

sadržaj

BROJ 99–100, SEPTEMBAR–OKTOBAR 2006, GODINA XI

uvodnik

Sonja Biserko

Konstituisanje alternative u Srbiji. 3

"evropski ustav" na srpski način

Ivan Torov

Odelo sa hiljadu zakrpa. 6

Džejms Lajon

Da li su pravila važna. 7

Nikola Samardžić

Konstitucija olhokratije. 9

Teofil Pančić

Preambula za diktaturu. 10

Radivoj Stepanov

Guranje autonomije u državnost. 12

Stanko Pihler

Loše za Srbiju - zlo za Vojvodinu. 13

Pavel Domonji

Trijumfalna radikalska povelja. 15

Stipe Sikavica

Licemerna (ustavna) odbrana Kosova. 17

Vojislava Vignjević

Miloševićeva matrica. 17

politički esej

Vesna Pešić

Nacionalizam nemoguće države. 19

sandžak ni na nebu ni na zemlji

Miroslav Filipović

Nacionalisti svih boja. 25

kraj jedne ere: odlazak đukanovića

Igor Perić

Kako će Crna Gora bez "kormilara". 26

sa mirovnog putovanja

Jasmina Tešanović

Ženska definicija genocida. 28

književni esej

Bora Ćosić

Otpusna lista. 18

iz istorije jugoslovenske diplomatije

Milan Šahović

Između načela i pragmatizma. 32

samit nesvrstanih u havani

Ljubiša Sekulić

Umereno i poslovno. 40

pismo iz hrvatske

Sanja Vukčević

Prašina u oči Human Rights Watchu. 42

povelja na licu mesta

Gordana Perunović Fijat

Kikinda: Košmar na javi. 44

Rade Vukosav

Helsinški odbor u "Kući povjerenja" u Srebrenici. 46

umesto eseja

Nenad Daković

Orah od utrobe. 47

sport i propaganda

Ivan Mrđen

Vreme je za dearkanizaciju. 48

malo poznata istorija

Olga Zirojević

Etničke zajednice u kneževini Srbiji (2). 50

naša pošta

Stipe Sikavica

Ljiljana i Biljana. 51

Rade Vukosav

Uporno lansiranje mržnje u BiH ima svoj cilj. 53

saopštenje helsinškog odbora

Diktatura mišljenja. 54

PIŠE: SONJA BISERKO

Konstituisanje alternative u Srbiji

Kada je reč o procesu transformacije nekadašnjih jednopartijskih sistema u Evropi, može se konstatovati da je slučaj Srbija *sui generis*. Naime, velike promene u Evropi krajem XX veka, posebno u komunističkim zemljama, Srbija je pokušala da iskoristi da Jugoslaviju vrati na centralistički koncept, ili da, u protivnom, iz nje izađe sa teritorijama koje je smatrala srpskim etničkim teritorijama. Da bi mobilisala javnost za rat, a ne za transformaciju Jugoslavije u istinsku demokratsku federaciju, srpska elita (politička, intelektualna i crkvena) je pokrenula propagandu koja je imala za cilj homogenizaciju srpskog naroda na tezi da najpre treba rešiti srpsko nacionalno pitanje, a onda se okrenuti demokratizaciji. Opredeljenje za taj koncept sprečio je pluralizaciju društva, a time i alternativne političke opcije. Srbija ni danas ne odustaje od centralističkog koncepta u odnosu na sopstvenu unutrašnju organizaciju, što se prelama i kroz novi ustav koji je Skupština Srbije usvojila krajem septembra 2006.

Bez obzira na činjenice da je Srbija formalno optirala za višepartijski sistem 1990, ona se i posle veoma burnih 15 godina nalazi na samom početku demokratske transformacije. Svih tih 15 godina dominirala je nacionalna ideologija na kojoj su se ogledale manje-više sve političke partije, izuzev Građanskog saveza Srbije, SDU, Lige socijaldemokrata Vojvodine i nekoliko manjih manjinskih partija koje su konzistentno zagovarale građansku, proevropsku opciju. To je ujedno bila i jedina politička alternativa u odnosu na dominantni koncept rešavanja srpskog nacionalnog pitanja, ratova i Kosova. Radikalni nacionalizam i ratovi temeljno su potrošili ljudski potencijal, a korupcija, kao i izolacija i samoizolacija, doveli su Srbiju u stanje opšte anarhije.

Demokratske institucije, podela vlasti, kao i zalaganje za liberlano-demokratske vrednosti Zapada, kao što su ljudska prava, multikulturalizam, globalizacija i sl. samo su formalne odrednice društveno-političke scene u Srbiji. Jer, preovlađujuća politička kultura u Srbiji je i dalje u velikoj meri autoritarna i patrijarhalna, bez razvijenog duha tolerancije i individualne građanske odgovornosti. Političke partije programe baziraju na antikomunizmu i potpunoj negaciji iskustva, pa i dostignuća prethodnog društvenog uređenja, a u praksi funkcionišu na principu centralizma i liderstva, a neretko pokazuju sklonost staljinističkim metodama, pogotovo u ličnim obračunima.

SPS je deklarativno partija levice, ali u praksi deluje kao izrazito konzervativna stranka koja je početkom devdesetih

preuzela metodologiju staljinističke levice i koja je svoju moć crpila iz faktičke kontrole nad represivnim apartom (posebno vojske i policije), kao i iz masovne podrške ultranacionalističkoj, ksenofobičnoj i antizapadnoj politici čiji je ona postala glavni nosilac. Takođe, imajući u vidu duboke korene komunističke ideje u Srbiji, socijalisti su se predstavljali i kao baštinici komunizma, posebno njegove socijalne, odnosno egalitarističke komponente. Odbacili su jedino njegov koncept nacionalne politike, tačnije ideju Jugoslavije kao federacije 6 ravnopravnih republika i ideju Srbije kao faktičke, iako ne i formalne federacije: Vojvodine, uže Srbije i Kosova.

DSS, SRS i SPO (kasnije i Nova Srbija) su zauzele desni, radikalniji prostor i na tome su ostale. Bez obzira na načelno zalaganja za neke evropske vrednosti, ove partije su bile i ostale nacionalističke, klerikalne, pa čak i šovinističke. Pribegavajući populizmu (posebno SRS i SPO) ove partije pothranjuju u masama ideju ekonojskog egalitarizma bes jasnog ekonomskog koncepta.

Karakteristično je i to da su ove partije izrazito antiliberalne i suštinski protiv koncepta ljudskih prava, jer to navodno razbija zajednicu i njen identitet, u tome imaju ogromnu podršku Srpske pravoslavne crkve. One društvo smatraju organskom zajednicom, što se posebno prelama kroz tretman i položaj manjinskih zajednica. Tokom ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini zalagale su se za čiste srpske etničke teritorije, dok unutar Srbije marginalizuju manjinsko pitanje, posebno nakon što je premijer postao Vojislav Koštunica, političar koji se i javno predstavlja kao pristalica ultrakonzervativne nacionalističke desničarske tradicije (Nikolaj Velimirović i Dimitrije Ljotić). Brojni incidenti 2003 i 2004 godine protiv manjina, kao i antisemitizam, bili su inicirani delovanjem ekstremnih desničarskih grupa, poput *Obraza* i drugih, bliskim ovim partijama i SPC.

Petooktobarske promene 2000, odnosno smena Miloševića, bile su tek mali iskorak u pravcu očekivanih promena. Međutim, koalicija 18 partija (DOS) brzo je počela da pokazuje unutrašnje slabosti i napetosti, u suštini, između dve opcije: proevropske i nacionalističko-konzervativne. Diferencijacija je usledila onog trenutka kada se postavilo pitanje saradnje sa Haškim tribunalom kao suštinske vododelnice između dve spomenute opcije. Njihova personifikacija prelamala se preko dve vodeće ličnosti DOS, premijera Zorana Đinđića i tadašnjeg predsednika SRJ Vojislava Koštunice. Hapšenje Slobodana Miloševića i kasnije, njegova predaja Haškom tribunalu doveli su do suštinskog razlaza između njih i rezultirali ubistvom premijera.

Reformsko orjentisani premijer Zoran Đinđić je pokušao da definiše evropsku Srbiju u čemu je, imajući u vidu date okolnosti, napravio ogroman iskorak. On je za kratko vreme uspeo da mobiliše veliki deo srbijanskog društva, pogotovo mlade ljude, i da generiše energiju toliko neophodnu za tranziciju, upravo na konceptu evropske Srbije. Međutim, njegovo ubistvo je ogolilo karakter Miloševićevog nasleđa, kao i grupne interese koji su stajali iza tog ubistva. To prvenstveno važi za vojnoindustrijski kompleks i njegov interes da Srbiju drži u potpunoj izolaciji; takođe i za spregu tajkuna koji su u vojnoj industriji postali ekonomski

HELSINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195

Zmaj Jovina 7, Beograd; tel. 011/3032-408; fax. 2636-429; e-mail: povelja@eunet.yuInternet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>

Glavni urednik: Seška Stanojlović

Korice: Ivan Hrašovec

Ovaj dvobroj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći Norveškog helsinškog odbora za ljudska prava

moćni još pre sloma druge Jugoslavije, zatim mafiju (šverc droge, nafte, cigareta i trgovina ljudima) sve to u sprezi sa konzervativnim snagama u državnim strukturama i SPC.

Na izborima 2003. godine sve te strukture su podržale dolazak Vojislava Koštunice na mesto premijera Srbije, čiji je javno deklarisan cilj bio diskontinuitet sa politikom Zorana Đinđića. Prekinuta je saradnja sa Haškim tribunalom i omogućen je politički *comeback* SPS i radikala. Demokratska stranka je bila pod strahovitim pritiskom da se oslobodi Đinđićevih saradnika a novoizabrani predsednik te stranke Boris Tadić bio je izvršilac tog zahteva. Kohabitacija¹ između DSS i DS, odnosno Koštunice i Tadića, obeležila je naredne tri godine političkog života Srbije. Taj savez je, uz podršku akademskih krugova i dela civilnog provladinog sektora, insistirao na predstavi o radikalima kao najvećoj opasnosti za Srbiju, a o sebi kao jedinoj alternativi, pribavljajući tako legitimitet ne samo sopstvenim strankama, nego i međusobnoj saradnji i eventualnoj koaliciji, kako pred biračima tako i pred međunarodnom zajednicom. Istovremeno, na drugoj strani, Vojislav Koštunica održava manjinsku vladu skupštinskom podrškom SPS i SRS, ključnih partija na koje se oslanjao Miloševićev režim. Ova svojevrsna ucena međunarodne zajednice je istovremeno za cilj imala i marginalizaciju alternative koja je svojim navodnim radikalizmom, takođe navodno radikalizovala SRS.

SPS je do 2000 uspevala da monopoliše levi politički prostor, a u tom pogledu situacija nije bitno promenjena ni danas, jer je ta partija, budući suštinski konzervativna i dogmatska, a iznad svega radikalno nacionalistička, zapravo diskreditovala levicu u Srbiji na duži rok. Njen levi nacionalizam uživao je punu podršku desnog nacionalizma tzv. Demokratskih partija, pa otuda nije čudno što je SPS podržala manjinsku vladu Vojislava Koštunice. Uostalom, SPS je rasadnik kadrova koje je Koštunica preuzeo, a samo članstvo i simpatizeri DSS su često najrevnosnije pristalice režima Slobodana Miloševića iz jednostavnog razloga što su upravo u toj stranci prepoznali suštinskog nastavljača osnovne sadržine Miloševićeve politike. Istovremeno, to je bila i šansa da se demokratskom maskom i retorikom, koja se, ustvari, svodi na puki antikomunizam, deo bivših struktura predstavi kao demokratska alternativa. Razlog za oslanjanje DSS na SPS je i kadrovske prirode, ali to je opšteg karaktera. Zbog faktički apsolutne vlasti SPS za vreme Miloševića koji je upregao celokupan birokratski aparat izgrađivan decenijama, nijedna nova vlada, bar izvesno vreme, neće moći funkcionisati bez kadrova bivše SPS. To pitanje kontinuiteta administracije, zajedničko je svim postkomunističkim režimima.

Ovo vešto manipulisano sa međunarodnom zajednicom, uz istovremeno sprečavanje bilo kakve alternative, bilo je u funkciji završavanja nacionalnog projekta. Procena radikalnih nacionalista bazira se na pretpostavci da su nacionalne emocije, kao i fundus nacionalizma, istrošeni i da društvo više nije u stanju da se mobilise preko nacionalne ideologije. Činjenica da je na posmrtni ispraćaj Zorana Đinđića, suprotno svim očekivanjima, izašlo nekoliko stotina hiljada ljudi, pre svega mladih, bila je indikacija da je nacionalna matrica sasvim iscrpljena. Otuda i tolika histerija konzervativnog bloka i potreba da se demonizuje

i kriminalizuje Zoran Đinđić u funkciji sprečavanja artikulisanje alternative. To je jedan od važnih razloga što je represivno ponašanje prema alternativi bilo pojačano. Smatralo se, naime, da projekat još nije završen i da njegovo ostvarivanje treba završiti drugim sredstvima, pre svega, diplomatskim. U tome im je išla na ruku i benevolentnost međunarodne zajednice, pogotovo kada je bio u pitanju ostanak Crne Gore u državnoj zajednici sa Srbijom. Koštuničina vlada je, sve do referendumu, Crnu Goru smatrala glavnim prioritetom, kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu. Kosovo je, kao i uvek, služilo samo za održavanje nacionalne tenzije. Politika prema Kosovu je gotovo tri decenija bila usmerena na njegovu podelu. Odnosno, podela Kosova je bila najozbiljnija i jedina državna strategija, a posebno nakon intervencije NATO.

Donošenje ustava takoreći preko noći, bez ijednog jedinog dana javne debate, takođe je u funkciji završavanja projekta, koji je zainteresovan samo za teritorije. Ovog puta radi se o definitivnom ukidanju autonomije Vojvodine, koja je ekonomski najrazvijeniji deo Srbije i čija autonomija ima najdublje istorijsko utemeljenje. Koliko je lišavanje Vojvodine njene istorijske autonomije i njeno potčinjavanje Beogradu značajno za nacionalističku politiku Beograda, svedoče reči jednog od najuticajnijih ideologa srpske nacionalne politike, Dobrice Čosića: «Izgubili smo Kosovo a dobili Vojvodinu koja je mnogo kvalitetnije zemljište». Suštinska strateška namera novog ustava jeste cementiranje centralizma i ukidanje svake posebnosti Vojvodine. Centralizacija Srbije koju je Milošević ustoličio ustavom iz 1990, novim ustavom treba da bude cementirana. Posebno je problematična činjenica da je sadržina ustava rezultat sporazuma sa radikalnom strankom oko teksta ustava i to takvog sporazuma koji udovoljava ključnim zahtevima te stranke: u pogledu rešenja pitanja odnosa između unutrašnjeg i međunarodnog prava u prilog primata onog prvog, kao i u pogledu statusa Vojvodine. Time su za legitimizaciju Radikalne stranke, umesto njene zabrane, DS i DSS učinile više nego iko nakon 5. oktobra. Zato se ne treba čuditi što je Radikalna stranka odmah nakon tog sporazuma prkosno pred domaćom javnošću i pred celim svetom iznova izabrala za svog predsednika haškog optuženika za najteže ratne zločine, Vojislava Šešelja. Nakon ovakvog respekta koji su prema Radikalnoj stranci pokazale DS i DSS sporazumevajući se s njom oko prvog postmiloševićevog ustava Srbije, postavlja se pitanje ko je taj ko će sutra moći da ospori Radikalnu stranku.

Međutim, bez obzira na medijsku blokadu, brojne reakcije na ovakav način donošenja ustava, a u Vojvodini, i kao reakcija na atak na vojvodansku posebnost, pokazuju da je ovaj «ustavni puč» ipak izazvao reakciju društva, što iznova potvrđuje da u Srbiji postoji alternativa. Ovako ishitreno i na neki način «tajno» donošenja ustava bila je velika greška vladajuće koalicije, jer je društvo ponovo mobilisano sasvim iznenada na najvažnijoj temi društva i države. Brojne reakcije, posebno u Vojvodini, pokazuju da se građanima po prvi put pruža prilika da se bave unutrašnjepolitičkim temama.

Naime, i ovog puta se pokazalo da su građani, kao i u više navrata tokom poslednjih 15 godina zreliji od svoje elite (za vreme demonstracija 1996/97, 5 oktobra 2000, Đinđićeve

smrti), što treba uzeti kao indikator da su građani spremni za alternativu. Pitanje je samo šta je alternativa u Srbiji danas.

Na političkoj sceni sada postoje dve jasne opcije : Srpska radikalna stranka i ona koju artikulise LDP, SDU, GSS i Liga, te Grupa 8 NVO. Ostalo je spektar političkih aktera koji se pretežno povinuju prema grupnim intersima sa osloncem na nacionalnu emociju kada im zatreba u nedostaku uverljivih argumenata. Među njima, jedina partija koja ima potencijal je Demokratska stranka koja je dolaskom Zorana Đinđića na njeno čelo pre više od 10 godina prošla kroz unutrašnju transformaciju, odnosno modernizaciju. Đinđić se nesporno koristio i nacionalnim argumentima, ali je istovremeno partiju suštinski vodio prema Evropi. Njegovom smrću i dolaskom Borisa Tadića, odnosno njegovom kohabitacijom sa Koštunicom, apatija je hibernirana i u ovom trenutku ona ne deluje kao partija koja ima jasnu proevropsku viziju, mada ima najbolje kadrove. Najnoviji ustupak napravljen, ne samo DSS, nego i radikalima i Miloševićevim socijalistima, jedno je od najjasnijih svedočanstava odsustva jasno definisane političke alternative u vrhu ove stranke i istovremeno jedan od jačih udaraca koji je taj vrh zadao sopstvenoj stranci.

Radikali su stranka koja je od samog nastanka bila u faktičkoj, a povremeno i formalnoj, koaliciji sa Slobodanom Miloševićem a njen predsednik Vojislav Šešelj je bio glasnogovornik Miloševićeve ratne politke. Iako je ova stranka bila izuzetno ratno orjentirana, a i dan-danas je otvoreni zagovornik Velike Srbije, DOS je propustio priliku da se pozabavi njenom diskreditacijom i da na taj način smanji njen uticaj. Ona je nakon 5 oktobra na kratko bila marginalizovana, da bi doživela svoj *revival* nakon ubistva premijera Đinđića i sada je pojedinačno najjača stranka u Srbiji. Svojim populizmom i bavljenjem isključivo socijalnim temama i korupcijom, ova stranka je uspela da se nametne kao neko ko se obraća širokom korpusu tranzicionih gubitnika. DSS i DS pridali su joj značaj ključnog činioca u donošenju ustava Srbije za XXI vek. Zahvaljujući DS i DSS, ona je ovom trenutku moćnija nego ikada. Ipak, bez izbora, teško je reći koliko je stvarno poverenje koje ova stranka uživa među biračima, i koliko su tačne procene o njoj kao stranci za koju bi glasalo više od trećine biračkog tela. Imajući u vidu da snagom Radikalne stranke neprekidno manipulišu stranke vladajuće koalicije, kao i svi zagovornici koalicije DSS i DS, kako bi zastrašili demokratski orjentisane građane Srbije, a možda pre svega međunarodnu zajednicu – razumno je biti rezervisan prema procenama koje se iznose o realnoj snazi Radikalne stranke među srpskim biračima. To će biti jasno tek posle izbora. Jedino je izvesno: uvažavanje bez rezervi koje su joj u procesu pregovora oko ustava poklonili DS i DSS učinilo je da je Radikalna stranka najveći dobitnik referendumske kampanje. Nesposobnost prodemokratskih partija i pojedinaca, kao i i medija («Danas») da to shvate pokazuje izrazito nizak nivo političke zrelosti srbijanske političke elite.

LDP, sa svojim izuzetno dinamičnim liderom Čedom Jovanovićem, je uspela da se nametne kao stranka koja otvoreno i sa jasno alternativnim programskim stavovima govori o suštinskim problemima: o Hagu, Kosovu, Vojvodini, ratnim zločinima. Za kratko vreme je njegov direktni govor, odnosno radikalna istina, ali i precizno definisan program

za modernu evropsku Srbiju budućnosti mobilisao masu mladih ljudi koji se ne boje da čuju istinu i koji prihvatanje istine vide kao pretpostavku oslobođanja, ne samo svoje generacije, nego i srpskog naroda kao celine od kolektivne odgovornosti za prošlost. Oni hoće jasnu i odlučnu distancu današnje Srbije prema politici Srbije iz vremena Slobodana Miloševića, u svim njenim komponentama. Zbog toga su oni izloženi sistematskoj i agresivnoj demonizaciji u kojoj učestvuje velika većina medija, a često i represiji koja se vrši nad njenim članovima i simpatizerima. Zato je veoma ohrabrujuća činjenica da je uprkos tome ova partija za kratko vreme uspela da na lokalnim izborima u više opština pređe cenzus, a njerna popularnost raste prilično velikom brzinom.

Šta pokazuje fenomen Čede Jovanovića? Najpre, da kod građana postoji želja za promenom, ali da istovremeno stare i danas vladajuće strukture, « haški lobi », vojnoindustrijski kompleks, crkva i konzervativna elita ne žele promene. Zato oni koriste sve represivne mehanizme koji su im na raspolaganju, a kontrolom medija onemogućavaju neophodnu komunikaciju između građana i političke alternative. LDP je postao matica okupljanja te alternative, čemu je veliki doprinos dao i deo civilnog društva, posebno Grupa 8NVO. Ova grupacija se izjasnila protiv referendumu zbog nepoštovanja demokratske procedure. Svoju izbornu strategiju je počela upravo na toj temi pokrećući opet suštinska pitanja unutrašnjeg uređenja Srbije.

Kombinatorika u vezi sa narednim izborima pokazuje da se ponovo ide na koaliciju DSS i DS što produžava agoniju Srbije. Ta koalicija je izrazito štetna sa stanovišta jačanja političke alternative, jer se gubi razlika između promoderne i proevropske politike, s jedne strane (DS), i kozervativne, čak nacionalističke antievropske politike DSS, koja je u velikoj meri politika kontinuiteta sa politikom pre 2000. Tim pre što biračko telo DS, prema nezavisnim istraživanjima, ima simpatije za LDP i obrnuto. Zato koalicija DS, G17 plus, (eventualno SPO) i grupacija oko LDP može na ozbiljan način da artikulise suštinsku alternativu u Srbiji. Da bi ova kolaiacija postala alternativa neophodan je i snažan podsticaj unutar DS i G17, ali i spolja. DSS, SRS i SPS je prirodna koalicija i ne treba je sprečavati, jer samo na taj način politička scena u Srbiji može da se pozicionira na pravi način. Najmanje je zdravo podsticati koaliciju DS i DSS. Polazeći od činjenice da većina partija nema suštinski jasan stav prema evropskim integrcijama, ali da ipak postoje nijanse u odnosu na Hag i EU, međunarodna zajednica bi takođe, trebalo da pomogne demokratski blok i kratkoročno i na dugi rok. Koalicija LDP, SDU, GSS i Liga socijaldemokrata Vojvodine može imati važnu ulogu u Srbiji kao moralni korektiv, pre svega Demokratske stranke, koja ima najveći ljudski potencijal. Uloga LDP-SDU-GSS-LSCD, poput Zelenih u Nemačkoj, može imati suštinski značaj i u suočavanju sa nedavnom prošlošću, jer bez uspostavljanja “moralnog minimuma” u Srbiji neće biti istinske stabilnost na Balkanu.

¹ U principu kohabitacija je u demokratijama normalan, možda i poželjan, vid saradnje zakonodavne i izvršne vlasti, ukoliko je takav rezultata izbora, ali ovde je reč o kohabitaciji dve politike koje se ne mogu izmiriti, jer Srbija je i dalje u stanju rata, odnosno nije rešila ono što je iz rata nasledila, pa nema normalne politike. ■

Odelo sa hiljadu zakrpa

PIŠE: IVAN TOROV

Iznenada, reklo bi se, na prepad, u ambijentu “tajne večere” i, manje-više, pijačne trgovine trojice-četvorice stranačkih lidera, Srbija je stavljena pred krupnu dilemu po mnogima, pred svršen čin: izići na referendum i glasati “za” ili “protiv” “noćnog” ustava ili ga naprosto bojkotovati zato što je pripremljen nedemokratski i što je građanima uskraćena osnovna uverljiva informacija kakav im se to ustav nameće. A pogotovo odgovor na pitanje - nije li način kako je “najdemokratskiji” i “najliberalniji” ustav ugledao svetlost dana, zapravo, još jedna velika, kolektivna politička manipulacija iza koje se valjaju mnogi drugi, prizemniji i bizarniji dnevno-politički interesi vladajućih stranaka i njima (ideološko i nacionalno) bliskih grupacija.

Isforsirana egzaltacija zbog “nezapamćenog, istorijskog konsenzusa” SRS, SPS, DSS i DS, nema sumnje, postigla je svoj cilj i pre nego što su sluđeni i zbunjeni građani odlučili hoće li 28. i 29. oktobra poslušati “zov patriotizma” ili će se okrenuti svojim svakodnevnim brigama i poslovima: propagandna mobilizacija nacionalnog korpusa dobija velike razmere, što, s jedne strane, okuplja na jednom mestu i na jednom “državotvornom zadatku” sve državne i paradržavne institucije, ali i gotovo sve najrelevantnije medije, a s druge (zbog ignorantskog stava međunarodne zajednice prema referendumu), dodatno marginalizuje nevladin i civilni sektor. U toj vrsti “opšenerodne kampanje” istorijske mitološke zablude, pa i obmane, ponovo postaju sastavni deo ovdašnje političke igre, čak presudan motiv da se uspavani građani poteraju na biralista, a kosovsko prokletstvo postane moćno propagandno sredstvo kojim će se uređivati i sređivati unutrašnje prilike u Srbiji. Samim tim i dimna zavesa koja treba da prekrije suštinu - gotovo očajnički pokušaj agresivno potisnutih grupa civilnog i nevladinog sektora da upozore na neke elementarne činjenice: da se, po prirodi i logici prebogatog iskustva balkanske krčme, ono

što se spremalo i krčkalo daleko od očiju javnosti, izrazito nedemokratskim, gotovo pučističkim sredstvima, može samo u srbijanskoj političkoj alhemičarskoj laboratoriji i praksi proglašavati “vrhunskim demokratskim postignućem”. I da nas, zapravo, politička tehnologija, koju su, “na zadovoljstvo nacije i građana koji tu žive”, primenili Koštunica, Tadić, Nikolić i Dačić, uvodi u samo predvorje obnovljenog nacionalnog i ideološkog totalitarizma. Nekad - krajem osamdesetih i tokom devedesetih – bio je jednopartijski, u vlasništvu vladajuće oligarhije, koja je na talasu nacionalističke euforije i homogenizacije od Srbije i njenog okruženja načinila pustoš, danas je sve to “civilizovanije”, uvijeno u oblande “prefinjenog”, “dobrog, proevropskog nacionalizma”, ustvari ono staro, donekle modifikovano, a multiciplirano do krajnjih konsekvenci. Jedna, možda i najteža, već se sada može uočiti: “istorijski konsenzualni dil” “svega i svačega” (u ime nakaradno shvaćenog patriotizma i “najsvetijih državnih i nacionalnih interesa”), radikala i socijalista, s jedne, i demokrata, s druge strane, i sa rigidnim, konzervativnim, čak feudalnim narodnjacima i “domaćinima”, verovatno najbolji pokazatelj gde se Srbija trenutno nalazi, kuda ide i gde će, na kraju, stići.

U takvoj atmosferi, prirodno, niti se sluša niti je poželjno opstajanje ozbiljnog kritičkog upozorenja da ustav sadržajno može biti i idealan, ali da način na koji je skuvan i serviran presudno određuje njegovu pravu prirodu. Fatalna privlačnost “lakih i brzih rešenja”, nedemokratskog i autoritarnog ponašanja, naprosto ne trpi ograničenja.

I, zaista, kakav se to ustav nudi? I kome je, ustvari, namenjen? Ako je preambula sa “neotuđivim” Kosovom zamka koja bi trebalo da privuče više od 3,3 miliona birača “za”, ako je “pečaćenje Kosova” (teritorije, naravno) “istorijska pravedna istina”, a izbacivanje Albanaca iz biračkog spiska “čist pragmatizam”, “prilagođavanje realnosti” i specifično, drugim rečima, “patriotsko” tumačenje lojalnosti državi, šta je to što ustavotvorce nagoni da tvrde kako je ovaj tekst “moderan” i “evropski”, mnoge pravne eksperte da dobijamo još jednu oktroisanu tvorevinu, poput one “žabljačke”, dok nekima ona liči na projekat čiji je prevashodni cilj da se daljom unitarizacijom (centralizacijom) države i određivanjem njenog, manje-više nacionalnog karaktera, nacionalizam ustoliči kao dominantan oblik uređenja. Možda je to trenutno samo pokušaj, ali je nevolja što u višenacionalnoj Srbiji, pokušaj u nekom trenutku može biti i uspešan sa svim svojim potencijalnim posledicama. U normalnim državama to možda i ne bi bio preveliki problem, u Srbiji, dakle, u državi koja iza sebe ima pozamašno tragično iskustvo sa nacionalističkim nasiljem, krcato ratovima i etničkim progonima, stvaranje i ustavno ustoličenje nacionalne države izaziva, u najmanju ruku, podozrivost, podelu građana na one sa identitetom i druge, različne, konotacije koje bi mogle povećati međunacionalnu distancu. Njih je teško prikriti (pre)glasnim pozivanjem na “vrednosti građanske demokratije”, “evropskih

iskustava” i poštovanje “najviših standarda ljudskih i prava nacionalnih manjina.”

Izostanak javne debate, koji je čak i pravnim ekspertima uskratio mogućnost da preventivno, a ne postfestum podvrgnu tekst ustava stručnoj kritičkoj analizi, logično, pogodio je srpskim političarima da gotovo do neukusa glorifikuju kompromis između razorne Miloševićeve ideološke matrice i njihovih rivala, pomalo već zaboravljenih petooktobarskih (r)evolucionara. Kompromis sam po sebi ne mora biti loša stvar, ali količina i dubina ustupaka koje je vladajuća koalicija (u kooperaciji sa DS) učinila radikalima i socijalistima, prepuštajući im praktično punu inicijativu radi postizanja “preko potrebne nacionalne sloge”, zapravo je njegova, po mnogim stručnjacima ustavnog prava, najveća, možda i

Da li su pravila važna

PIŠE: DŽEJMS LAJON

Samo nedelju dana pre ustavnog referenduma, sada je apsolutno jasno da je referendumska procedura puna mana i da srpska vlada čini sve što je u njenoj moći da kompromituje proces i pokrade glasove. U ovom trenutku ne postoji mogućnost da bilo ko sa sigurnošću ustvrdi da će referendum biti bilo slobodan ili pošten. Nije čak preterano ni nazvati ga – skandaloznim.

OEBS, EU, Savet Evrope i Venecijanska komisija apsolutno čute u vezi sa ovim pitanjem. To izgleda posebno neobično kada se samo prisetimo da su svi oni bili tako radi da monitoruju crnogorski referendum i da obezbede da proces bude fer za sve strane. Promašaj svih ovih organizacija da procene proceduralne “neobičnosti” koje obeležavaju referendumski proces i sadržaj predloženog ustava veoma uznemirava, posebno zato što je vidljivo da je ovaj ustav korak unazad za Srbiju i da se ona preko njega verovatno udaljava od evropskih standarda. Čudno je i američko ćutanje po ovom pitanju. Ovi dupli aršini veoma uznemiravaju i ujedno šalju pogrešnu poruku Srbiji i Srbima u vezi sa pravim značenjem demokratije. Očigledno je da međunarodna zajednica zatvara oči u pokušaju da pomogne srpskim “demokratama”.

U ovoj fazi se čini da će srpski ustavni referendum biti daleko ispod najlabavijih standarda slobodnog i poštenog procesa glasanja. Sasvim je očigledno, sudeći po nekim procedurama, da vlada namerava da “isfrizira” referendum. Što se tiče same procedure, vidni su sledeći problemi:

1. Republička izborna komisija (RIK): novoimenovani predsednik komisije je sudija Dobrivoje Glavonjić, koji je za vreme Miloševićeve vladavine bio odgovoran za hapšenje brojnih aktivista u protestima protiv izborne krađe 1996, i za izricanje strogih kazni zatvora maloletnicima koji su protestovali protiv te krađe. On je isto tako igrao vodeću ulogu u ukroćivanju medija

nepremostiva prepreka. Ustav koji liči na odelo sa hiljadu zakrpa, nema sumnje, daje širok manevarski prostor njegovim tvorcima da ga tumače i (ne) primenjuju kako kome i kad bude odgovaralo. Što je, drugim rečima, najkraći put za njegovu dnevno-političku instrumentalizaciju, ali i blokadu, kad bude teško praviti kompromise i u tumačenju i u primeni. Toj proceni, svakako, ide u prilog i prilično utemeljena tvrdnja pravnik i političkih analitičara da je ustav namerno tako koncipiran da bi poslužio za jednokratnu upotrebu (reakciju na mogućnost međunarodne verifikacije gubitka Kosova), uprkos fanatičnim porukama vodećeg “ustavotvorca” Vojislava Koštunice da nema te sile koja će Kosovo bilo kad izbaciti iz srpskog ustava.

Usko povezano s tim je i činjenica da je ponuđeni ustavni

putem novčanih kazni i u primeni drakonskog Zakona o informisanju iz 1998. Za njega se zna da je isto tako navodno igrao vodeću ulogu u organizovanju “Kriznih štabova” unutar sudskih tela koja su terorizovala i izbacivala sudije koji se ne povinuju političkim naređenjima Miloševića. Njega je Đinđić otpustio posle pobede DOS nad Miloševićem u oktobru 2000. On je verni član Miloševićeve Socijalističke partije Srbije. Namera i poruka iza ovog naimenovanja su potpuno jasne.

2. Sigurnost glasačkih kutija: Čini se da nisu stvoreni uslovi da se obezbede glasačke kutije tokom noći između dva dana glasanja (28-29. oktobar). Time se stvara širok prostor za manipulaciju istim.

3. Opštinske referendumske komisije: Srbija već ima postojeće opštinske izborne komisije koje su nadzirale sve prethodne izbore i referendume i dobro su upućene njihove procedure. Članovi ovih komisija su predstavnici političkih stranaka zastupljenih u lokalnim opštinskim skupštinama. Sa ciljem da oteža monitorovanje srpska vlada je odlučila da zaobiđe ova tela i da za referendum vaspostavi specijalne referendumske komisije zasnovane na proporcionalnom zastupništvu političkih stranaka u republičkom parlamentu. To znači da će sve opštine imati referendumske komisije naimenovane od strane centralne vlade u Beogradu, i to one koje neće biti uopšte slične onima na lokalnom opštinskom nivou. To je posebno problematično u brojnim oblastima u kojima su izvesne političke stranke zastupljene na lokalnom, a ne na nacionalnom nivou. To znači da će SRS imati 30 odsto predstavnika u svakoj opštini diljem Srbije, bilo da je zastupljena ili ne u toj opštini. Takva mogućnost je posebno uznemiravajuća u onim opštinama u kojima većinu stanovništva ne čine Srbi, posebno u Sandžaku, Preševskoj dolini i u opštinama sa mađarskom većinom, koje imaju malo ili uopšte nemaju predstavnika u nacionalnom parlamentu.

4. Predstavnici manjina: U opštinama u kojima su nesrpske etničke grupe u većini, svakoj etničkoj grupi biće dodeljen jedan predstavnik iz dominantne etničke političke stranke. Čini se da ćemo samo jednom takvom

tekst napisan tako da ćemo njegovu pravu namenu, ako bude verifikovan na referendumu, prepoznavati ne po tome šta piše u njemu, već po zakonima koji će uslediti. Nejasne i dvosmislene formulacije mnogih njegovih članova pružaju neograničene mogućnost vladajućoj eliti (sadašnjoj ili budućoj, svejedno) da propisima praktično primenjuju neki drugi, paralelni ustav. Ako, recimo, u ustavu piše, između ostalog, da o abortusu može odlučivati “svako”, koje su garancije da zakonodavac neće to shvatiti da o prekidu trudnoće odlučuju crkva, neke (para)državne komisije i ko zna ko još, a ponajmanje sama žena. Ako, opet, čak i u Miloševićevom ustavu piše da bez naloga suda policija ne može upadati u stanove, a u Koštuničinom takav nalog nije predviđen, usput, imajući u vidu sadašnju razgranatu praksu prisluškivanja i praćenja, odnosno delovanja neokrnjene Miloševićeve tajne policije, onda nije teško predvideti kakav bismo to zakon o tome mogli dobiti i koje bi sve posledice mogle nastati. Ustav, čije je čitanje u prenapregnutoj predreferendumskoj ofanzivi i propagandi već izazivalo brojne nedoumice i kontroverze, čak i strahovanje da bi Srbiju mogao odvesti u ćorsokak i nove unutrašnje konflikte, postaje, zapravo, paradigma

pretstavniku biti dozvoljeno da posmatra glasanje na glasačkim mestima. To bi moglo da stvori velike lokalne političke probleme u oblastima kao što su Sandžak ili Preševska dolina u vezi sa izborom političke stranke koja će dati tog predstavnika. Nadalje, taj predstavnik će morati da bude prisutan tokom celog procesa glasanja koji traje 49 sati, kao i tokom narednog perioda u kojem će se prebrojavati i overavati glasovi. U slučaju da taj predstavnik ode u toalet, na pauzu, ili na ručak/večeru, njega niko ne bi zamenio u nadgledanju zbivanja oko glasačke kutije. Taj predstavnik će isto tako morati da nadzire brojna glasačka mesta, čime njegov posao gubi na pouzdanosti. Isto tako, ima mnogo opština u kojima manjine čine približno 50 odsto glasačkog tela, ali u njima neće biti dozvoljeno da imaju svoje posmatračice. Isto tako, ima mnogo glasačkih mesta u kojima je etnička manjina u većini, mada je istovremeno manjina u toj opštini. Posledično, sasvim je pošteno reći da ne postoji adekvatna odredba koja bi omogućila manjinskom predstavniku da monitoruje ili da posmatra referendum.

5. Opozicioni predstavnici/posmatračici/monitori: Tri političke stranke u parlamentu se protivile ustavu (SDP, GSS, SDU). Prvo je RIK odbio njihovu molbu da postavne posmatračice na glasačkim mestima, no sada je isti promenio mišljenje i dozvolio dvema od ovih stranaka (GSS i SDU) da imaju svoje posmatračice na licu mesta. No, njima će biti dozvoljeno da imaju samo 670, tj. 335 posmatrača za pokrivanje svih 8,375 glasačkih mesta u periodu od više od 49 sati, bez pauza za odlazak u toalet, za ručak/večeru, ili za odmor. To sve znači da će za valjano monitorovanje CeSid-u biti potreban neuobičajeno veliki broj posmatrača.

6. Dužina trajanja referenduma: Zbog dužine trajanja referenduma čini se da će proces otvoriti

za stanje odnosa i prilika u Srbiji i sklonost njene elite da neprestano ponavlja i multiciplira greške prošlosti, dovodeći svoje građane iznova u poziciju da budu ne samo objekat, već i najveće žrtve političkog, nacionalnog, stranačkog i ideološkog eksperimentisanja.

U tom smislu, sve goropadne izjave srpskih političara da država napokon dobija “evropski ustav” ne mogu a da ne izazovu ironičan i sarkastičan izraz na licu pred sumornom i očiglednom činjenicom da njena politička elita neće da uhapsi Ratka Mladića i ostale haške optuženike, da su zbog toga još 3. maja prekinuti pregovori sa EU, a 16. oktobra taj prekid dodatno, reklo bi se, na duže staze, zapečaćen. Teško je, gotovo i nemoguće pristalice evropskog puta ubediti da je vladajuća garnitura, koja zbog jednog čoveka optuženog za najmonstruozniji zločin posle Drugog svetskog rata, žrtvuje evropsku budućnost Srbije, spremna i sklona da ponudi pravi proevropski ustav a da on nije najobičnija papirološka akrobacija i manipulacija za jednokratnu upotrebu. Naprosto, ne idu ruku pod ruku evropski ustav i balkanska politika obmana. ■

mogućnost za brojne nepravilnosti i višestruko glasanje.

7. Glasanje dijaspore: Izgleda da će vlada dozvoliti članovima dijaspore da glasaju. Time se naravno otvara mogućnost za razne zloupotrebe, a ista se pojačava činjenicom da kriterijumi i procedure za glasanje dijaspore nisu baš jasni.

8. Obespravljanje Albanaca: Mada se u preambuli ustava jasno kaže da je Kosovo deo Srbije, vlada je jasno saopštila da Albanci na Kosovu ne mogu da glasaju, iako kosovski Srbi imaju pravo da izađu na referendum. Srpska vlada nije čak ni pokušala da uključi u ovaj proces približno 900.000 kosovskih glasača koji se nalaze u glasačkim registrima iz 1999. Ako je Kosovo tako jasno deo Srbije, kako se to kaže u preambuli, onda bi njegovi građani trebalo da imaju pravo da glasaju.

9. Predreferendumsko ćutanje: Neće biti perioda medijskog ćutanja pred referendum. Vlada je jasno nagovestila da će nastaviti da podstiče ljude da glasaju za ustav tokom trajanja samog procesa glasanja. To je protivno svakoj vaspostavljenoj međunarodnoj praksi.

10. Pristrasnost: Vlada je uložila velike javne fondove u kampanju visokog profila u prilog ustava, i vodi istu kako preko štampanih, tako i preko svih televizijskih stanica. Ta kampanja ne liči na ozbiljnu kampanju informisanja javnosti, već pre podseća na one propagandne kampanje iz komunističke ere tipa “dobiti glas na bilo koji način.” Čak se ne čine ni lažni pokušaji da se da ravnopravan prostor protivnicima ustava, što isto tako predstavlja ozbiljno kršenje prihvaćene prakse.

11. Međunarodni monitoring: Neće ga uopšte biti.

Da li sam nešto pogrešno predstavio u gornjem tekstu? Da li sam neke informacije preinačio? Ako je to slučaj, molim vas, javite mi. ■

Konstitucija olhokratije

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Srbija je trenutno u stanju političke šizofrenije koja je delimično podudarna sa stanjem zbunjenosti, stvarne ili smišljene, Marka Kraljevića koji u nemoći i dokolici kreće da, u svojstvu privremeno odmetnutog vazala, uništava carski drum. Na kraju se ispostavlja da on samo traga za novim, ugodnijim mestom u okrilju majke, za koju je, izgleda, patološki vezan, i sultana koji ostaje njegov gospodar. Kao da se i vladajuća Srbija, u trenucima odluke da, zanemarivši demokratska načela, poturi još jednog političkog Frankenštajna, osetila primoranom da ustanovi neku vrstu ravnoteže institucija, društva i međunarodne zajednice. Ustavna procedura i sadržaj tog dokumenta su, u tom smislu, neka vrsta tačke uzajamnog slaganja manjinske vlade koja je ostala bez parlamentarne podrške, podivljale skupštine ogrezle u psovačkom populizmu, oligarhije nostalgije za epohom masovne pljačke i masovnih zločina, i razvijenog sveta koji najkraći put do mirne i bezopasne Srbije vidi u istom miljeu kohabitacije koju je predsednik Tadić odabrao u neobičnom nastojanju da približi i pomiri poruke i vrednosti 5. oktobra (2000) i 12. marta (2003).

Upravo su 5. oktobra obesmišljeni ustavi autoritarne epohe, da bi 12. marta ubice premijera obznanile novu sabornu, koncentracionu politiku, “simfoniju” države, crkve i nomenklature, ostvarenje srpskog fašizma za koji se često neoprezno smatralo da je sporedna i nevažna pojava. U svetlosti takvog opredeljenja odabran je tekući kvazilegalistički postupak novog ustavnog uređenja, uprkos stvarnosti koja je prethodni autoritarni ustav stavila van snage. Ili je bilo za pretpostaviti da će se ta stvarnost jednostavno legalizovati.

Nimalo slučajno je i predlog novog ustava ishod dogovora sa politikom odgovornom za ratnu agresiju i zločine, za masovno kršenje ljudskih prava, za progone i ubistva političkih neistomišljenjika i sopstvenih otpadnika. Ako je ubedljivo prisustvo te politike u parlamentu izraz izborne volje, potrebno je podsetiti da je sastav parlamenta posledica tranzicionih trauma, nacionalnih frustracija, socijalne nesigurnosti, možda i političke neodgovornosti. Ali je sve to sad manje važno. Parlament nije slučajno propustio da postane politička avangarda. Umesto toga, on je pozornica najnižih političkih strasti i prljavih nagodbi. Predloženi ustav je samo providan zastor kontinuiteta koji Srbiju čini nedovršenom i po sopstvene građane potencijalno opasnom državom.

Oligarhijska vlast u zemlji izolovanoj od uspešnog sveta nalikuje ropstvu. Da li je, nastojeći na tom, za Srbiju, neobičnom ustavnim abolicionizmu, predsednik Tadić mislio na suštinski nedostatak političke slobode? I slobode za sve manjine i alternative? Takođe je podvukao, mada dockan, odsustvo demokratske procedure koja podrazumeva održavanje javne rasprave.

Novi ustav je podmukla obznana novog političkog ropstva kao posledice nevoljnog pristanka, kompromisa koji relativizuje vrednosti slobode i neslobode, pojedinačnih prava i kolektivističke opsene, života i smrti. Političko kriptoropstvo potiče iz straha većine od otvorenog društva i otvorenog tržišta, ekonomske i političke kompeticije, ali i od vladajućih elita koje se ipak, svesno ili nagonski, smatraju ili osećaju poput konstantne, neutihle pretnje. I mada je to političko ropstvo verovatno samo simbolično i privremeno, Srbija će ga se osloboditi, oslobađajući se, delimično, sebe same u smislu svojih najgorih političkih i ljudskih osobina, kad bude većinski bila u stanju da se suoči sa svojim prethodnim odlukama, sa svojim stvarnim prednostima i slabostima, i s predstojećim iskušenjima. Ovoga puta, pristajući na ustav kontinuiteta, tj. autoritarne i zločinačke prošlosti, ona će verovatno potvrditi da, sakrivanjem iza autoritarne, bahate države, strahuje od prošlosti i od budućnosti.

Ali je bekstvo iz ropstva obično rizično i neizvesno.

Ropstvo, u svakom slučaju, podrazumeva diskriminaciju. Možda bi trebalo još jednom podsetiti da je procedura usvajanja predloga izuzela celu etničku zajednicu, kosovske Albance, prema kojima se zvaničnici odnose s nipodaštavanjem i nepoštovanjem. Dok ustav anticipira državni okvir teritorije koju oni većinski nastanjuju, i budući status koji je predmet međunarodnih pregovora na koje je zvanična Srbija pristala i u kojima učestvuje.

Ako je parlament vladajućim diskursom obesmislio svoj demokratski legitimitet, izgubio je, kupovinom poslanika, pritiscima i mešetarenjem, a naročito neprihvatanjem ostavki ministara iz G17, i onaj pravni. Drugim rečima, počinio je, s vladom, državni udar. I verovatno samo jedan u nizu usputnih prekomponovanja strukture parlamenta kojom se povremeno menjala izvorna izborna volja i prilagođavala potrebama vlade ili, katkad, pojedinih tajkuna.

Samo incident? Svejedno, Srbija je, u proteklih šest godina, propustila priliku i obavezu da donese ustav koji je demokratski, liberalan i evropski. Nedemokratski parlament i autoritarna, korumpirana vlada za to nisu bili ni voljni ni sposobni. Pri tom su naročito cinični argumenti koji se oslanjaju na neukost građanstva, i popularnost autoritarne, populističke, “domaćinske” politike, koja preterano ne mari za neoliberalne ekstravagancije. Ukoliko su građani, jednim delom, još uvek skloni politici nasilja i zločina, vlade su, od petooktobarskog prevrata, imale ustavnog osnova da tu politiku uklone iz parlamenta. Nije slučajno ponuđeni tekst novog ustava, i u kontekstu nedemokratske procedure, u svakom smislu kompromis s takvom politikom i njenim vrednostima. Tekući ustavni proces, ustvari, je kvazilegalistička supstitucija redosleda događaja za koji se nisu odigrali. U razdoblju nakon petooktobarskog prevrata interesna grupa oko Vojislava Koštunice nalazila je sve manje zajedničkih tačaka sa svojim partnerima, pre svega sa Zoranom Đinđićem, dok je u odnosu na radikale i socijaliste pokazivala sve više dobre volje. Promovisala je pseudolegalizam kao kontinuitet, a najniže političke porive u svetlosti neprikosnovene narodne volje.

Danas nije moguće pretpostaviti kakav bi potres, posle januara 2001, izazvao državni udara tadašnjeg većinski

naizgled demokratskog parlamenta koji je imao priliku da u još uvek revolucionarnoj atmosferi ukine prethodni i donese nov ustav, naročito u svetlosti niza državnih udara koji su usledili za vladavine Koštunice i ostalih, kupovinom poslanika, neusvajanjem ostavki potpredsednice vlade i ministara iz G17, itd.

Predlog ustava sužava, u odnosu na tekuće prilike i potrebe, i, naročito, na ostvarene slobode, prava teritorijalnih i gradskih autonomija. Pisci ustava uzalud se pozivaju na “najviše evropske standarde” (kao da postoje viši i niži evropski standardi). Evropski, demokratski i liberalan ustav bi bio kraći, sažetiji i jasniji, otvorio bi državnost i suverenitet Srbije njenom evropskom putu, a državna svojstva preneo Vojvodini, ostatku Srbije, lokalnim autonomijama i gradovima. Tekst ustava se uzalud poziva na ljudska i građanska prava koja su ograničena upravo povratkom centralizmu koji je, sa svojim autoritarnim zadahom, trebalo bi podsetiti, uništio dve Jugoslavije.

Naročitu sumnju podstiču članovi koji se odnose na ljudska prava, koja proističu, umesto iz međunarodnih konvencija, iz samog ustava koji je proizvod političkog dogovora i podložan prilagođavanju budućoj političkoj stvarnosti. Definicija Srbije podvlači njen nacionalni karakter, kao da svoj nacionalni put Srbija nije prevalila, i u tom smislu se ostvarila, u poslednjih 200 godina. Umesto da bude ustav pojedinačnih prava i sloboda, i prava i sloboda udeonih teritorijalnih zajednica, ustav je kolektivistički i diskriminatorski. Nije ostvarena ni dosledna i puna resorna podela vlasti. I dobronamerne kritike ustava, koje su iznosili stručnjaci i analitičari čiji su porivi nesumnjivo demokratski i kad potiču iz toplog truleža tekuće kohabitacije, ukazuju na značajne nedostatke u odnosu na demokratska očekivanja, standarde i potrebe. Demokratske vrednosti ne uključuju samo formalnu slobodu izbora. One podrazumevaju sazrevanje građanskog individualizma, podsticanje dijaloga i rasprave o suštinskim pitanjima, koja podrazumevaju i demokratske vrednosti same po sebi, negovanje političkog egalitarizma. Arogancijom unetom u referendumsku kampanju, vlada i skupština su i neposredno vredale građane, dok je to činio i predsednik svojim nehatom i nekompetencijom. Premijer je usput, pritiskom na rektora i dekane, koji nemaju nikakve nadležnosti u ustavnom procesu, narušio i autonomiju Univerziteta.

Nevoljna, neraspoređena, neprijateljska u odnosu na potrebu pretresanja i revalorizacije najnovije prošlosti, vladajuća Srbija, ustvari oligarhija političara odmetnutih od demokratije, tajne policije od zakona i tajne vojske od države, tajkuna od pravde i crkve od hrišćanstva, nije bila u stanju, niti je to bilo u skladu s njenim porivima i potrebama, da ponudi ustav jasno definisane evropske i demokratske budućnosti. Njen ustav je autoritaran, bahat i izolacionistički. Izolacionizam je, između ostalog, način da se izbegavaju susreti s tuđim iskustvima koja bi mogla doneti nove ideje, uliti nove nade, probuditi novi optimizam. I znatiželja je put do slobode. Jedine ovdašnje stvarne kolektivne potrebe koja podrazumeva diskontinuitet politike i vladajuće elite. To je i put do razumevanja potrebe da Srbija stekne jedan novi identitet. Ako ništa drugo, putnici su najveća nacija na svetu. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Preambula za diktaturu

Ako je suditi po zaoštavanju vaskolike javno-političko-medijske retorike pre “konačnog rešenja kosovskog pitanja”, Srbija ubrzano hrli u propast. Dobro, nije to ništa novo za nas, navikli smo. Jedino što nisam siguran da bismo sve to mogli da preguramo još jednom – ne u ovim spoljnim okolnostima, ne posle svega što je prešlo preko nas, ne zarad tako sumnjivog razloga kakav nam se nameće. A koju bi formu ta propast mogla ovaj put da dobije? Tja, svakako neku formu populističke diktature – možda “mekšeg” tipa, ali ne zbog toga manje odvratnu – u kojoj će iracionalnost i nasilje dobiti oblike i intenzitet nevidene ni za mračnog Miloševićevog vakt, koji će u tom slučaju izgledati tek kao *preludijum* za Pravu Stvar, za jedno beznadno i bezdano Carstvo Tame na dubokom Balkanu. Uh, ima li onda uopšte nade za nas? Srećom, šansa još postoji. Ona se krije u poslovičnoj neozbiljnosti, neodlučnosti i nesolidnosti ovdašnje “političke klase”: radi se naprosto, gotovo bez istaknutijeg izuzetka, o skupu mediokriteta oskudne pameti, ništavne sposobnosti anticipiranja i mizernog kapaciteta čak i za neko stvarno zlo, a kamoli za dobro. Drugim rečima, iznova smo tako nisko pali da se možemo provući jedino pouzdajući se u to da našu političku kastu – kao i prateću intelektualno-medijsku menažeriju – ionako ne treba odviše ozbiljno shvatati.

Razlog ili barem povod zbog kojeg se Srbija iznova našla u poziciji samoubice koji se popeo na ogradu mosta pa merka vodu ispod, hvatajući dah i kuraž da se otisne u dubinu, ponovo je Kosovo, ta “najskuplja srpska reč” iz jedne trivijalne imaginacije. Zapravo bi se moglo reći da Srbija najkasnije od 1981. godine živi pod opasnom *kosovskom vrućicom*, u kojoj teško da ima mesta ozbiljnom razmišljanju i razložnom delanju – a kamoli ozbiljnom i *odraslom* redefinisavanju vlastitog mesta i uloge u kosmosu – dok je još od 1987. direktno i nedvosmisleno u *vanrednom stanju*, pod proizvoljnom, impresionističkom tiranijom sumanutog Vođe (koji je u međuvremenu otišao) i svakovrsnih podivljalih Službi (koje su, blago nama, ostale). Učinilo nam se na trenutak-dva da je nakon 2000. to vanredno stanje okončano, ali pokazuje se da se postepeno vraća, i da je sada već gotovo u punoj snazi, preteći da ćemo tek videti šta je sve kadro da učini. No, najgore od svega je to što se čini da o opasnosti koja

se pred nama nalazi niko i ne razmišlja, da ni političkim akterima ni onima koji bi trebali da analiziraju događaje i anticipiraju trendove i upozoravaju na posledice onoga što se govori i radi sve ovo nije ni na rubu interesovanja: sva se analitička produkcija svodi na Daj Nam Danas, na *seciranje trenutka*: kad će izbori, šta će nama, blago nama, doneti referendum, hoće li Velja s Koštunicom ili obrnuto, šta ćemo da uradimo sa milijardom i kursor telekomunikacionih eurića... Sve u svemu, Hanibal je pred vratima, ali mi smo odlučili da ne čujemo zvono. Nema veze, ume ovaj i da ritne kapiju čizmekanjem, i tada ćemo se tek svi naći u velikom čudu!

Hajde da razložimo stvari posve konkretno. Ako ne do kraja ove, onda svakako do proleća sledeće godine, status Kosova će biti formalizovan, o njemu će odluka biti ne *donesena* – to je, po svoj prilici, učinjeno odavno – nego saopštena. Niko ozbiljan ne ume ni da zamisli da bi taj status bio išta drugo osim nezavisnosti, dok nedoumica ima jedino u pogledu modaliteta: hoće li se to odmah baš tako i zvati, ili će Kosovo “samo”, nekom vrstom revizije famozne Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN, biti i *de iure* izvučeno iz svake (ionako virtuelne) institucionalne veze sa Srbijom, dok će formalno priznavanje postojanja nove države na Balkanu biti prepušteno “radu vremena”. Uostalom, ne zaboravite da je i Kneževina/Kraljevina Srbija baš tako, na faze i parčice, sticala nezavisnost od Stambola; s tim da treba računati i na to da je ova epoha ipak ubrzanija od XIX veka. Kad smo već kod toga, nije samo traćenje vremena i energije na odavno upropaštenu stvar ono što ponižava i obespekuje svakoga ko nije odustao od gajenja klice razuma: protiv nezavisnosti Kosova bi se svakako mogao izreći i poneki ozbiljan i verodostojan argument, ali ja ga bogme ne čujem, jer se gotovo niko time ozbiljno ne bavi, nego se umesto toga trućaju nepojamne gluposti. Ako se ne ide na irelevantnu, mitomansku *emocionalizaciju diskursa* (“Kosovo je naša kolevka” etc.), ili na infantilno i aistorijsko odricanje institucionalnih i “obligacionih” veza današnje Srbije s onom Miloševićevom (“zašto nas kažnjavate za njegove grehove?”), onda se ide na minusinteligentno jogunjenje: kako to mislite da pristanemo na otkidanje dela naše teritorije? koja se to država odriče svoje teritorije? to nikada i nigde nije bilo! niko nikada ne može da gradi državu na teritoriji druge, međunarodno priznate države, itsl. Kad slušaš ovo danonočno mantranje bez makar i minimalnog učešća aktivnih moždanih ćelija, a koje izgleda neće prestati do kraja ovog milenijuma, napusti te svaka nada: hajde što ovi ljudi misle da su svi njihovi podanici neizlečivi glupani, nego oni to isto misle i za ceo svet?! Naime, već vekovima unazad, *ama baš svaka država* nastaje “na delu teritorije druge države” – ta, gde bi drugde, jel’ na Neptunu?! Još otkako je evropski čovek “otkrio” i kolonizovao američki i australijski kontinent, na ovoj planeti više praktično nema “nezauzetog” parčeta zemlje, onog koje nije “deo teritorije” neke države. Pa ipak, države zbog toga nisu prestale da se rađaju, umiru, uvećavaju se, smanjuju, udružuju i razdružuju. Moderna

Srbija je nastala na “delu teritorije međunarodno priznate” Osmanlijske imperije, prva i potonje Jugoslavije na tlu Srbije, Crne Gore i “neotuđivog dela teritorije” Turske i Austro-Ugarske, Norveška na “delu teritorije” pod švedskom krunom, Pakistan na “delu teritorije” Indije, a Bangladeš na “delu teritorije” Pakistana, Republika Irsk na “delu teritorije” Ujedinjenog Kraljevstva...

Šta, mislite da sve to s Kosovom neće biti tako? Okej, onda ja meljem gluposti, a vi možete spokojno baš na ovom mestu prestati da čitate ovaj tekst – on je ionako posvećen jednom *nepostojećem* problemu, zar ne? Dobro; ako ste ostali tu, da nastavimo. Sve što ste pročitali u prethodnom pasusu načelno je “opšte mesto”: svakome ko se nije u Srbiju smandrljao pravo s Plutona (kad su ga ono rasplanetisali) jasno je da su krajnje slabi izgledi da se status Kosova ne rasplete otprilike ovako kako je gore opisano (bez obzira na puvanje onog kagebeovca u Kremlju, koji uostalom gleda svoj interes i pokušava da u novom činu balkanske tragedije istruguje nešto za sebe i Rusiju, a ne za “nas”); pravo je, dakle, pitanje ne “šta će biti s Kosovom”, nego *šta će biti sa Srbijom*?

Stvari se trenutno kreću u vrlo opasnom pravcu, a najopasnije je to što ni na vidiku nema snage koja bi ovaj suicidalni trend mogla da zaustavi i potom okrene za 180 stepeni. Srbija je pred donošenjem novog Ustava, nakon kojeg slede izbori – redovni ili prevremeni, gotovo da je svejedno. Odnokud, vladajući deo političke klase upinje se da sve to oposlji što pre. Verovatni razlog: i ovde i “napolju” dominira uverenje da je za izbornu sudbinu “demokratskih snaga” (šta god to bilo) bolje da izbori budu pre “rešenja za Kosovo”, iz čega se vidi da su čak i ovdašnji bukači svesni kakvo će to rešenje biti, pa žele da učvrste vlast pre njega, jer bi posle moglo da bude kasno: isfabrikovana i, da se ne lažemo, dozlaboga veštačka histerija oko Kosova – kao jednog, realno, “mrtvog” problema, jer ga je Milošević trajno upokojio još 1999. – olupaće se o glavu onima koji je i prave, jer obznanjeni rasplet te Tužne Priče pre izbora, direktno dovodi na vlast radikale i socijaliste, polusvet koji (istorijski verifikovano) ionako ne zna ništa drugo nego da proizvodi destrukciju i parazitira na njoj. Pa dobro, to jeste nezgodno ali, ura, rešenje ipak postoji: sve što je potrebno jeste da obezbedimo da “demokratske snage” (cca. sadašnja koalicija plus DS, možda čak i LDP ili vojvođanski autonomaši) ostanu na vlasti, šta god se desilo s Kosovom. E pa – ništa od toga. Establišment je, naime, napisao novi Ustav, u čijoj se preambuli kočoperi parapesnička zakletva kako je “Kosovo neotuđivi deo Srbije” i tome slično; Koštunica i njegovi ministri i ministranti na tu temu drže zanesene govore, radikali i slični su po *defaultu* deo te priče, a ne vidim ni da Tadićeve demokrate imaju i umeju da guknju nešto protiv: mada insistiraju na “mekšem pristupu” i prijemčiviji su za stvarnost, oni se iznad svega panično boje svakog “miniranja nacionalnog konsenzusa”, ma koliko ovaj u konkretnom slučaju bio baziran na jednoj notornoj somnabuliji.

Lako bi se, dakle, moglo dogoditi ovo: Kosovo dobija ovu ili onu formu nezavisnosti, ali novi, turbodemokratski

– a ne, recimo, radikalski – Ustav Srbije za to neće ni da čuje. Paralelno s tim, Srbija i dalje gaji ambicije ka “evropskim integracijama”, Dinkić – ovaj ili neki drugi – vabi pare sa svih strana, sve je idilično onoliko, izbegli smo radikalsku pošast, nezaustavljivo hrlimo ka Briselu... Onda EU – a i UN bogami – kaže: “halo, ljudi, skidajte tu glupost iz Ustava, kako mislite da idete u integracije bez priznavanja suseda? O tome nema ni govora, javite se kad odrastete!”. Koštunica i svi drugi redom zatim se iznova ritualno zakunu da Kosovo niko neće isterati iz njihovih rodoljubivih srdaca, a bogme ni iz Ustava, vi (nam) radite šta hoćete, ali mi Nikada Nećemo Priznati Nametnuto Rešenje, cela politička kasta potvrdno klimne glavom, popovi i p(j)esnici sve to zapečate svojim vozvišenim mrmljanjem... I Srbija iznova kljokne u čabar, zatarabi se u čardaku ni na nebu ni na zemlji, nađe se u svojevrsnoj mutantnoj replici totalne izolacije iz devedesetih, samo ovaj put sasvim bez nade, jer snažne i perspektivne alternative nema: sve što je vidljivo stalo je pod jedan barjak, ukrutilo se pod zovom jedne trube... Šta će Evropa da uradi u tom slučaju? Pa, ništa. Nigde u konstitutivnim evropskim papirima ne piše da jedna zemlja mora da bude članica EU ako, eto, baš neće, a bogme ne piše ni to da se bilo kojoj državi ili narodu može zabraniti da izvrši kolektivno *samoubistvo na rate*. Ono jeste, zjapiće tu jedna malo neprijatna rupa nasred Balkana, ali Kontinent će moći da živi s tim, snažan je to organizam. Pravo pitanje je, opet, da li će – i kako – Srbija moći da preživi i nadživi bahatu neodraslost sopstvenih elita.

O svemu ovome valja i mora se razmišljati sada; posle bi moglo da bude prekasno i uzaludno. Dakako, moguće da od ovog “crnog scenarija” - daj Bože – ne bude ništa već i iz onog blaženo banalnog razloga navedenog na početku: zato što ovi ljudi naprosto *ne misle ozbiljno*, zato što je sve to samo dnevopolitički šićar. Ipak, ja se ne bih pouzdao u to: ako radikali & co. iskoriste pometnju i dočepaju se vlasti, propadanje izolovane Srbije, praćeno nekom formom populističke (polu)diktature, gotovo je neizbežno; međutim, sklon sam da i Koštuničine patetične reči shvatim vrlo ozbiljno: mislim da je njegov potencijal za autistični nacionalistički fanatizam, kod nas – čak i od njegovih zakletih protivnika - generalno potcenjen, kao da se stalno zaboravlja da je on i s Miloševićem ratovao baš oko “nacionalnog pitanja” (pre svega u Bosni) tvrdeći da je požarevački Kaligula – isuviše popustljiv. Drugim rečima: šta će nam uopšte radikali ako su nam i “demokrate” sasvim dovoljno *radikalne*? Zato mi nije teško da zamislim da se Srbija i pod formalno demokratskom vlašću nasuče na “kosovski” sprud i trajno se oprosti od svake bolje i normalnije opcije svoje budućnosti, na najžasniji i najapsurdniji način plaćajući *ceh jednog tvrdoglavog fantazma*. ■

Guranje autonomije u državnost

PIŠE: RADIVOJ STEPANOV

Uvodna napomena
Sve ove kritičke reakcije u “minut posle ponoći” i nisu neka “prava” rasprava o novom Ustavu Srbije. To je “hvatanje za glavu” potisnutog građanstva na šibcarske trikove vlasti, na poturanje “vampirskog” ustava, to je “žal” za definitivno propalim projektom građanske i moderne Srbije (od manjinskih prava do teritorijalne organizacije), za propuštenom jedinstvenom ustavnom šansom (koja se ukazala) tamo negde “davne” 2000, ili 2001, ili 2002, ili 2003. i koja se u dogledno vreme neće ponoviti niti ukazati...

I kako to uvek biva, “dok ranjen jelen suze lije, igra jelen zdrav” (V. Šekspir), dok mi ovako ojađeno raspravljamo “karavan prolazi”, a zaverenička koalicija ustavopisaca (trojstvo: DSS, DS, SRS/SPS) zadovoljno trlja ruke i smeju li se naivnosti puka/građanstva iz prikrajka...

I to još nije sve. Sad treba progutati veliku laž i poverovati da je svaka ustavopisačka strana odbranila ono što je htela, da je izigrala onu drugu stranu, da su “svi, svi, svi” postigli ono što su nameravali, da će Srbiju najzad ogrejati sunce, a da se i Vojvodina, eto, bolje “udala” nego što se nadala (kako to reče mlađahni Pajtić).

U psihološkom smislu, takav je moj osećaj, ovaj referendumski šok doživljavam kao neko pogrebno vreme, kao vreme ukopa oktobarskog juriša na nebo “prosvećene” Srbije... Srbija, međutim, ostaje tu gde jeste zarobljena svojom mitskom prošlošću, svojim neopevanim starim junacima iz izgubljenih bitaka, svojim novim zločincima koji su kao heroji dojahali iz nedavnih etničkih čišćenja i pljačkaških pohoda, Srbija je raspamećena svojim složnim rodoljupcima koji su preko noći sklepali Ustav i pri tom debelo lažu narod za svoje dobro i koji po književnim salonima ispredaju nove strune za gusle javorove otrcane od viševekovne upotrebe i zloupotrebe.

Uzgređ, Crna Gora ide dalje u svojim “čizmama od sedam milja”, beži i udaljava se od Srbije, svi idu dalje, samo mi ostajemo i zaostajemo, svi traže i hoće u neko bolje društvo i zajednice, samo mi možemo biti sami i ničiji... i ne možemo bez Kosova, jer “smo rođeni i umiremo sa svešću da je Kosovo bilo i da će zauvek biti deo Srbije” u Srbiji (ili tako nekako).

Primedbe na teksta novog Ustava Srbije podelio bih u dve grupe: na primedbe u *načelu* i u *pojedinstima*. (I više taj Ustav ne bih ni pogledao! Ja sam o ustavu iz 1990. godine kritički govorio i pisao i sad u istom scenariju nakon 16 godina ne bih ponovo učestvovao!)

Primedbe u načelu:

1. “Koštuničin ustav” iz 2006. (a svi naši ustavi nose ime ili po vladarima, ili po pravoslavnim blagdanima, ili tajnim skrovištima u kojima su pisani: *Sretenjski* ustav, *Kardeljev* ustav, *Žabljački* ustav) je identičan Miloševićevom ustavu

iz 1990. Struktura, jezik, pravna logika koja ga je pisala, mentalni sklop koji ga je osmislio, institucije, organizacija vlasti, sve, ama sve je identično. (U zanatskom pogledu prednost je čak na strani Ustava iz 1990. ali to sad i nije važno.) U suštini ustav iz 2006. je *radikalski redizajniran* Ustav iz 1990. Ideju *stvaranja srpske nacionalne države* po jednom šizofrenom scenariju koju započinje ustav iz 1990, Ustav iz 2006. godine nastoji da finalizuje.

Novi Ustav Srbije nastao je na političkom “ortakluku”: DSS, SRS/SPS i DS! Ove stranke “mekšeg” ili “tvrđeg” nacionalnog predznaka viziju “novog” ustava zasnivaju na recepciji nacionalne političke prošlosti, na restauraciji (temeljnih) nasleđenih političkih i pravnih institucija (iz Miloševićevog režima), na eliminaciji principa građanstva i civilnih vrednosti društva i na potpunij blokadi procesa pridruživanja Evropskoj zajednici naroda.

2. Naglašeno *pijetetistički* intonirana Preambula novog Ustava u znaku nacionalističke doktrine XIX veka “Blut und Boden” u ustavnoj i populističkoj, epskoj varijanti proglašava da je Kosovo bilo i da će zauvek biti “sastavni deo teritorije Srbije” u okolnostima kada *ono to već nije*. Nadalje, Preambula nedvosmisleno ističe “obavezu svih državnih organa da zastupaju i štite državne interese Srbije na Kosovu”. Sve to predstavlja opasan pravni i međunarodni

Loše za Srbiju - zlo za Vojvodinu

PIŠE: STANKO PIHLER

Nije neočekivana osionost oligarhije vodećih političkih stranaka u Skupštini Srbije koji su demonstrirali pučistički način donošenja najvažnijeg pravnog akta (ustava), jer je građanima odavno očigledna njihova spremnost na slične postupke kojima se ponižavaju i građanin i parlament kao institucija. Tako smo dobili neku vrstu oktroisanog ustava, bez elementarnog poštovanja demokratskih i pravnih principa u njegovom donošenju. To je učinjeno zbog toga, da bi se u ustav unela pravna sadržina koja takođe ne garantuje njegovu legitimnost.

Već je to dovoljno da ovaj ustav ne može biti garant stabilnosti i napretka političke zajednice koju nastoji da konstituiše, jer nije garant lojalnosti kao osnovne pretpostavke stabilnog građanskog stanja.

Vlast koja se odlučila na takav potez isuviše je opaka za našu budućnost. Ona će reprodukovati sličnu vlast i neće imati volje, da se suoči sa odgovornim odnosom prema građanima, da shvati vreme u kojem živimo, da se racionalno odredi prema budućnosti, da pokrene krupna pitanja suočavanja sa skorašnjom mračnom prošlošću, da se samokritički osvrne na sopstvene greške.

Prema tome, moramo biti svesni duhovnog i političkog ambijenta u kojem je donet ovaj Ustav. On obezbeđuje kontinuitet jedne tradicionalističke, neliberalne linije političkog mišljenja i ponašanja, koja se, naočigled svih nas, sve više afirmisala i nakon 2000. godine. Vrlo je lako bilo

presedan! Takvom formulacijom ustavna preambula je postala javna objava celom svetu da Srbija ulazi u ustavni, državni, politički, pravoslavni “džihad” za Kosovo. Danas za Kosovo, ali sutra, po toj logici i za teritorije koje su nam ote li Mađari, Rumuni, Bosanci, za granice do Karlobaga-Virovitice-Ogulina, za ono što su nam otkinuli Makedonci, za ono što su nam drpila dojučerašnja braća Crnogorci i ko sve ne. Umesto da dobijemo ono što se zove “ustavni patriotizam” nama se dogodio neki ostrašćen “ustavni nacionalizam” u fundamentalističkoj, balkansko/srpskoj varijanti. (Posledice mogu biti katastrofalne!)

3. Svi ustavi, i raniji i savremeni, nikad ne ostavljaju polovično rešena pitanja “horizontalne” i “teritorijalne” ili vertikalne organizacije vlasti. Upravo to se događa u novom Ustavu Srbije. Naime, pitanje teritorijalne organizacije vlasti u novom Ustavu Srbije ostalo je nedovršeno, nedefinisano, nedorečeno ili bar “otvoreno”. Nerešena teritorijalna organizacija vlasti prepoznatljiva je naročito na pitanju autonomije! Novi Ustav Srbije proizvodi konfuziju tri oblika autonomije.

Koja tri oblika?

To je, najpre, nesuštinska autonomija; drugo, suštinska autonomija; treće, nadsuštinska autonomija (“od autonomije do nezavisnosti”).

registrovati sve prisutnije procese pojačanog centralizma, nacionalizma, klerikalizma pa i militarizma. Niz odredaba ovog ustava opasno upozoravaju na njegovu upotrebljivost i u takvim procesima. Njima se društvo zatvara, zadržava svoju autističnost i nekomunikatibilnost sa svetom i vremenom u kojem živi. On dokazuje da Srbija još uvek nema potreban politički kapacitet da savremeno artikulise život ljudi i njihovih zajednica na ovom prostoru, tj. da se adekvatno samoidentifikuje u svoj svojoj složenosti pa i bogatstvu.

Tvrđi se, od onih koji su na ovaj ili onaj način učestvovali u donošenju ovakvog ustava, da je on rezultat konsenzusa pa mu se ta činjenica pripisuje kao vrlina. Moramo se pitati, o kakvom je ovde konsenzusu reč. Reč je o konsenzusu o tome kako ostati na vlasti i kako naopako vršiti vlast, kako zadržati kontrolu vlasti u institucijama i partijama, kontrolu nad “situacijom” čak i uz uslov da se fikcije proglaše stvarnošću.

Drugi tvrde da je ovde reč o kompromisu. Treba im reći da se prihvatanje poraza ne može nazvati kompromisom. Veoma je čudno da ovaj ustav hvale kako tvorci ustava iz 1990. godine, tako i njegovi raniji kritičari, a između ta dva ustava suštinske razlike nema.

Pojedinac je ovde potisnut. On postaje interesantan tek kao izmanipulisani birač i član naciona, kojem je patriotska obaveza da izađe na referendum, a ne kao građanin. Mnoge ustavne odredbe liče na zastore kojima se, bez uočavanja konteksta, lako prikriva suština. Problematičan je vrednosni sistem koji provejava kroz takve odredbe. Zato, recimo, u prvom planu treba otvoreno reći da je identifikacija Srbije, na način kako je to učinjeno u preambuli Ustava, višestruko značajna i politički štetna. Ona kao da stavlja kamen oko vrata svim budućim generacijama i institucijama zajednice.

Nesuštinska (ograničena, restriktivna, “autonomija pod starateljstvom”) predviđena je za Vojvodinu a tu autonomiju Vojvodina ne želi.

Suštinska autonomija namenjena je za Kosovo ali Kosovo takvu autonomiju ne prihvata.

Nadsuštinska autonomija (ili: “buduća nezavisnost”) je stvarno stanje Kosova za koju srpske vlasti neće ni da čuju.

Po kojoj logici Kosovu više autonomije, a Vojvodini manje autonomije? Jel zato što *svet pripada onima koji se bune a ne onima koji čute i dirinče?* (B. Šo).

Bez razboritog, realističkog i u izvesnom smislu futurističkog gledanja na pitanje autonomije i teritorijalne organizacije, novi ustav i aktuelne srpske vlasti upadaju a nerešive aporije koje se pre ili kasnije teško mogu obiti o glavu naroda i građana.

Primerbe u pojedinostima:

1. Čl. 1. Ustava: “Srbija je država srpskog naroda i svih građana...” Ovo načelo Ustava konstituiše “zavičajnu” državu i priznaje “zavičajni” narod kao narod prvog reda i “one druge” kao pridodati narod ili narod drugog reda. “Srpski narod” je taj zavičajni narod, a građani su narod bez zavičaja, “oni drugi”, “ostali”, “izlišni i ničiji”, zapravo - nepotrebni!

Takve odredbe nemaju moderni evropski ustavi, ni oni u

unitarnim, ni oni u federalnim, ni oni u *jednonacionalnim* ni oni u *multinacionalnim* državama. Takve odredbe se ne mogu naći ni u Ustavu Danske (čak ni Hamletovo vreme kada je bilo “nešto trulo u državi Danskoj”), niti u Ustavu Makedonije, niti u Ustavu Slovenije, ni u Ustavu Belgije, takođe ni Italije, ni u Ustavu Rusije (na koju se večito pozivamo) koji svoju Preambulu započinje “multinacionalnom” tiradom: “Mi, *višenacionalni narod Ruske Federacije*, povezani zajedničkom sudbinom na svojoj zemlji, potvrđujući prava i slobode čoveka, građanski mir i slogu...”

U Srbiji građani više ne stanuju ovde. Tako je ustavno upriličeno “civilno čišćenje građana” što doduše nigde ne postoji, ali što ne bismo mi prvi tako nešto praktikovali? Veštinom čišćenja smo, i inače, dobro ovladali na tzv. etničkom pitanju.

Majorizacijom jednog naroda - *srpskog* u odnosu prema svim drugim narodima koji žive u Srbiji, a svaki od tih naroda je stariji od ove srpske države, vredi se univerzalni princip ravnopravnosti naroda, samoopredeljenja naroda i čvrstina demokratske osnove države.

2. Korpus ljudskih i manjinskih prava i sloboda u novom Ustavu značajno je redukovan u odnosu na Povelju o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama

kritičara ovog ustava smatra uglavnom korektnim, ipak je upitno zbog niza ograničavajućih odredaba i nekih vrlo problematičnih formulacija. Time se ljudska prava i slobode ozbiljno relativizuju. Na primer, odredba o verskim pravima i slobodama, o vojsci, o pravu na rađanje dece, o uključivanju moralnih kriterijuma u ograničavanje ljudskih prava (kao da ovo društvo ima “objektivizovan” moralni kodeks koji bi bio neupitan), i sl.

Uređivanje odnosa između pojedinih oblika vlasti je u više pravaca takođe problematično, pre svega u pogledu položaja predsednika republike prema vladi, statusu poslanika i poslaničkog mandata, načinu izbora sudija i sl.

Posebno zabrinjavaju odredbe o teritorijalnoj organizaciji vlasti, pre svega one koje se odnose na status pokrajinske navodne autonomije, pre svega Vojvodine. Mislili smo dugo da je dosadašnji ustav u tom pogledu bio maksimum cinizma, ali smo se očigledno prevarili. Ovaj ga je ustav nadmašio. U njegovom donošenju potpuno je ignorisan zahtev za uređivanje pokrajine kao autonomije. I ovim ustavom, čak snažnije nego u onom iz 1990. godine Pokrajina je ispražnjena od svake suštinske autonomnosti. Ona ne odlučuje čak ni o svojoj teritoriji pa ni sudbini, a famoznih 7 odsto sredstava iz budžeta je ne samo surova ironija, već i vešto sredstvo za zamenu teza u razgovorima o položaju Vojvodine.

Prema tome, slogan kojim se birači pozivaju na referendum od strane onih koji su ovaj ustav doneli, da novim ustavom navodno dolaze “dobri dani za dobro Srbije”, mnogo bi pre mogao da glasi: dolaze lošiji dani za Srbiju i još veće zlo za Vojvodinu. To je, po mom sudu, poruka ovog ustava pa nije teško zaključiti šta treba činiti 28. i 29. oktobra 2006. godine. ■■

Konceptija ovog ustava se zasniva na iluziji tzv. efikasnog centralizma, na strahu od svega što je lokalno, specifično, na pogrešnom uverenju da sve što nije pod kontrolom centralne vlasti može biti zazorno, pa i opasno. To je daleko od savremene ideje regionalizacije, decentralizacije vlasti, od ideje da sve što se može urediti na lokalnom i nižem nivou vlasti treba rešavati na tom nivou, dakle od koncepta vlasti zasnovanog na principu supsidijariteta, pretpostavljenih nadležnosti odozdo. To se naročito izražava u uređivanju, navodne autonomije jer po ovom ustavu autonomija, posebno Vojvodina je, ne samo degradirana već anulirana. Ustavotvorci se plaše autonomnosti – njima je, kako proizilazi iz komentara aktuelnog predsednika Vlade neki dan u najvišoj naučnoj i kulturnoj instituciji, koja je inače bila jedan od najmoćnijih centara lobiranja za katastrofalnu politiku u Srbiji u proteklih dvadesetak godina, državno jedinstvo, “stabilnost” države, najbitniji legitimacijski osnov ustava. Takve predstave o političkoj zajednici i njenom konstitutivnom aktu vraćaju nas na logiku XIX, a ne uvode u XXI vek. To su ljudi prošlosti, a ne budućnosti. Oni uspostavljaju podanički, a ne građanski odnos prema državi – naciji. Nije uopšte slučajno što u ovaj ustav nije uneta tzv. integraciona klauzula.

Ključni problemi u donošenju novog Ustava, pa i u desetak projekata ustava Srbije, bili su:

- definisanje (identifikacija) Srbije kao države;
- koncept ljudskih prava i njihova standardizacija u smislu međunarodnih dokumenata;
- balansiranje (podela) vlasti, i
- naročito, teritorijalna organizacija vlasti.

O preambuli i definisanju Srbije kao države već je dosta rečeno.

Uređivanje ljudskih prava i sloboda, koje se i od nekih

(2003). To je isti nemarni odnos prema ovom temeljnom civilizacijskom kao i ustava iz 1990. godine. U modelu ustava Srbije *Forum a iuris* ljudska prava sistematizovana su kroz neposrednu primenu ustava u materiji ljudskih prava, kroz katalog ljudskih prava i (kroz) neposrednu ustavnu zaštitu ljudskih prava.

Bez obzira na nešto veću “izdašnosti” novog Ustava (u odnosu na Miloševićev ustav) na području ljudskih prava, ipak u svom katalogu ne sadrži pravo na *rodnu zaštitu*, pravo na kloniranje i pravo na humanu eutanaziju.

Pravom na *rodnu zaštitu* ustavno bi se mogla jemčiti zaštita “srpskog roda” od vulgarnog uticaja multietičnosti i pogubnog delovanja nepravoslavnih konfesija. Moderan Ustav treba da pruži šansu *kloniranja Srba* (pošto se slabo rađaju) po liku i delu (aktuelnog) vođe o državnim trošku. Najzad, u Srbiji u kojoj se rađamo i svi *vollens-nollens* živimo sa svešću da je Kosovo srpsko, ako već nije moguće udobno živeti barem da možemo “udobno otputovati u vatrenim kolima bola” (K. Marks) tj. humano umreti. Barem toliko...

3. Ustavni (radikalni) zahtev da su u Srbiji “u službenoj upotrebi srpski jezik i ćirilčko pismo” (čl. 10.), u ustavnoj pameti znači: “govori srpski i piši ćirilicom da te ceo svet razume”! Drugim jezikom i drugačijim pismom služiti se nije ni pametno ni uzvišeno patriotski! Da li je u jezičkom

Trijumfalna radikalna povelja

PIŠE: PAVEL DOMONJI

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je, zajedno sa nekoliko vojvođanskih nevladinih organizacija, pozvao građane na bojkot predstojećeg referenduma. Na takav potez Helsinški odbor se odlučio zbog nekoliko stvari.

Prvo, zbog načina na koji je donet ustav. Kao što je u više navrata konstatovano, ustav je donet bez ikakve javne rasprave. Po mišljenju HO, Srbija ne može, imajući u vidu oskudnu demokratsku tradiciju i opterećujuće nasleđe Miloševićevog režima, dopustiti sebi da ignoriše javnu raspravu. Raspava je važna, jer u politički život unosi racionalnost i utiče na legitimnost akta koji bi na referendumu trebalo potvrditi. Političari koji tvrde da je ovom, oktroisanom ustavu, prethodila javna rasprava duga 2,5 odnosno 6 godina, jednostavno se rugaju građanskoj inteligenciji. Ne samo da javne rasprave nije bilo, nego republički poslanici nisu uspeali ni da prouče predlog ustava, što ih, opet, nije sprečilo da glasaju za njega. Takav stepen poslušništva i odsustva integriteta narodnih poslanika karakterističan je za sultanističke, a ne demokratske zemlje, kakva bi Srbija, ako je verovati vlastodržcima, želela da bude.

Drugo, u Vojvodini su politički akteri uspostavili kakav-takav konsenzus oko poželjnog stepena pokrajinske autonomije. Ne samo da taj usaglašeni stepen autonomije nije našao svoje mesto u Ustavu, nego predstavnici Vojvodine nisu ni učestvovali u njegovom kreiranju. Oligarhija u Beogradu je u oba slučaja delovala krajnje

monizmu i monizmu pisma tajna našeg priključka evropskoj kulturi i civilizaciji?

4. *Pravo na očuvanje posebnosti* (čl. 79.) je jedan gabaritni član novog Ustava iz koga se ništa ne može zaključiti i koji će tek morati da se tumači. Politička hermeneutika će od vremena do vremena davati objašnjenja za ovaj član koji je kratko mogao da se odredi kao pravo na etnički/nacionalni identitet. Dosledno poštovan princip prava na očuvanje posebnosti može dovesti u pitanje krhki konstrukt novog Ustava. Otuda će ovo pravo ostati samo “prazno slovo na papiru”. Uostalom šta će građanima i etničkim grupama pravo na identitet. “Mogli bi ga zapiti” (J. Buličov)!

5. Novim ustavom *ekonomsko uređenje i javne finansije* miksiraju svojinski koktel, ali finansijski tokovi novca posle svih privatizacija i reprivatizacija izmiču javnosti. Tajni finansijski tokovi su pouzdani putevi za državno pranje novca, korupciju i na državnom vrhu i spregu države i mafije. Poznato vojvođansko pitanje: *Gde su naši novci?* ne gubi na aktuelnosti.

6. Deo Ustava koji se odnosi na nadležnosti Srbije je potpuno identičan u oba Ustava i upravo to pokazuje da između “kapaciteta” ustava iz 1990. i Ustava 2006. nema suštinske razlike. U pitanju je isti model ustavnog uređenja u osnovnom i redizajniranom izdanju!

ignorantski. Umesto da se autonomija ustavom zaštiti, stvorene su pretpostavke za njenu eliminaciju. Odnos prema narodnim predstavnicima u Vojvodini je više nego ponižavajući, budući da su, lišavanjem imuniteta, svedeni na poslanike drugog reda. Ustav? Ne, ovo je trijumfalna radikalna povelja.

Treće, u Ustavu nema integracijske klauzule, što, valjda, dovoljno govori o tome koliko je iskrena i autentična volja vladajuće oligarhije da prihvati evropske standarde i pravila međunarodnih integracija.

Četvrto, na referendumu, da bi bio demokratski, treba da učestvuju svi državljani, Albanci jednako kao i Srbi. Kako će biti organizovan referendum na Kosovu? Kako će se motivisati Albanci da na referendumu potvrde stav ekstremno protivan njihovim fundamentalnim zahtevima? Na njihove glasove se, po svemu sudeći, i ne računa. Sa teritorijom je već druga stvar.

Peto, interes da učestvuju u pisanju ustava iskazali su, i to u više navrata, i pripadnici nacionalnih manjina. Ni oni nisu uključeni u pisanje ustava. Prilika da se, povodom ustava, u društvu uspostavi najširi demokratski konsenzus jednostavno je propuštena. Umesto bazičnog konsenzusa, ustav je postao predmet podela unutar manjinskih zajednica i straha da će, u slučaju da ustav ne bude potvrđen na referendumu, a ishod pregovora o Kosovu drugačiji od onog za koji se zalaže oligarhija u Beogradu, postati predmet optužbi i nacionalističke srdžbe.

Razlozi za pomenuti strah nisu neopravdani. Javni govor ponovo neodoljivo podseća na retoriku Miloševićevog režima. Akteri koji pozivaju na bojkot referenduma u javnosti se optužuju da deluju po nalogu stranih nalogodavaca, da razbijaju državu i rade u korist onih koji hoće da nam otmu Kosovo. To je retorika koja nevladine organizacije i sve one koji se zalažu za bojkot referenduma

ustavotvorci su sve što su imali i umeli da kažu o Vojsci Srbije smestili u ciglo tri kratka člana.

Nadležnost je zapisana u članu 139: “Vojska Srbije brani zemlju od ugrožavanja spolja i izvršava druge misije i zadatke, u skladu sa Ustavom, zakonom i principima međunarodnog prava koji regulišu upotrebu sile”. U redu. Više ili manje na sličan način upotrebu oružane sile regulisale su i druge države u tranziciji, pre svega zemlje iz našeg okruženja. Ali, u našem slučaju iskršava jedno veoma neprijatno pitanje na koje, izgleda, ni pravni eksperti ni srpski državni prvaci (oni posebno!) nemaju valjan odgovor: Ako Vojska ima da brani zemlju od ugrožavanja spolja, kao što je zapisano u pomenutom članu Ustava, hoće li se ona oružjem suprotstaviti sasvim izglednom osamostaljenju Kosova?! Tumačenja državnih zvaničnika su licemerna i suština im se poklapa sa čuvenom srpskom pučkom dosetkom: “Mož’ da bidne, al’ ne mora da znači”!

Članom 140. predviđeno ja da se Vojska Srbije može angažovati van granica Republike Srbije isključivo “po odluci Narodne Skupštine Republike Srbije”, formulacija koja takođe odgovara standardima demokratskog sveta. Najzad, u članu 141. zapisano je da je “Vojska Srbije pod demokratskom i civilnom kontrolom” i da se “o Vojsci Srbije donosi zakon”.

Izgleda da se formulacija da je Vojska “pod demokratskom i civilnom kontrolom” naprosto po nekakvoj inerciji prepisana iz Ustavne povelje bivše državne zajednice ili iz Strategije odbrane te iste bivše političke tvorevine. Ako su “demokratska” i “civilna kontrola” izdignute u rang ustavnog načela, bio je red da nam ustavotvorac povuče makar grubu distinkciju između jedne i druge kontrole. Inače, i Ustavom se podržava pojmovna zbrka.

Ustav u odeljku o ljudskim pravima, u članu 45, donosi i jednu novinu koja se odnosi na – prigovor savesti: “Lice nije dužno da, protivno svojoj veri ili ubeđenjima, ispunjava vojnu

ili drugu obavezu koja uključuje upotrebu oružja.” Međutim, drugi stav toga člana u najmanju je ruku problematičan u odnosu na alternativnu službu: “Lice koje se pozove na prigovor savesti može biti pozvano da ispuni vojnu obavezu bez obaveze da nosi oružje, u skladu sa zakonom.” Dakle, “lice” ne mora da nosi oružje, ali mora biti u vojnoj jedinici i u uniformi, što će reći da je ustavna odrednica o prigovoru savesti – restriktivna!

Iako neki pravni eksperti, prvenstveno oni koji su naklonjeni ovdašnjoj aktuelnoj vlasti, tvrde da je Ustav na svremen način definisao mesto i ulogu oružane sile Srbije, u Ustavu se – osim navedenih manjkavosti u odnosu na Vojsku Srbije – u odbrambeno-bezbednosnoj sferi uočavaju i neke praznine. Na primer, izostavljen je Savet za nacionalnu bezbednost. To telo bi bilo znatno lakše formirati i u Srbiji da mu je dat ustavni rang. Ali, najnegativnija posledica izostavljenja saveta iz Ustava jeste u tome što demokratska kontrola tajnih službi, pogotovo vojnih službi bezbednosti, već u startu može biti manjkava, budući da je kontrola službi – po prorodi stvari – jedan od prioriternih zadataka Saveta za nacionalnu bezbednosot.

Konačno, gotovo svi vojni analitičari koji su blagonakloni prema vladi Vojislava Koštunice naglašavaju da je, s vojne tačke gledišta, ovaj Ustav neuporedivo bolji od prethodnog iz jednostavnog razloga što u dosadašnjem nije bilo takoreći ni slova o srpskoj vojsci. I to je čisti cinizam, ako ne i nešto gore! Kako da bude išta napisano o srpskoj vojsci kad je u ratnoj ulozi srpske vojske 1991. i 1992. bila ondašnja Jugoslovenska narodna armija! Srpski nacionalisti sa Slobodanom Miloševićem na čelu iskoristili su tu bogomdanu činjenicu tako što su tada zajedničku oružanu silu spretno zloupotrebili da ratuje za ostvarenje strateških političkih i vojnih ciljeva srpske elite, a moćnom su propagandom trubili da se Armija bori za očuvanje države “ravnopravnih naroda i narodnosti”. ■

međutim, valjalo prenebregnuti neke činjenice iz bliske prošlosti - prvo se ugasila SRJ pa je potom osamostaljenjem Crne Gore nestala SCG - dve države u koje se Koštunica kleo tvrdeći da će biti dugovečne.

Kako na sve ovo reaguje javnost u Srbiji? Da nije antireferendumske koalicije (Građanski savez Srbije, Socijaldemokratska unija, Liga socijaldemokrata Vojvodine i Liberalnodemokratska partija) i nevladinih organizacija, vladali bi opšti muk. Građani su iznevereni i poniženi o čemu više nego rečito govori i ustavno-referendumska kampanja, zbog osnovane sumnje da dvodnevno glasanje neće biti moguće u potpunosti kontrolisati budući da je Republička izborna komisija prvobitnu odluku da dvema parlamentarnim partijama, Građanskom savezu i Socijaldemokratskoj uniji ne dozvoli kontrolu, preinačila u mogućnost da na samo jedan posto biračkih mesta ove partije postave svoje posmatrače(!?).

Uprkos nedemokratskoj atmosferi koja prati referendumsku kampanju, postavlja se pitanje hoće li ona i koga ipak koštati na predstojećim izborima? Hoće li birači i koliki deo njih kazniti vladajuće stranke za, primerice, prekid pregovora sa EU zbog izbegavanja hapšenja i izručenja Hagu Ratka Mladića? ■

Nacionalizam nemoguće države

Okvir za razumevanje neuspele legitimacijske tranzicije u Srbiji

PIŠE: VESNA PEŠIĆ

U ovom tekstu razmotriću nastojanja da se nacionalizam kao legitimacijska osnova promeni posle 5. oktobra 2000, i predložicu objašnjenje za neuspeh Srbije da nacionalističku legitimacijsku osnovu zameni racionalno-legalnom. Dakle, prvo ću govoriti o pokušajima da se posle 5. oktobra promeni legitimacijska paradigma u Srbiji i otporima da se oni ostvare, koji su doveli i do ubistva prvog demokratskog premijera Srbije. Zatim ću izložiti viđenje srpskog nacionalizma koje bi trebalo da objasni zašto Srbija nije uspela da se stabilizuje kao moderna i demokratska država.

Na početku ću u najkraćim crtama odrediti o kom nivou legitimacije ovde govorim. Legitimacijski okvir ima tri nivoa:¹ prvi se odnosi na političku legitimnost koja se stiče fer i demokratskim izborima, na kojima informisani građani biraju program (stranku) u skladu sa kojim će se donositi najvažnije odluke u narednom, ograničenom periodu; drugi se odnosi na ekonomsku legitimnost, koja je u vezi sa ublažavanjem posledica tržišne ekonomije upotrebom instrumenata pravednosti za članove rizičnih grupa; treći nivo legitimnosti vlasti tiče se „vrhovnih” vrednosti koje čine set liberalnih vrednosti (vladavina prva, individualna prva i slobode, tolerancija različitosti, nediskriminacija, jednak tretman svih građana od strane države). Ovde ću se baviti tim trećim nivoom legitimnosti. Legitimacijski problem Srbije je u tome što umesto moralno-vrednosne legitimnosti liberalnog tipa, na trećem nivou kao legitimacijska matrica operiše nacionalizam. Zato taj nivo biram kao najvažniji.

Osnovno pitanje za moju analizu glasi: zašto Miloševićeva nacionalistička matrica nije promenjena posle 5. oktobra 2000; odnosno, zašto su pokušaji da se ona promeni brutalno osujećeni. Teza koju ću pokušati da branim je: srpski nacionalizam - kao okamenjena *nacionalistička kultura* - može se kombinovati sa izbornom, to jest parlamentarnom demokratijom, tržištem i socijalnom pravednošću, ali je, po mom mišljenju, neusaglasiv sa liberalnim vrednostima moderne ustavno-pravne države. Ali, srpska nacionalistička kultura neprekidno podriva i prva dva nivoa legitimnosti – parlamentarnu demokratiju i tržišnu ekonomiju, pretvarajući ih u slabašne, manje-više *fasadne institucije*, što se može pokazati i na primeru Srbije posle pada Miloševića. Opredelila sam se za analizu vrednosnog okvira legitimnosti, odnosno za *sam način integracije društva* i zato što su se sukobi u postmiloševićevskoj Srbiji odvijali na tom nivou, između, s jedne strane, težnji da Srbija postane moderna država koja prihvata racionalni model legitimnosti i, s druge strane, nastojanja da u njoj ostane priznat samo faktički i deskriptivni pluralizam bez uspostavljanja *normativnog okvira* za rešavanje kriza bez upotrebe sile, koje još uvek preovlađuje u srpskom društvu.

1. Pokušaji promene i otpori promenama

Da neće biti lako promeniti vrednosni legitimacijski okvir u Srbiji nagovestilo je već odlaganje da se donese novi ustav, iako je to kao prvi i neodložan korak koji će preduzeti nova vlast bilo obećano biračama uoči septembarskih izbora 2000. Razloge za neispunjenje tog obećanja treba tražiti u političkom akteru koji je planirao i izveo rušenje režima. Taj akter - Demokratska opozicija Srbije (DOS) - bio je kongolemerat 18 stranaka, od kojih su dve bile vodeće: Demokratska stranka Srbije (Vojislava Koštunice) i Demokratska stranka (Zorana Đinđića). Tako široka i raznorodna koalicija, neophodna za svrgavanje Miloševića, nije mogla doneti demokratski ustav iz jednostavnog razloga što njen najveći deo nije prihvatao liberalne (univerzalne) vrednosti na kojima se jedino može utemeljiti ustavna demokratija. Kada se iz današnje perspektive čitaju programska dokumenta DOS, stiče se utisak da su obećanja o ustavu, pravnoj državi, nezavisnom sudstvu, snažnim demokratskim institucijama i transparentnosti vlasti bila data bez mnogo razmišljanja, kao već napamet naučena lekcija, bez ikakve provere da li zaista postoji saglasnost o budućem vrednosnom okviru. Nije postojao ni operativni plan kako će se do tih vrednosti stići, to jest sa kojih vrednosnih pretpostavki će novi ustav biti iniciran. Ta nedorečnost proizlazila je iz glavnog taktičkog aduta opozicije. Opozicija nije mogla računati na zajedničku viziju o budućnosti Srbije, jer takva vizija nije ni postojala, niti su koalicioni partneri slično razumeli nedavnu zajedničku prošlost. Opozicija je računala na *sinergija jedinstva*, koja je trebalo da pokaže sveopštu saglasnost da je Miloševiću došao kraj, to jest da su „svi protiv njega”. Pri tom su razlozi za njegovo uklanjanje kod raznih grupa bili različiti: materijalna i ekonomska propast, vojni poraz, „izdaja nacionalnog pitanja”, strah aparata od iznenadnog i nekontrolisanog kraha režima, neizdržljiva ekonomska, politička i moralna izolacija zemlje, bujanje kriminala koji podstiče država, egzodus mladih ljudi itd. Manje je bilo onih - ne samo u koaliciji nego i među biračima - koji su u željenoj promeni videli raskid sa prošlošću i šansu za uspostavljanje moderne i evropske Srbije. Ako se pri tom uzme u obzir da su prevrat podržale i Crvene beretke, tajna jedinica državne bezbednosti - ili „eskadron smrti” - zadužen za najprljavije zločine i pljačku tokom ratova, a kasnije - pod nazivom Jedinice za specijalne operacije - za likvidacije političkih protivnika Slobodana Miloševića, s namerom da sačuvaju svoj privilegovani položaj i posle Miloševićevog odlaska s vlasti, onda je očiglednije koliko je rušenje Miloševićevog režima bilo izvedeno iz različitih pobuda i sa različitim očekivanjima.

Sav taj konglomerat raznih očekivanja i namera, bio je simbolično predstavljen „praznim mestom” obećanog ustava, koga gotovo da se više nije ni pominjao. Umesto postizanja saglasnosti o vrednosnim pretpostavkama ustava, članice pobednička koalicije su se između sebe nepomirljivo sukobile.² Neke su želele legitimacijski kontinuitet sa prethodnim režimom, dakle da sačuvaju ideologiju srpskog nacionalnog pitanja, svodeći promene na izlazak iz međunarodne izolacije (pre svega zbog neizdržljive ekonomske situacije) i izbornu demokratiju.

Drugi deo koalicije želeo je modernizaciju društva i države, što bi Srbiju ubrzano vodilo ka Evropi i uspostavljanju evropskih liberalnih vrednosti i institucija. Ta podela bila je stvarna. Ona je iskazivala duboke razlike koje su karakterisale dvovekovnu političku istoriju Srbije: reč je o podeli na liberale (moderniste), okrenute ka Zapadu, i konzervativce-nacionaliste (narodnjake), koji su srpsko patrijarhalno društvo branili od Evrope i „zapadne izopačenosti”. Podeljen duž te vrednosne i političke linije, koja je presecala sve važnije sukobe u istoriji Srbije, DOS se našao na vlasti i praktično uspostavio dvovlašće u zemlji.

Činjenica da su se dva nepomirljiva pogleda na svet našla na vlasti, podela između njih se proširila na borbu za kontrolu nad netransformisanim aparatima vlasti prethodnog režima, s namerom da se „sila” stavi u službu sopstvene koncepcije o tome šta Srbija treba da bude.³ Sada je nepomirljiva podela delila institucije i organe vlasti: konzervativni nacionalisti su se okupili oko novog predsednika SR Jugoslavije – Vojislava Koštunice i vojinih službi bezbednosti koje je on kontrolisao sa ciljem da svoju kontrolu proširi na sve službe državne bezbednosti, a drugi – modernisti i liberali – oko predsednika Vlade Zorana Đinđića koji je pretežno kontrolisao „novo-bogataše” i delove policije. Gotovo da nije potrebno dokazivati da ustav nije bilo moguće doneti u situaciji rascepa unutar društva i institucija; rascep je imao i svoju jasnu personifikaciju u političkim liderima dve najveće stranke koji su preuzeli dve ključne pozicije u državi. No, otvaranjem žestokog sukoba između reformista i tzv. „legalista” (konzervativaca) ovaj rascep je ne samo onemogućavao donošenje ustava nego je, neprekidnom eskalacijom, definisao i domete demokratskih i reformskih promena.

Dinamiku posle 5. oktobra obeležili su pokušaji modernističke vlade i njenog predsednika Zorana Đinđića, da reformišu Srbiju i ideološki je projektuju kao državu evropskih vrednosti. Premijer Đinđić je bio svestan da je ta pozicija manjinska i da za nju nema politički legitimitet.⁴ Utemeljenje za svoj projekat nalazio je u dugotrajnim impulsima ka modernizaciji (svi su završavali neuspехom), sopstvenom razumevanju moderne države i ambiciji da Srbiju uvede u Evropu. Realni oslonac nalazio je u svojoj stranci (Demokratska stranka) koju je gradió celu deceniju kao moderno organizovanu partiju. Ona se u praksi pokazala kao jedino sposobna da strateški i organizaciono izvede rušenje Miloševićevog režima. Đinđić je bio sposoban da obezbedi stabilno finansiranje stranke, da svoj uticaj proširi na interesne grupe „novo-bogataša” ali i na neke strukture u tajnoj policiji. Koštunica je, pak, obezbeđivao beskrvni prevrat jer je njegova retorika obećavala opštu amnestiju Miloševićevom aparatu, a time i pasivizaciju policije i vojske. Kada je Đinđić ovu amnestiju doveo u pitanje buknuo je sukob u svoj svojoj oštirini.

Dok je DS bila u opoziciji, Đinđić ju je održavao povremenim izletima u populizam i nacionalizam, ali to nisu bili njegovi prioriteti. Po dolasku na vlast, Đinđić je proevropsku poziciju svoje stranke mnogo jasnije artikulisao nego dok je bio u opoziciji. S obzirom da je raspolagao određenom količinom moći i ličnom veštinom, njegova namera da promeni ideološki kod Srbije ujedinila je njegove protivnike da ga u tim namerama spreče. Osim što

su na svakom koraku saplitali Vladu i njenog predsednika, Koštunica i njegova partija su preuzeli ulogu kišobrana i sabirnog centra za policijske i vojne kadrove prethodnog režima, ali i za regeneraciju „patriotizma”, odnosno nacionalističkog legitimacijskog obrasca. To je značilo da Vlada nije mogla promeniti suštinu bivšeg sistema – njene policijske i vojne službe bezbednosti. Ona nije mogla da obavi lustraciju i otvaranje dosijea tajne policije bez čega se nisu mogle promeniti strukture vlasti u pravosuđu i službama bezbednosti koje su bile duboko konzervativne i kriminalizovane. Tu je rampa bila spuštena odmah po odlasku Miloševića sa vlasti, zahvaljujući akcijama njegovih aparata koji su dobili nedvosmisleno podršku tek ustoličenog predsednika Koštunice. Nacionalisti su takve promene nazivali „revanšizmom”, „obračunom sa političkim protivnicima”, „revolucionarnom metlom” i „nelegalnim promenama koje krše (Miloševićeve) zakone”.

Iako svestan legitimacijskog deficita, Vlada Zorana Đinđića je inicirala tranzicijske reforme, s uverenjem da će promene ekonomske strukture, razvoj i modernizacija nužno dovesti do novog legitimacijskog okvira koji se u periodu nakon pada Miloševića nije mogao izdejstvovati. Svoje protivnike (kao i oni njega) shvatio je kao privremenu pojavu koja će sa završetkom tranzicije biti marginalizovana. On se naročito posvetio ekonomskim i obrazovnim reformama i zadobijanjem podrške Zapada u pogledu kredita i privrednih reformi. Njegovo vizionarstvo o evropskoj budućnosti Srbije dominiralo je svakodnevnim javnim diskursom. U jednom trenutku je izgledalo kao da je proevropska atmosfera potisnula nacionalistički, patrijarhalno-autoritarni legitimacijski model. To su pokazivala i istraživanja javnog mnjenja, koja su govorila da su Miloševićeve stranke – Socijalistička partija Srbije i Srpska radikalna stranka – gotovo nestale sa političke pozornice. Gotovo zanesenjačka namera Zorana Đinđića da se Srbija što pre modernizuje i uđe u Evropu, bila je nesporna premisa na kojoj je premijer bazirao sve glavne pravce promena – neke započete ili tek projektovane. U skladu sa profilisanjem Srbije kao evropske zemlje, Đinđićeva Demokratska stranka je na skupštini, s proleća 2001. godine, donela novi program. Taj program je gotovo kristalno jasno napisan u liberalnom i proevropskom ključu.⁵

No, ovakva programska orijentacija, ozbiljno shvaćena, značila je povlačenje nekih konkretnih koraka koji su se odnosili na obaveze Srbije prema međunarodnoj zajednici, pre svega na ekstradiciju Srba optuženih za ratne zločine Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju. Ta saradnja je bila prvi, nužni i suštinski korak takve orijentacije, jer je Srbija pod Miloševićem bila prepoznavana po zločinima i kriminalu. S druge strane, poredak se nije mogao menjati na unutrašnjem planu sa nepromenjenim vojno-policijskim aparatom koji je bio glavni oslonac Miloševićevog diktatorskog režima. Dakle, bez ispunjavanja tih obaveza Srbija nije mogla steći međunarodni kredibilitet, a još manje sanjati o evroatlantskim integracijama. Prvi i osnovni uslov „evropske Srbije”, ali i uslov za dobijanje pomoći za rekonstrukciju srušene ekonomije nalagali su neodložno hapšenje i ekstradiciju optuženih Srba za ratne zločine Tribunalu u Hagu. Polovinom 2001. godine Vlada je predala Slobodana Miloševića Haškom tribunalu i time

manifestovala svoju odlučnost da menja odnos prema nedavnoj prošlosti, nacionalističkoj ideologiji i prema svom okruženju. Evropska budućnost Srbije je morala ići preko prošlosti i Haškog tribunalala.

Prihvatanjem ovog izazova u situaciji političke nestabilnosti i nedostataka podrške za takve poteze, Vlada i Zoran Đinđić su stavili do znanja nacionalistima da promene neće biti kozmetičke, i da će morati da se menja suština - srpska nacionalistička matrica. Koštunicino krilo vlasti snažno se suprotstavilo ekstradiciji Miloševića Hagu. Taj potez vlade Koštunica je nazvao „državnim udarom”, što je bilo u vezi sa Koštunicinim obećanjem da „neće biti revanšizma”, odnosno da su aparati mogli i u novom poretku očekivati amnestiju i ostanak na svojim položajima. Ovaj kardinalni sukob oko budućnosti Srbije koji se suštinski prelamao oko odgovornosti sa ratne zločine, a s tim u vezi, i nužnim promenama u samim aparatima državne vlasti, doveo je do udruživanja i povezivanja svih konzervativnih i antiliberalnih snaga lociranih u službama bezbednosti, crkvi, medijima, političkim vrhovima nacionalističkih stranaka i istih takvih intelektualnih krugova, protiv demokratske vlade i Zorana Đinđića. Kulminacija ovog sukoba iskazala se u pobuni Jedinica za specijalne operacije – „Crvene beretke” (novembar 2001). Pobuna se vodila pod geslom „Stop Hagu”, kako je utvrđeno na suđenju optuženima za Đinđićevo ubistvo, i koja je u temlju uzdrmla vladu Zorana Đinđića, pokazavši ko zaista vlada Srbijom. Od predaje Miloševića i pobune „Crvenih beretki”, koja je dobila podršku Koštunice i prećutnu saglasnost vojne bezbednosti (njeni predstavnici su izjavili da se „vojska neće mešati”), praktično je počelo ispisivanje smrtno presude Zoranu Đinđiću. A kada je lider modernističke vlade preduzeo korake u pravcu obračuna sa kriminalizovanim Državnim bezbednošću, demonstrirao je da on nije pod kontrolom i da je ukinuo neupitni *autoritet* koji je u Srbiji uvek važio kao način integracije. Niko bez kontrole i autoriteta iznad sebe, ne može da prođe nekažnjeno. Tempirana bomba na kojoj Zoran Đinđić sve vreme sedeo i koju je potcenio, aktivirana je i smrtna presuda je ubrzo bila izvršena.

Prva vlada i Zoran Đinđić zaslužni su za aktualizaciju vizije moderne Srbije *s pozicije vlasti* i pokušaje da se promeni moralno i vrednosno samorazumevanje Srbije i stekne međunarodni kredibilitet prihvatanjem saradnje sa Haškim sudom, hapšenjem i predajom Slobodana Miloševića tom sudu. U dugoročnijoj perspektivi, ona je transformatorskim potezima u oblasti ekonomije i obrazovanja otvorila promene društvene strukture i snažnih patrijarjalnih uporišta, koje bi nužno vodile ka racionalnom legitimacijskom okviru moderne države. Ona nije uspela da utemelji vladavinu prava i uspostavi kontrolu nad službama državne bezbednosti. Na tim tačkama su otpori bili najjači. Vizija o evropskoj Srbiji ostala je da visi u vazduhu bez realnog utemeljenja u institucijama. I posle ubistva premijera, ta vizija je nastavila da živi u glavama ljudi i marginalnim grupama, ali je izgubila bitku u političkoj realnosti.

Nakon ubistva premijera, brza rehabilitacija nacionalističke matrice, potvrdila je cilj ubistva Zorana Đinđića. Do restauracije je došlo instaliranjem na vlasti „treće Srbije” koja sebe naziva „demokratskim nacionalizmom”

i koja se okupila oko sadašnjeg premijera – Vojislava Koštunice i njegove Demokratske stranke Srbije kao stožerne. „Treća Srbija” se bavi marginalizovanjem moderne Srbije tako što je proglašava ekstremističkom i opasnom. Ona želi da dokaže da je moderna Srbija iluzija, da nikada nije ni postojala, sem u glavama „misionara” i „ekstremista”. No, ona se ipak morala ograničiti na ideološku sferu i službe bezbednosti koje žive samo dok ta ideologija vlada u Srbiji. Ona nije mogla da zaustavi tranzicijske reforme u ekonomiji, jer nije mogla otvoreno da okrene leđa Evropi⁶. Ovaj dugoročniji kolosek modernizacije Srbije nije zaustavljen, mađa je doveden u pitanje prekidom pregovora sa EU za potpisivanje dokumenta o pridruživanju i stabilizaciji. Na taj *sistemski pomak* je računao Zoran Đinđić kada je rekao da mogu ubiti njega, ali da ne mogu zaustaviti sistemske promene koje ne zavise od jednog pojedinca.

Ubistvo Zorana Đinđića i poraz da se uspostavi liberalni normativni okvir u Srbiji, dramatično su otvorili pitanje karaktera srpskog nacionalizma. Još konkretnije, to pitanje glasi: zašto je srpski nacionalizam *na smrt nespojiv* sa liberalnim vrednostima modernog društva? U čemu se srpski nacionalizam razlikuje od drugih nacionalizama koji su buknuli početkom devedestih godina prošlog veka?

Tom pitanju ću posvetiti sledeći odeljak.

2) Teorijsko razumevanje srpskog nacionalizma kao nemoguće i nedovršive države

Neuspех da Srbija započne svoju epohalnu promenu „vrhovnih vrednosti” ležao je u činjenici da srpska opozicija, u svojim programskim opredeljenjima pripremljenim za oktobarske promene 2000. godine, nije razvila kritiku srpskog nacionalizma. Glavne opozicione stranke koje su strateški pripremale promenu režima nijednom reči nisu delegitimirale prethodnu nacionalističku politiku koju je vodio Slobodan Milošević. Programi s kojima je opozicija izašla pred birače za predsedničke i parlamentarne izbore, poput „Ugovora s narodom” ili „Programa demokratske vlade” nesumnjivo to dokazuju. Izbegavanje da se kritički odbaci bit Miloševićeve legitimacijske matrice – srpski nacionalizam, nije bilo puka slučajnost i obični programski „nedostatak”. Sama kandidatura Vojislava Koštunice trebala je biračima (ali pre svega aparatu, vojsci i policiji) da stavi do znanja da se suština prethodne legitimacije neće promeniti. Ako je ovakav potez za neke bio samo taktički, s ciljem da se ne odbiju birači i pošto-poto izdejstvuje odlazak diktatora, za druge je to bio suštinski uslov da se da podrška opoziciji i neutrališe, pasivizira i pozove na kolaboraciju i sam aparat. Možda je još tačnije reći da se o tom pitanju nije ozbiljno razmišljalo, jer je izostavljanje kritike nacionalizma, naročito u većim strankama, bio deo njihove politike od samog osnivanja.⁷ Sem marginalnih grupa, manjih partija i nekih časopisa i listova, glavne opozicione stranke nisu razumele da srpski nacionalizam predstavlja *suštinsku prepreku* ustavno-pravne i liberalne demokratije.

Vodeće stranke nisu shvatale da je srpski nacionalizam praktično večit i inkopatibilan sa modernom državom, pa čak i sa bilo kakvom stabilnom državom. Zato su i mogle svoje razlike u pogledu nacionalnog pitanja da prečute (ostavljajući ih za neko buduće vreme koje je za Koštunicu došlo, posle ubistva Đinđića), a da se ipak mogla

zajednički projektovati buduća demokratija. Predsednički kandidat, Vojislav Koštunica, izjavio je da je prihvatio kandidaturu samo pod uslovom da ne mora da se odrekne svih nacionalnih pogleda. Projektovanje demokratija bez ulaženja u to kako je prethodni režim shvatao i koristio nacionalno pitanje, kao da je demokratija nekakav neupitni teren saglasnosti, ni po čemu suprotan „srpskoj ideji“, bila je ta „trula daska“ na kojoj je rušen režim Slobodana Miloševića. Izborna demokratija kao „matematička radnja“ mogla se kombinovati sa „srpskom idejom“, kao što se i islamska teokratija može kombinovati sa redovnim izborima, ali se takve ideologije ne mogu kombinovati sa liberalnom i evropskom demokratijom. Bez prethodne kritike srpskog nacionalizma i bez njegovog odbacivanja, demokratija je brzo gubila zamah posle 5. oktobra.⁸ Ubrzo je ponovo došlo do legitimacijskih kriza, novog raspada države i otvaranja krize na Kosovu i u Crnoj Gori. I bez Miloševića, Srbija nije našla ključ za izgradnju demokratske i legitimne države, čije bi osnovne vrednosti bile vladavina prva, tolerancija različitosti, građanska integracija države i transparentna vlast.

Moje pretpostavke o uzrocima permanente krize svih država u kojima se nalazila Srbija, oslonile su se na istraživnja Sabine Ramet koja je u svojoj poslednjoj knjizi ustanovila da je srpski nacionalizam inkopatibilan sa liberalnim vrednostima i ustavno-pravnim regulisanjem države. Međutim, ona nije odgovorila na pitanje zašto je to tako. Ja ću pokušati da pokažem da je srpski nacionalizam imanentno antidržavni. Njegova suština je *nedovršiva država*, pa otuda njegova inkopatibilnost sa modernom pravnom državom. Po ovoj svojoj osobenosti, srpski nacionalizam se razlikuje od nacionalizama u drugim jugoslovenskim republikama. Ti drugi narodi su želeli da naprave svoju samostalnu nacionalnu državu kao univerzalni ideal i zato se u njima brže razvijaju evropske vrednosti. Tu se nacionalizam razvijao kao politička ideologija⁹ koja će, nakon ostvarivanja cilja (uspostavljanje države) postepeno gubiti političku dominaciju. To se dešava zbog toga što je nacionalistička politika disfunkcionalna za stabilizaciju države, regionalnih odnosa, i u sadašnjem trenutku, za evroatlantske integracije. To se vidi i po sve stabilnijem političkim prostoru u kome se nacionalno ekstremističke stranke smeštaju na njegovu marginu. Sa srpskim nacionalizmom stvar stoji drugačije. On ne teži stabilizovanju države. Upravo to – da se uspostavi trajan državni okvir – Srbija neće. To se vidi i po tome što je samo još u Srbiji ekstremno nacionalistička partija (Srpska radikalna stranka) – najjača politička stranka, dok su stranke centra samo umereniji oblici iste ideološke matrice. Postavlja se pitanje zašto je to tako i kako se srpski nacionalizam fomirao kao „neprestana borba“ za državu koje nikada i nigde nema.

Moja je pretpostavka da se srpski nacionalizam uobličavao pod uticajem određenih strukturnih datosti između rasporeda srpske populacije i teritorija nad kojima je Srbija imala suverenitet. Za vreme turske okupacije, kao i svi drugi narodi na Balkanu, Srbi su razvili pojam nacije kao etničke posebnosti koja, kao takva, teži ka oslobađanju od tuđinske vlasti i uspostavljanju sopstvene države. No, kada je Srbija bila priznata kao država (1878), ona se nije zadovoljila svojom teritorijom na kojoj je imala suverenitet.

Ona se rukovodila idejom o proširivanju teritorije kako bi povratila *svoje istorijske teritorije* koje su ostale pod turskom vlašću a nekada su pripadale srednjovekovnoj Srbiji. S druge strane, i s obzirom na to da je veliki deo srpskog naroda živio u zemljama koje su bile pod vlašću Austrougarske (Hrvatska, Bosna, Hercegovina i Vojvodina), njen nacionalni program je građen na ideji o *nacionalnom ujedinjenju svih Srba u jednu državu*.

Balkanskim ratovima Srbija se proširila na Kosovo i vardarsku Makedoniju, ali su ta proširenja donela povećanu diskrepanciju između njene teritorije i srpskog stanovništva. Naime, njena uvećana teritorija je bila retko naseljena Srbima. Da bi prevazišla taj problem ona je pokušala da asimiluje nesrpsko stanovništvo slanjem svojih učitelja i nastavnika kako bi te teritorije posrbljavala. Ova frustracija na sopstvenoj teritoriji kompenzovana je snovima o ujedinjenju sa „prečanskim“ Srbima, a to je podrazumevalo novo širenje države. Tako je Srbija zapala u paradoksalnu situaciju – da ima teritorije ali na kojima je imala suverenitet i tzv. *istorijsko pravo* bez Srba, dok je veliki broj Srba živio na teritoriji drugih država, a trebalo ih je ujediniti po principu *nacionalnog ujedinjenja i samoopredeljenja*.

Srbija je htela da ostvari oba prava, ali se time prepustila riziku da ideju svoje države zaplete u dva kontradiktorna principa i da se udalji od moguće demokratske i legitimne srpske države. Ona je na *svojoj teritoriji* postala ranjiva zbog brojnih naroda koje je dobila ratovima opravdanim pravom na pripajanje svojih „istorijskih teritorija“. Integracija bazirana na liberalno-demokratskim načelima u smislu jednakoprvnih građana nije dolazila u obzir jer se verovalo da se tim načelima ne mogu držati pod kontrolom teritorije naseljene drugim narodima koji su prema srpskoj vlasti bili neprijateljski raspoloženi, baš kako se srpska država vladala prema njima. Dakle, ova frustracija kod kuće nije prevazilažena građanskom legitimacijskom formulom i kulturnim pluralizmom, već maštanjem o tome da će se cilj postići tek ujedinjavanjem sa „svojim narodom“ po krvi, preko reka Drine i Dunava. Ovaj isti problem, da se brane teritorije po istorijskom pravu na kojima gotovo nema Srba, i da se teži ka ujedinjenju sa Srbima koji žive van Srbije, vratila se u poslednjoj deceniji XX veka u gotovo istovetnoj formi kao i početkom XX veka kada je Srbija grčevito branila oba principa. To ona čini i sada, u XXI veku i posle pada Miloševićevog režima koji je oživio srpski nacionalizam u njegovom originalnom, kontradiktornom izdanju. Ona hoće po svaku cenu da sačuva teritoriju Kosova kao „svoju istorijsku teritoriju“, ali ne odustaje ni od „srpskih zemalja“ u Bosni i Hercegovini.

Dakle, prva i suštinska osobina srpskog nacionalizma sadržana je u njegovoj *kontradikciji* koja se nije mogla uopštiti u bilo kakav princip, odnosno ni u kakvu realnu državu, sem da se deklarise kao radikalni partikularizam koji je nespojiv sa univerzalnim vrednostima modernog društva. Ta kolektivna frustracija i „kompleks inferiornosti“ je racionalizovan u narativu o *večnoj nepravdi* koju prema Srbiji i Srbima sprovode velike sila (odnosno „međunarodna zajednica“), navodno zbog neke neobjašnjive mržnje koju već vekovima prema njima ispoljava „spoljašnji faktor“. Po srpskoj priči, koja je postala i njena *glavna ideologija* (i to u bukvalnom smislu reči „kao iskrivljena stvarnost“), ta

nepravda traje od Kosovske bitke – pa do današnjeg dana. Iz istog paradoksa i njegove racionalizacije o nepravdi, potiče i njen *militarizam i oslonac na tajne službe*, odnosno korišćenje sile u rešavanju sukoba, bilo nacionalnih, političkih, ili ekonomskih. A sa tom ideologijom nije mogao biti napravljen racionalan okvir u kome bi se sukobi rešavali mirnim sredstvima.

No, glavna posledica srpske kontradikcije je bila u tome što se takav nacionalizam nije mogao ostvariti u bilo kakvoj državi, a još manje u legitimnoj i demokratskoj. Naime, zbog kontradiktornosti srpskog nacionalizma, srpska država je neprekidno izmicala. Ona se stvarala u ratovima i u ratovima raspadala; probani su i uži i širi državni okviri od Kraljevine Srbije, preko prve, druge i treće Jugoslavije, do saveza sa Crnom Gorom, ali sve su se te države raspadale. Problem je uvek bio isti: ili je trebalo braniti teritoriju Srbije protiv manjina koje nije mogla integrisati svojom nacionalističkom matricom, što je podrazumevalo upotrebu sile zbog legitimacijskog deficita, ili se ratovalo za ujedinjenje „po krvi“, sa Srbima van Srbije, što je podrazumevalo i priključenje tzv. srpskih zemalja, tj. sukob sa narodima u okruženju. Dok je bila samostalna država, kraljevina Srbija je težila ka svesrpskom ujedinjenju i za taj cilj ratovala. Zbog nacionalnog ujedinjenja i očuvanja teritorija, ona je utopila svoju državu i izdejstvovala kod velikih sila prvu Jugoslaviju koja je bila shvaćena kao definitivno rešenje srpskog pitanja. U jugoslovenskom okviru, Srbi su uvek zauzimali poziciju odbrane centralističkih i autoritarnih vlasti svih Jugoslavija, pa su i one patile od hroničnog legitimacijskog deficita. No, kao konglomerat naroda sa različitim nacionalnim ciljevima, različitim istorijama, bez demokratske tradicije, različitih nivoa razvoja itd. - Jugoslavija je od početka bila nestabilna. Pokazalo se da srpsko nacionalno pitanje nije bilo rešeno, nego je manji problem pretvoren u veći. Jer ni prva ni druga Jugoslavija se nisu mogle stabilizovati kao demokratske i legitimne države, i to ne samo zbog srpskog nacionalizma nego i nacionalizama drugih naroda koji su bili u njenom sastavu i koji su težili stvaranju svojih nacionalnih država. U svim Jugoslavijama, srpska pozicija je bila u skladu sa odbranom njenog nacionalnog interesa: očuvanje *autoritazma i sile* - tajnih službi i njihovih ideologa, računajući da su takve strukture neophodne, jer će se još rešavati srpsko nacionalno pitanje. Takva je bila situacija i posle 5. oktobra, takva je situacija i danas u Srbiji. I danas vlast drže vojno-policijske službe bezbednosti.

Kada je početkom osamdestih godina prošlog veka buknuła albanska pobuna na Kosovu a legitimitet Jugoslavije već bio teško uzdrman, Srbija nije kontrolisala svoje teritorije. Dve njene autonomne pokrajine – Kosovo i Vojvodina bile su izjednačene sa ostalim republikama, osim što nisu imale pravo na samoopredeljenje. Delovi srpskog naroda su živeli u drugim republikama koje su bile definisane kao „suverene države“ i na jedan korak do pune nezavisnosti. Srbija se našla tamo odakle je krenula. Ona je ponovo izabrala isti odgovor: da brani oba principa i „krvi“ i „tla“ – odnosno teritoriju Kosova kao svoje istorijsko pravo (gotovo ispražnjene od Srba) i etničko jedinstvo kao pravo na nacionalno samoopredeljenje. Tako je prvo otvoren front unutar Srbije na Kosovu, a početkom devedestih godina otvoren je front u drugim republikama, najpre u Hrvatskoj

a zatim u Bosni i Hercegovini.

No, ovo ponovno i radikalno razdvajanje nacije od države, ali sada u epohi globalnog rušenja realsocijalističkog sistema, dovelo je do toga da vlast Slobodana Miloševića samu sebe definiše kao samodovoljnu: Srbiji je *potrebna autoritarna vlast*, kao moć nad sopstvenim društvom i kontrolom proevropskih snaga koje su težile ka rešavanju njene fundamentalne kontradikcije i formiranju moderne države. Milošević je shvatio koliko je srpski nacionalizam – kao *bajka* o „srpskom državnom pitanju“ zahvalna za održavanje vlasti koja je izgubila globalnu bitku. Njemu zato ne treba stabilni državni okvir, već *većita borba za državu*. Srpski nacionalizam se vraća na velika vrata zato što, po potrebi autoritarne vlasti, omogućava stalnu mobilizaciju naroda oko „državnog pitanja“. Umesto težnje da se stvori trajni i legitimni državni okvir, stvaraju se državni provizorijumi za jednokratnu upotrebu koji se neprekidno raspadaju i moraju se braniti od „spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja“. Po toj logici, srpski neprijatelji čas otimaju teritorije, čas samo Srbima ne dozvoljavaju pravo na nacionalno samoopredeljenje, a čas im rasturaju zajedničku državu (Jugoslaviju).

Utemeljenje srpskog nacionalizma u autoritarnoj vlasti¹⁰, postavilo je znak jednakosti između ta dva koncepta. U toj jednačini je praktično iščilela bilo kakva nacionalna ideja. Ako i kada se ozbiljno dirnulo u autoritarizam vlasti, to je značilo isto što i biti „nacionalni izdajnik“ i slobodna meta za odstrel. Autoritarna vlast se mogla održati na duže staze samo neprekidnim podsticanjem paranoidnog nacionalizma i *večnim iščekivanjem* državnosti. Za vreme Miloševićeve vladavine srpski nacionalizam je prerastao u *nacionalističku kulturu* kao trajni odgovor na civilizacijske izazove moderne države. Ovo okretanje lica na naličije, značilo je pretvaranje spoljašnjeg neprijatelja u unutrašnjeg. Ispostavljalo se da se srpska vlast nekako nagađala sa svojim spoljnim rivalima – Hrvatima i Muslimanima, a tako će biti i sa Albancima, ali da nema nameru da se nagodi sa modernom i demokratskom Srbijom.

Do uzdizanja nacionalizma do *kulture* autoritarne vlasti, došlo je zbog globalnih izazova demokratizacije i evropskih integracija do kojih je doslo nakon pada Berlinskog zida. Milošević je bio negativan odgovor Srbije na te globalne izazove. Svesnom obnovom srpske nacionalne kontradiktornosti i partikularizma, koji se *kao takvi* nisu uklapali u univerzalne vrednosti i principe, on je Srbiju izvodio iz toka vremena i izmestio iz prostora, rešen da je ne prepusti „zahtevu dana“ tj. racionalnom regulisanju i izgradnji moderne države. Bolje je nemati državu i živeti u provizorijumu, nego se predati pred „evroslinavcima“, kako to kaže jedan velikodostojnik srpske pravoslavne crkve. Tako je počeo novi krug besomućnog traganje za državom. Etnička, organska nacija je ojačavana i definisana kao *narodnjačka*, a država je postala *fiktivna i zamišljena*. O njoj se govori sa magijskim narativom: srpski narod će dobiti svoju pravu pravcatu („zamišljenu“) državu tek kada se poklope istorijske zvezde i nestanu sa međunarodne scene svi sprski neprijatelji.

Karakteristično traganje za državom najbolje najilustrativnije je bilo vidljivo kada je Milošević zaigrao na tri srpske državne karte¹¹: (1) na „celu Srbiju“, koju je

Nacionalisti svih boja

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Politika beogradskih kleronacionalista *a propos* Sandžaka određena je strahom od ekspanzije islama i Bošnjaka. Posle već izvesnog gubitka Kosova, njima će trebati novi poligon na kome će i “braniti” ugrožene Srbe, a to će nesumnjivo biti Sandžak. Takva politika odgovara i bošnjačkim strankama, jer i one zasnivaju svoju političku homogenizaciju na strahu muslimana od Srba i vlade u Beogradu

Velike političko – geografske promene koje su poslednjih godina izvršene, ali ne i definitivno okončane na Balkanu, faktički su donele značajnu, i bojim se suštinsku izmenu geografskog i naročito političkog termina “Sandžak”. Govoriti sada o Sandžaku kao bilo kakvoj zajednici 11 opština u kojima većinu imaju Muslimani ili Bošnjaci, u dve susedne države jednostavno nema smisla. Tako nešto više ne postoji. Sa druge strane nešto od Sandžaka ipak postoji, i mislim da su to one tri opštine u Srbiji u kojima većinu čine Bošnjaci. Ali, veštom kombinatorikom Slobodana Miloševića, i te tri opštine su razbijene, pa su dve, Novi Pazar i Tutin u Raškom okrugu, a treća, Sjenica u Zlatiborskom. Zbog toga sandžački muslimani u Skupštini Srbije imaju samo dva, umesto četiri poslanika. Tokom rata u Bosni, u generalnoj probi čudovišnog plana “Potkovica” ostale tri opštine srpskog dela Sandžaka su vilinskim rukama Miloševića, neka manje a neka više, etnički očišćene. Bošnjaci pričaju da čak postoje spaljena sela na desnoj obali Drine u koje meštani još uvek ne mogu da se vrate...

Osnovna karakteristika Sandžaka u sadašnje vreme je jačanje mesta i uloge te regije na svetskoj mapi regiona važnih za islam. Taj proces je počeo posle 11. septembra 2001. godine a naročito je intenziviran nakon terorističkih napada u Španiji kada je policijska istraga na nesumnjiv način utvrdila povezanost Bosne sa teroristima. Međunarodna zajednica je zbog toga do maksimuma otežala rad pristalica i apologeta radikalnog islama u Bosni, i oni su polje svog delovanja preneli na Sandžak i Novi Pazar koji polako postaje centar njihove logistike. Paralelno sa tim procesom, zbog povećane važnosti Sandžka za “ummu”, svetsku zajednicu muslimana, izvršeno je i pomeranje iz Sarajeva u Beč centra iz koga se kontroliše i finansira promocija islama u Sandžaku.

Centralna figura nove uloge Sandžaka je muftija Muamer efendija Zukorlić, najznačajniji i najperspektivniji musliman u ovom delu sveta, iako značajan deo uticaja ide preko Sulejmana Ugljanina najuticajnijeg političkog lidera sandžačkih muslimana. Sandžak postaje i regija najpogodnija za slobodan razvoj islama. Sandžački muslimani su nedavno zaokružili stvaranje visokoškolskih ustanova. Posle muške i ženske medrese i niza edukativnih ustanova za predškolsku i školsku decu, trogodišnja Islamska akademija je polovinom godine prerasla u Fakultet za islamske studije, treći, posle Sarajeva i Skoplja, u zemljama bivše Jugoslavije. Sandžački intelektualci,

Tako se *borba neprestana* za državu nastavlja po istoj ideološkoj matrici, a tajne službe i nekontrolisana vlast se učvršćuju. Sa učvršćivanjem autoritarizma, zakonito se proizvode nove (stalne) legitimacijske krize.

Ako se zagledamo u budućnost, Srbija će najverovatnije biti prinuđena da se odrekne i Kosova („istorijskog prava”), ali i nacionalnog ujedinjenja te da se stabilizuje na teritoriji na kojoj srpski nacionalizam više neće imati efekta. Njegova kontradikcija bi bila razrešena. Ako se pri tom nastave tranzicijske promene i modernizacija privrede i društva, koje će nužno voditi do promena socijalne strukture i slabljenja patrijarhalno-traidcionalnih vrednosti utemeljenih u slojevima neurbanizovanog stanovništva, Srbija će imati šansu da iskorači iz svog paradoksa „krvi i tla”, ka modernoj državi.

Napomene:

1 Koristim podelu legitimacije vlasti koju je upotrebila Sabina Ramet u svojoj novoj knjizi: *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918-2005*, Indiana University Press, Bloomington, 2006.

2 Taj sukob tinjao je i pre 5. oktobra. DOS je stvoren da bi se uklonio zajednički neprijatelj, da bi se posle toga političkom borbom rešilo pitanje konačnog pobednika.

3 Pri tom ne treba gubiti iz vida gde je bio interes toga aparata, koji je bio prvenstveno odgovoran kao nosilac ratne politike od koje je Đinđić hteo da se distancira, a koja je takođe bila odgovorna za državni kriminal u Srbiji. Oni koji su prilazili Đinđiću činili su to samo iz taktičkih razloga, „srce” im je bilo na onoj strani koja se borila protiv „revanšizma” i opirala saradnji sa Tribunalom za ratne zločine. Tek pobunom JSO otvorene su karte.

4 Vladimir Gligorov, „Ratnici i trgovci. Pragmatizam i legalizam”, u *Zoran Đinđić: Etika odgovornosti*, urednik Latinka Perović, Beograd, 2006.

5 Dijana Vukomanović, „Legitimacijske matrice relevantnih političkih partija u Srbiji (1990-2005)”, urednik Zoran Lutovac, u: *Političke stranke u Srbiji*, Institut društvenih nauka – Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2005.

6 Put ka EU je zaustavljen je zbog otezanja vlade Vojislava Koštunice da preda Ratka Mladića i ostale optužene za ratne zločine i genocid Haškom tribunalu.

7 Vidi Dijana Vukomanović, op. cit.

8 Svi važniji mediji su pod kontrolom sadašnje Vlade, kao što su i sve druge regulativne institucije, sudstvo, uprava, ministarstva “sile”, a započeli su i nečisti izbori zarad održavanja na vlasti, o čemu svedoči rušenje opštinske vlasti u Novom Pazaru (Sandžak), nečisti izbori, praćeni nasiljem.

9 Da ne bi bilo zabune, potrebno je naglasiti da nacionalizmi za stvaranje države nisu različiti po tome što su manje diskriminativni i manje opasni za manjine, nego se pretežno razlikuju po svojoj prolaznosti.

10 Autoritarizam određujem kao institucionalizaciju “vlasti radi vlasti” (power for the power’s sake), pri čemu se mogu menjati garniture na vlasti, ali se ne sme promeniti njena priroda. Takva promena bi bila “protiv srpskih nacionalnih interesa”.

11 Vidi: Jasmina Dragović Soso, *Spasioci nacije*, Fabrika knjiga, Edicija reč, Beograd 2006.

12 Najupadljiviji su bili komentari o „Trijanonskoj Srbiji”, koja je sugerisala da je Srbija stradalnica baš kao što je to bila Mađarska kada je Trijanonskim sporazumom iz 1920. godine izgubila dve trećine svojih teritorija.

„ujedinió” 1989. godine ukidanjem pokrajina Kosovo i Vojvodine („antibirokratska revolucija”), (2) Jugoslaviju kao „modernu federaciju”, s kojom je išao u pregovore sa ostalim jugoslovenskim republikama 1991. godine (i međunarodnom zajednicom koja se i još uvek okrivljuje za raspad Jugoslavije) i (3) na veliku Srbiju, zbog koje se krenulo u rat u istoj toj godini kada se tražila i „jugoslovenska moderna federacija”. Tokom ratova devedestih godina, u jednom trenutku su postojale, ni manje ni više, nego 5 srpskih država: Republika Srpska Krajina na teritoriji Hrvatske, Republika Srpska na teritoriji Bosne i Hercegovine, Republika Srbija, Republika Crna Gora, koja se smatrala „najsrpskijom zemljom” („Srpska Sparta”) i mala Jugoslavija (savez Srbije i Crne Gore), kao oslonac za ujedinjenje rasparčanih srpskih država stvorenih ratovima. I ta kvazi-država, u osvit 5. oktobra, bila je već u stanju raspada. Crna Gora je bojktovala savezne izbore koji su se u septembru 2000. godine održavali zajedno sa predsedničkim, i na kojima se srpska opozicija nadala pobedi nad Miloševićem. On je oteran sa vlasti, a krnja Jugoslavija se raspala i transformisala u državni savez Srbije i Crne Gore. I taj se savez raspao. Crna Gora je 2006. održala referendum i izvojevala nezavisnu državu. Njen odlazak je zadao težak udarac srpskom nacionalizmu, jer je uzdrmao ideju svesrpskog ujedinjenja, svodeći ga samo na spašavanje „istorijske teritorije” (Kosovo).

Srbija je bez svoje volje, pod prinudom crnogorskog referenduma, ponovo postala nezavisna država, a nacionalisti su taj događaj teško primili, jer je ona, po njihovoj teoriji, samo deo teritorije „zamišljene” srpske države. Iznenađna pojava nezavisne Srbije dočekana je kao neprijateljska podvala i gotovo bez komentara.¹² Istovremeno teku pregovori oko budućeg statusa Kosova. Ponovo otvoreno „kosovsko pitanje” srpska nacionalistička elita i nedirnute (Miloševićevi) aparati vlasti (vojne i policijske snage bezbednosti) jedva su dočekali da osveže nacionalističku kulturu i još jednom mobilišu srpski narod oko iste priče. Kao odgovor na „otimanje naše teritorije” Srbija nastoji da po staroj formuli opet otvori i drugi front sopstvene kontradikcije flertovanjem sa Rebulikom Srpskom. Protura se kako bi i ona mogla održati referendum i priključiti se Srbiji. A mogla bi se prvo priključiti tako što će Srbi iz RS glasati na sledećim izborima u Srbiji. Neki zakleti sanjari proturaju ideje da će na sledećim izborima u Crnoj Gori pobediti prosrpske partije, pa će one opet organizovati referendum i Crnu Goru ponovo pripojiti Srbiji.

Očekivani Ustav, obećan pre 5. oktobra, konačno je došao na dnevni red. No, nije došao na dnevni red zato da bi se regulisala moć u Srbiji i uspostavile legitimne institucije i vladavina prava, već kao mobilizirajuća kontra-akcija na nezavisnost Kosova kao najverovatniji ishod pregovora o njegovom statusu. Ustav treba da potvrdi *fikciju* da je „Kosovo naše i da će zauvek biti naše”. Ili, kazano drugim rečima: „neka bude što biti ne može”.

Donošenje još jednog oktroisanog ustava koji je izbacio građane iz njegovog stvaranja, ne ostavljajući im nijedan dan za raspravu o tako važnom dokumentu, potvrđuje moju tezu da se Srbija ne može funkcionalno i racionalno integrisati, nego će i dalje biti sklona segmentiranju i raspadanju. Nedovršiva država je odnela još jednu pobedu.

S druge strane, Đukanovićeva era je Crnoj Gori, uz nezavisnost i ostvarenja stogodišnjeg sna, ostavla u miraz i neke prateće nus efekte tranzicije, kao i “prijatelje iz djetinjstva” koji su vremenom stasali u tajkune na razvodima finansijskih i drugih tokova moći.

U isto vrijeme, po sopstvenom priznanju, za 17 godina, koliko je u politici, Đukanović nije uštedio ništa, niti igdje na kugli zemaljskoj ima otvoren žiro račun, što mu, ako je tačno, teško može oprostiti prosječni Crnogorac željan da se, tokom bolnog perioda tranzicije, makar mjesec mogao mijenjati za premijerov položaj.

Zato će, iako bez početnog kapitala pokušati da svoju egzistenciju realizuje baveći se biznisom u Crnoj Gori i razvijajući taj biznis izvan njenih granica, “sa punim povjerenjem u ono što je do sada radio kao predsjednik vlade”.

“Dakle, radio sam i tvrdio da je Crna Gora postala izazovna biznis destinacija i za domaće i za inostrane preduzetnike i investitore. Vjerujem da će se na tako dobrom prostoru za biznis naći i malo mjesta i za ono što bih ja radio u narednom periodu i gdje želim da provedem makar dio od drugog poluvremena svoje radne karijere”,

Povratak otpisanih

Nakon raskola u DPS, a naročito od kada je opozicionu SNP preuzeo od svog prezimenjaka Momira, Predrag Bulatović je bio personifikacija i stožer opozije.

Sve do ovih izbora, nakon kojih se, zbog debakla, povukao. Samo nekoliko dana prije Đukanovića objavio je svoju odluku, ali ga je medisjki zasjenio premijer.

Mjesto Bulatovića i njegove SNP, u prvim opozicionim klupama zauzeli su neki novi igrači.

Među njima “neutralni” Pokret za promjene koji se nametnuo kao alternativa za SNP komponentu građanske orijentacije, ali okupio i razočarane pobornike vlasti. Ali, prije svih Srpska lista koja se nametnula kao branilac srpskog naroda u Crnoj Gori. Od trenutka kada je dokidanjem kiseonika s aparata saveznih institucija SNP trošila energiju na očuvanje zajendice, srpski orjentisani birači okrenuli su se konkretnim i za uho prijemčivim idejama koje emituje konglomerat stranka i organizacija desnih, kelronacionalističkih, četničkih, ultralijevih akademski alternativnih (ma šta to ynačilo) i plemenskih ideja okupljenih upravo u Srpskoj listi, čiji okosnicu čine SNS i SRS.

Već su ih prozvali antihaška lista na kojoj se, sem mlađanog predstavnika Šešeljeve Srpske radikalne stranke i SNS (bez brade) – pobornika četničke tradicije nalaze sve sami Slobovi prvoborci.

Vratili se otpisani – čuveni spiker državne televizije koji je deseterčkim zanosom kazivao sveke večeri što ima novo u neprijateljskom Dubrovniku Emilo Labudović, njegov kolega Novo Vujošević koji je lider “stranke Momira Bulatovića”.

I naravno, veliki povratak Zorana Žižića, bivšeg potpredsjednika SNP, svojevremeno i saveznog premijera.

Kompromisni Šturanović

Povlačenjem Đukanovića, mandatarske muke tako dopale su ministra pravde u Đukanovićevoj vladi, Željka Šturanovića koji je kao kompromisno rješenje isplivao iz DPS kombinatorike.

Šturanović, Nikšičanin, kao i dosadašnji premijer, u DPS je od raskola, mada je tada na čuvenoj sjednici Glavnog odbora kada su se lomili između Mila i Momira bio među rijetkim uzdržanim.

U nezvaničnoj interpretaciji partijskih frakcijskih finesa, Milo je bio za to da mandatar bude aktuelni ministar finansija Igor Lukšić a Sveto gurao aktuelnog vicepremijera Branimira Gvozdenovića.

S obzirom da mlađani Lukšić, iako u godinama kada je Milo prvi put sastavio vladu, ipak nije te harizme, a Gvozdenović nije bio po volji jednog dijela DPS, kompromisno rješenje bio je Šturanović – “tiha voda koja brijeg roni”, a ima i dobre odnose sa opozicijom.

Analitičari su mu dali druge atribute – ne štrči, ne pominje se u medijima stranih zemalja, nema afera, prijatelje iz sive zone, mada je na dobrom putu da ih namakne za neprijatelje... Jer, novu vladu čeka hvatanje u koštac sa golemim problemima i nemilosrdno kresanje aparata, reforme na svim nivoima, borba neprestana s korupcijom i ostalim pošastima koje se lako lijepe za krhku demokratiju.

Na opaske da će, iako premijer, ostati u sjenci, a da će se konci povlačiti u vrhu DPS, Šturanovih je lakonski odgovorio da će se odlučivati tamo gdje je i mjesto – u vladi.

“Tako je bilo i u prethodnom periodu, a tako će biti i ubuduće”, obećao je budući premijer.

odmetnuo a leđa mu vidio davno prije 5. oktobra.

Od raskola u nekada jedinstvenom DPS, prije deset godina, do danas, ispratio dvojicu Bulatovića sa čela opozicione SNP i dočekao krah “druge polovine iste jabuke”. Političke rivale usput tukao bezbroj puta na izbornim utakmicama, posebno na potonjem plebiscitu 21. maja.

I, odlučio čovjek da se povuče.

Odlukom je, međutim, razočarao svoje birače jer se od njega očekivalo da, u “redovnim okolnostima” preuzme odgovornost za trnoviti put ka evropskim intergacijama.

Primijećeno je kako je prekršio i nepisano pravilo parlamentarnog života koje glasi da primus pobjedničke stranke nosi premijersko mjesto, i da na njega “puca” onog momenta kada stane na čelo liste.

Ispotavilo se, bio je to taktički manevar, da bi kao nosilac izborne liste svojim angažamnom praktično iznio izbornu pobjedu. U protivnom bi se vladajuća koalicija, obezglavljena, vjerovatno raspršila nenavikla da funkcioniše bez Đukanovića.

Iako zvuci paradoksalno, još više je razočarao opoziciju koja je njegovim povlačenjem izgubila glavni alibi za svoje vratolomne poteze, ujedno i krivca za sve što ne valja.

Tadić i Koštunica. Ukoliko zahtevi eventualnih koalicionih partnera budu previsoki, ili se budu ticali fundamentalnih političkih postavki Koštunićine politike, on bi mogao da raspise prevremene izbore na svim nivoima, osim izbora za predsjednika Republike. U tom slučaju, vrlo je verovatno da bi bošnjački nacionalni korpus, iako relativno malobrojan (150.000 stanovnika) u Srbiji opet bio interesantan za velike partije. Strah od radikala je tako veliki, da nijedna velika stranka ne želi da se odrekne čak i nekoliko poslanika koliko bio moglo da ima u srpskom delu Sandžaka.

Mislim da odnos snaga i političkih naklonosti neće bitno da se promeni. Ja ne očekujem koalicije pre izbora, ali bi bilo logično da Ugljanin uđe u postizbornu koaliciju sa demokratskim strankama iz Srbije (DSS i/ili DS), u zavisnosti koja od njih zabeleži bolji izborni rezultat i koja bude formirala vladu. Mislim da Ugljanin ne sme sebi da dozvoli da bude u bilo kakvoj vezi sa gubitničkim srpskim partijama. Odnosi Ugljanina sa Demokratskom strankom su delikatni. Oni su dobro počeli i Zoran Đinđić je tokom prve posete Novom Pazaru srdačno dočekan od strane Ugljanina. Problem je nastao tokom druge posete. Đinđiću je zamereno što je prvo posetio Mešihat Islamske zajednice i razgovarao sa muftijom Zukorlićem, a onda je nastao problem kada je opština Novi Pazar i njena tadašnja predsednica Vasvija Gusinac navodno tražila da Demokratska stranka napiše zahtev za korišćenje svečane sale opštine u kojoj je Djindjic trebalo da kao predsednik stranke održi tribinu sa građanima. Djindjic je otkazao tribinu i naljutio se, a tu politiku ljutnje je nastavio i potonji premijer Živković. On je čak prilikom svojih poseta Novom Pazaru, odbijao da se susretne sa Ugljaninom. Njegov partner, kao i danas Tadićev, bio je isključivo muftija Zukorlić. Ipak, politika je stvar interesa, pa bi Ugljanin i Tadić mogli da budu politički partneri ukoliko im to bude potrebno.

Srpske političke partije Sandžaka su na poslednjim izborima teško poražene, i to je njihovo pravo mesto. Broj Srba u tri opštine Sandžaka je sve manji i manji, pa će i snaga srpskih političkih partija da bude sve manja. Dodatni problem je njihova razjedinjenost. Svaka srpska politička partija ima Odbor svoje stranke u Sandžaku, i svaki odbor je sklon da na izbore izađe samostalno. Ipak, realnost čini svoje, pa očekujem da se srpske političke stranke (izuzev DSS i DS) i Liberalno demokratske partije (LDP) Čedomira Jovanovića ujedine i pokušaju da Srbe u Sandžaku okupe oko straha od muslimana Bošnjaka. LDP takodje nema neku sjajnu perspektivu dok god na vlasti u Beogradu kleronacionalisti, bez obzira da li je njihov lider Koštunica ili Tadić. Njihova osnovna politika a *propos* Sandžaka je strah od ekspanzije Bošnjaka. Posle već izvesnog gubitka Kosova, kleronacionalistima će trebati novi poligon na kome ce “braniti” ugrožene Srbe, a to će nesumnjivo biti Sandžak. Takva politika odgovara i bošnjačkim strankama, jer i one zasnivaju svoju političku homogenizaciju na strahu muslimana od Srba i vlade u Beogradu. Kao i beogradski kleronacionalisti sa svojim narodom, i sandžački kleronacionalisti se deklarišu kao jedini zaštitnici muslimana. Tu nema nikakve razlike između Ugljanina, Zukorlića ili Ljajića i svih njihovih satelita. Teško samo narodu. I ovde i tamo.

Kako će Crna Gora bez “kormilara”

PIŠE: IGOR PERIĆ

Nakon 15 godina vladavine, crnogorski “suveren” Milo Đukanović, procijenio je da je vrijeme da napusti kormilo i “makar dio drugog poluvremena radne karijere” posveti biznisu.

“Premijer pobjedničkog duha” - kako ga je devedesetih, ne sluteći da će im se putevi nedugo potom razići, vizionarski “krstio” Momir Bulatović - poslije još jedne apsolutne izborne pobjede podvukao je crtu, odričući se državničkih funkcija u 44. godini, kada se u Evropi tek ozbiljno počinje graditi politčka karijera.

Do tada, uz sve kontraverze i lomove na crnogorskoj i jugoslovenskoj političkoj sceni, sportskim žargonom rečeno, duže od Đumahera ostao je u vrhu, neporažen. Stigao da odradi jedan predsjednički i dva premijerska mandata na čemu mu je javno pozavidio Havijer Solana govoreći da se uvijek sjeti koliko je on imao godina kada je Đukanović rođen.

Vladu je prvi put sastavio sa 29 godina. U međuvremenu, kao premijer, dobio dva referenduma, od kojih se nerado sjeća onog prvog.

Politički je nadživio sve lidere bivših jugoslovenskih republika koji su, kad i on, zakoračili u eru višestranačja i rasplamsavanja građanskog rata.

Iako je stasao ispod Miloševićevog šinjela, na vakat se

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Otpusna lista

Imao sam posle toliko godina jedno pozitivno osećanje prema pesniku Peteru Handkeu: kao i nekolicina drugih, pozdravio sam njegovu odluku da se odrekne Hajneove nagrade. To je bila vrlo smotrena rešenost jednog veoma nesmotrenog čoveka. Jedan časan gest osobe kojoj čast buržoaska je predrasuda. Jedan logičan zaključak subjekta čije ponašanje puno je nelogičnosti. Izgledalo je to skoro kao neka vrsta katarsisa, nevažno čime izazvanog. Na kraju ovog dugačkog dosijea, predmeta koliko juridičkog, toliko medicinskog, probam da izvedem nekakvu anamnezu, ono što se po bolnicama zove otpusnom listom.

Niko ne može poreći da se nalazimo u nekom bolesnom periodu, u jednoj etapi istorije, morbidnoj, uz toliko nejasnoća, zamršenosti i skrivenih značenja svet ponovo izlazi iz zgloba, kao u vreme Hamletovo.

Jedan hrvatski general, optužen da je srušio most u Mostaru, branio se nedavno pred sudom u Hagu velikom žonglerskom rečitošću, u tom nastupu bilo je govora o ko zna čemu, osim o gradjevini, porušenoj njegovim topom. To smo već naučili: svaki predmet može se prikriti, zakrbuljiti, izvitoperiti, ukoliko za ovo postoji dovoljno naivna, gotovo maloletna publika.

Jedan pesnik, promotor srpske udovice Mire Marković,

prišao mi je onomad, na nekom skupu u Berlinu kao starom prijatelju, smatrajući da sam epizodu sa bivšom vladarkom Srbije zaboravio ili da za nju nisam čuo. Ljudi računaju na našu vlastitu glupost ili se ponašaju kao debelokošci, šta je bilo, možda nije ni bilo!

Onda ovaj austrijski pisac, isto toliko privržen zlikovačkoj porodici diktatora Miloševića kandidirao se baš u taj čas za golemu književnu nagradu nemačkog jezika. Primaio je on tim povodom dobrohotne novinare u svojoj pariskoj bašti ili u raskošnom madridskom hotelu, sve je bilo u golemoj uzvitlanosti, manje oko njegovih rukopisa, mnogo više oko njegovih shvatanja i postupaka, čelična mašinerija industrije reklame mlela je sve pred sobom.

Imao sam tih dana jedno vrlo zazorno osećanje. Izdavački koncern ovog pisca (a to je rodna kuća i mojih knjiga) taj čas potrošio je golemu sumu za nevidjeno veliki oglas, skoro poster, u čast Handkeovih sveukupnih dela. Strahovao sam od utiska koje mnogi ljudi mogli su u tom potezu videti. Šta da su nepotkupljivi pojedinci naše sredine, prosudili da taj golemi papir (nekim slučajem otisnut u crnom), ima svojstvo grobnog pokrova nad tolikim žrtvama, što ih upravo njihov autor prikriva? To naši zajednički urednici svakako nisu mogli imati za cilj. Nije li to samo jedna omaška u hvatanju, u sasvim Frojdovom smislu? Kao kad ruka koja hoće da dohvati bilo šta, obori usput nešto drugo. Jer naše ruke drhte u toliko slučajeva, mi, ljudi, rasa smo koja drhti, mi smo narod drhtavaca. Ja sam drhtao sam od loših tumačenja jedne, naizgled sasvim utilitarne, komercijalne, praktične, trgovačke akcije. I pomalo se stidim.

Mislim da je stid jedna vrlo dragocena osobina, danas zanemarena. Pesnik o kome ovde govorimo nema to osećanje. Kad tamo, nad kovčegom srpskog diktatora zaboravio je u kakvom društvu narikača našao se. Stojeći pored šefa ruskih boljševika, kraj njihovih zadržanih generala, kraj srpskih četničkih vodja, optuženika za najteže zločine na privremenoj slobodi, kraj sumanutog američkog advokata, antisemite i branitelja tolikih mračnih individua, u kolopletu primitivnih, retrogradnih, nazadnih, polupijanih palančana, provincijskih mitomana i nadripesnika. Ne ruga li se povijest svaki čas svojim protagonistima, kada ponekad ujedinjuje osobe nespojivih shvatanja, samo uvek podjednako retrogradnih? Podsećam se na fotografije iz vremena Drugog svetskog rata, mislim na bratske skupne snimke ustaških koljača, nemačkih i italijanskih okupatora, rame uz rame sa četnicima koji su zastupali kraljevsku vladu Jugoslavije, izbeglu u London. Ova žalosna skupina, uslikana na pogrebu srpskog diktatora u Požarevcu jedna je takva koalicija negativnog, samo šta onde tražio je jedan pesnik evropskog značaja?

Pokazalo se da je to kažnjivo, lepra lošeg ukusa prenosi se kao i kijavica. Jer uz glupavo kvazilirsko naricanje pročitnog lamenta diktatorove udovice, uvek opsednute zalascima sunca i cvrkutanjem ptica, došao je

jedan prilično labav lament velikog austrijskog poete, tanke inspiracije i sasvim jeftinih zamisli. Možda ovo profanaciji značajnog autora doprineli su nehotice i neki njegovi intervjueri, primetio sam kako ovi katkad nastoje da pesnika s kojim razgovaraju, smeste u okvir prirode, medju bilje i cveće, na nekakav proplanak i u šumarak pun miline i prolećnog ushita. Moguće da se u takvom dekorumu onda lakše raspravlja o krvi, smrti, ratu i njegovim žrtvama.

Ostaje ipak nejasno kako priličan broj uglednih, pametnih i uvaženih osoba upravo u Handkeu vide neku vrstu žrtve, martira, svetog Sebastiana savremene literature. Tako ti njegovi branitelji skupljaju dobrovoljne priloge u vidu sućuti, njihova škrabica za crkvene milodare puni se tim humanitarnim sitnišom kao da njihov štitićenik (koji želi da postane tutor) tavori u negvama nekog represivnog režima, u kućnom pritvoru jedne totalitarne sredine, u nekom psihijatrijskom azilu, mada sasvim mentalno zdrav. Moglo bi se učiniti da je Peter Handke stanovnik Brežnjevljeve Rusije, da se koprca u kubanskom reštu Fidela Kastru, da prenosi kamenje u staljinskom logoru, nedje na Kolimi.

Čovek kadkad pomisli da je lud pred ovolikom popustljivošću. A kako je uvaženi dizeldorfski žiri doneo svoju odluku netom pošto je kandidirani pjesnik vratio se sa diktatorovog pokopa, pitam se da li se to uopšte dogodilo, ili je boravak u Požarevcu samo naša fantazija? Da li je dakle onaj most uopšte porušen, hoću reći da li je jedna regresivna armija uopšte napala svoju zemlju, da li je taj režim uopšte razorio budućnost vlastitog naroda, da li su iz tog naroda potekli najteži zločinci posle Drugog svetskog rata, najposle, da li je pesnik Handke uopšte ikad taj režim branio, zastupao ga, prikrivajući njegovu pravu obrazinu? Nema međutim, spasa, sve ćemo počistiti pod tepih, ceo prostor oblepićemo dekorativnim slikarijama kao kod popravke neke zgrade, jer naravno, *Brutus is an honourable man*.

Vreme je, možda, da već jedanput razmotrimo teško razumljivu temu disidentstva, sve zamke koje decenijama u toj sferi postoje. Jer biti disidentom postalo je tokom decenija zaštitni znak, ne samo za pobornike slobode, no i za gomilu manipulanata, lažnih proroka i polutalenata, biti progonjen ma od koga načinilo je čitav jedan zanat, celu jednu profesiju. Prošla su, na sreću, vremena u kojima Mandeljštama transportuju u stočnom vagonu prema nepoznatom lageru, a Babelja ili Piljnaka naprosto pojede staljinska pomrčina. Blaža varijanta dolazi kasnije, kada Saharova drže u kućnom pritvoru a Josifu Brodskom ili Solženjicinu vele: "Marš van!", iz sopstvene zemlje. Disidentstvo se potom veoma razvodnjilo, upalo je u neku vrstu inflacije, svako ko je napisao jednu ili dve strofe protiv mesne vlasti dobio je onu markicu koju dobija ptica, i nadalje slobodna, ali čiji let pomno će pratiti ideološki ornitolozi.

Dok razgovara sa mnogobrojnim žurnalistima na lepim mestima našeg sveta, tako je Handke jedan

primerno elitni disident, jedan otmeni izgnanik, jedan luksuzni odmetnik. Da li se u njegovu odbranu morala mobilisati teška artiljerija naše inteligencije, ili ona vrsta karitativne akcije kojom Brižit Bardo želi da sačuva pingvine?

Postoji jedna manija u savremenoj javnosti, manija davanja publiciteta negativnom. Svet je ludo radoznao da ugleda lice nekog davitelja dece iz Holandije, ljudoždera iz Rusije ili samo upornog zastupnika neke sekte koju progoni određena vlada. Potom, pesnik koji je zaglavio zatvor uvek će pre biti predmet novinstva nego pesnik koji uopšte nije zaglavio zatvor, nego je samo pesnik. Kada se danas najveći evropski listovi nadmeću ko će doneti veći Handkeov portret, to svakako ne čine zato što je ovaj čovek napisao divnu farsu o Kasparu pre nekoliko decenija. Nego zato što je uporan u izazivanju opšteg skandala, tvrdeći da Milošević nije masovni ubojica, da Srbi nisu bili napadači nego da su napadnuti, da nije bilo nikakvog povoda za zračne napade Alijanse.

Eto, gospodo moja, možete se nagledati ove figure, koja je u svojoj manijakalnoj opsednutosti neistinom na prvoj stranici svakih novina. Ipak, mimo svih tržišnih razloga koji ovo diktiraju, ubedjen sam da u tome ima neke goleme posuvraćenosti.

Naravno da se pojavila nova epizoda, handkeovska: čovek koji uporno zastupa propali krvoločni režim svoje zemlje dosetio se da zameri Ginteru Grasu za njegovo odsustvo morala. Veli da se Gras ne snalazi u pitanjima povijesnim, nego je, nakon nekoliko godina, genijalnih, postao osrednji pisac. Tako Peter Handke, govoreći o drugom, opisuje svoj vlastiti slučaj. ■

Između načela i pragmatizma (povodom 50-godišnjice Mađarske revolucije)*

PIŠE: MILAN ŠAHOVIĆ

Prošlo je 50 godina od Mađarske revolucije 1956. Promene do kojih je u međuvremenu došlo u svetu obuhvatile su sve sfere života država i međunarodne zajednice. Jedna od najznačajnijih promena, možda najznačajnija, bio je nestanak ideološkog faktora koji je od završetka Prvog i naročito Drugog svetskog rata diktirao osnovne pravce razvoja međunarodnih odnosa. Došlo je do raspada Sovjetskog Saveza kao super sile i propasti komunističkog pokušaja stvaranja univerzalnog socijalističkog sistema pod njegovim vođstvom. Kako vreme prolazi, na prethodni period mora se gledati pre svega iz istorijskog ugla. Mada postoje određene etape razvoja i događanja u prošlosti od izuzetnog značaja za razumevanje aktuelnog stanja u svetu. Među njima, ustanak mađarskog naroda protiv komunističkog režima i dominacije Sovjetskog Saveza, iz druge polovine XX veka, krajem 1956. godine, zauzima posebno mesto.¹

Ovaj esej posvećen je delovanju vlade i diplomatije Titove Jugoslavije u toku druge sovjetske vojne intervencije koja obeležava poslednju fazu revolucije u Mađarskoj 1956. Kako je njihova aktivnost bila nastavak linije prihvaćene na početku mađarske krize, analiza koja sledi pruža mogućnost prikaza evolucije jugoslovenskog pristupa ustanku mađarskog naroda uopšte.

Pitanja kojima su se bavile vlada i diplomatija Jugoslavije u to vreme verovatno spadaju među najdelikatnija u celokupnoj njenoj istoriji posle Drugog svetskog rata. Stavovi Jugoslavije u mađarskim događajima već su analizirani mada se može reći, nedovoljno. Diplomatske arhive su otvorene, autentična dokumentacija dostupna, svedočenja pojedinih učesnika objavljena.² Sledeći redovi predstavljaju samo pokušaj da se jednim kratkim prilogom doprinese tumačenju jugoslovenskih stavova u dramatičnim događajima koji su potresli Mađarsku i svet krajem pedesetih godina prošlog veka.³

*Pisac izražava posebnu zahvalnost prof. Bela Kiriľiu, prijatelju i bliskom saradniku Imre Naďa, jednom od lidera Mađarske revolucije koji mu je svojim primedbama naročito pomogao u tumačenju prirode Mađarske revolucije. Rad je pripremljen za Konferenciju Mađarske akademije nauka 30. oktobra 2006, povodom njene 50-godišnjice. Objavljen je u knjizi "1956: The Hungarian Revolution and War for Independence", Editors: L. Condgdon, B.K. Kiraly, K. Nagy; The Hungarian Academy of Sciences (MTA) and Atlantic Research and Publications Inc. (AEP), Columbia University Press.

I – Jugoslovensko-sovjetski odnosi pre Mađarske revolucije 1956.

U trenutku izbivanja mađarske revolucije odnosi između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza bili su na prekretnici. Obe zemlje su se nalazile na početku primene Beogradske deklaracije, usvojene u junu 1955, kojom su normalizovani njihovi međudržavni odnosi, i Moskovske deklaracije, prihvaćene godinu dana kasnije – o razvoju međupartijskih odnosa između Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i Komunističke partije Sovjetskog Saveza (KPSS). Ovim aktima završen je sukob nastao još 1948, prekinut je period neprijateljstva između KPJ i KPSS i Kominforma. Zajednički su utvrđeni principi na kojima je trebalo da se zasnivaju njihovi budući odnosi i saradnja. Radilo se, pre svega, o principu ravnopravnosti i priznanju prava na samostalan izbor puteva u socijalizam i sopstvenu spoljnu politiku. Polazeći od ovih principa, Jugoslavija je uspela da ostvari svoju sopstvenu poziciju u međunarodnim odnosima, zalažući se istovremeno za njihovo prihvatanje u odnosima između svih socijalističkih zemalja. Međutim, već na prvim koracima primene obe deklaracije realnost je pokazala granice spremnosti Sovjetskog Saveza da deluje u tom pravcu. Prva tumačenja Beogradske i Moskovske deklaracije do kojih je došlo u praksi nagoveštavala su teškoće koje neće biti lako prevazići.⁴

Očekivanja i ciljevi obe strane nisu bili istovetni. Ne samo zbog očuvanja kohezije istočnog bloka u hladnom ratu sa zapadnim, nego upravo kao "prva i najveća socijalistička zemlja", Sovjetski Savez nije mogao dozvoliti da se njegov dominantan položaj na bilo koji način počne menjati. Nije bilo predviđeno da se destaljinizacija razvije u tome pravcu. Sukob sa Jugoslavijom bio je izuzetak. Trebalo je osloboditi ga se, kako bi se u sukobu između blokova Sovjetski Savez rasteretio problema koji je kompromitovao njegov međunarodni položaj. Naročito u trećem svetu, gde je Jugoslavija sve uspešnije delovala. Cilj je bio da se njenim postepenim privlačenjem i eventualnim uključenjem u socijalistički lager neutrališe dejstvo jugoslovenskog modela socijalizma i sačuvaju sovjetska kontrola i uticaj.⁵

Sa svoje strane, KPJ i jugoslovenska vlada su u usvajanju Beogradske i Moskovske deklaracije videle mogućnost uspostavljanja partnerskih odnosa sa KPSS i sovjetskom vladom. Na ovo su mogli utoliko više računati, jer je Jugoslavija već bila konsolidovala odnose sa SAD i zapadnim velikim silama, uspešno počela da proširuje veze sa zemljama trećeg sveta na vanblokovskoj osnovi, a u zemljama socijalističkog lagera svojim modelom radničkog samoupravljanja postala protivteža sovjetskom sistemu državnog socijalizma. KPJ je računala da bi u procesu destaljinizacije mogla doprineti prevazilaženju neravnopravnih odnosa između socijalističkih zemalja i Sovjetskog Saveza, kao i u komunističkom pokretu uopšte. Teško i sporo se oslobađala svoje kominternovske provenijencije.⁶ Prestanak sukoba sa KPSS bio joj je potreban da bi skinula sa sebe jednu hipoteku prošlosti koja je opterećivala ne samo partiju nego i Jugoslaviju kao zemlju. Saradnja sa Sovjetskim Savezom i socijalističkim zemljama bila joj je potrebna iz ekonomskih i drugih razloga.⁷

U toku Mađarske revolucije odnos Sovjetskog Saveza

i Jugoslavije prema primeni Beogradske i Moskovske deklaracije kao osnovi njihove saradnje bio je predmet posebne pažnje. Naročito je Jugoslavija bila u osetljivom položaju. To je bio test koji je nju u očima međunarodne zajednice stavio na probu. Budno je praćeno njeno ponašanje.⁸ U pitanju je bio ugled postignut otporom Staljinovom pritisku 1948, i izvojevanjem nezavisne pozicije u svetu. Utoliko više i upornije je, s druge strane, Hurščov sa rukovodstvom KPSS i sovjetskom vladom insistirao na saradnji, računajući da će moći da iskoristi u svom interesu međunarodni ugled i kredibilitet Jugoslavije.

Od samog početka krize u Mađarskoj, sovjetska strana je po partijskoj liniji održavala uske veze sa jugoslovenskom. Za sve vreme mađarske krize diplomatija obe zemlje pratila je stavove rukovodstava KPJ, odnosno KPSS. Glavni akteri su bili Hruščov i Tito.⁹ Prema sovjetskoj oceni, postojali su povoljni uslovi. Obnova odnosa između dve zemlje bila je ostvarena, u najmanju ruku, verbalna saradnja na bazi Beogradske i Moskovske deklaracije obezbeđena, korišćenje Titovog autoriteta i reformske kao vanblokovske orijentacije jugoslovenske spoljopolitičke i diplomatske akcije Jugoslavije omogućeno. To je neizbežno moralo dovesti do konfrontacije politike dva partnera, čiji su krajnji ciljevi i interesi bili različiti. Izazvalo je kristalizaciju specifičnog, samosvojnog karaktera jugoslovenske reakcije na sovjetsku političku i vojnu intervenciju. Složena po svojim komponentama, podložna kritici u pojedinim svojim aspektima i dejstvima, aktivnost jugoslovenske vlade i diplomatije potvrđuje ovu konstataciju.

II – Specifična priroda Titove spoljne politike u toku Mađarske revolucije

Specifična priroda spoljopolitičkog i diplomatskog delovanja Titove Jugoslavije najjasnije se manifestovala u poslednjoj fazi mađarske revollucije, od 23. oktobra do 4. novembra 1956. U tom periodu borba svih segmenata mađarskog društva protiv staljinističkog režima i sovjetskog mešanja u unutrašnje poslove Mađarske bila je uspešna: Mađarska revolucija ostvarila je pobedu 28. oktobra. Imre Naď je proglasio primirje – koje su poštovale sve strane, a tajna policija je raspuštena. Mađarska radnička partija (MRP, tj. Komunistička partija) je donela odluku o demokratizaciji svoje unutrašnje organizacije i države, došlo je do pojave višepartijskog sistema. Stari režim se raspao, zamenjen je Nađovom vladom i stvaranjem Saveta radnog naroda. Stvoreni su studentski, gradski, vojni, ali je najznačajniji bio sistem radničkih saveta koji je formirao "Veliki radnički savet Budimpešte". Revolucionari nisu raspustili Komunističku partiju, koja je, pod Janošem Kadarom, reorganizovana pod imenom Socijalistička radnička partija. Nije bilo ličnosti, stranke ili centra moći u Mađarskoj koji su mogli ili želeli da se suprostave vladi pobedničke revolucije na čijem čelu je bio Imre Naď.

U ranim jutarnjim časovima 31. oktobra ogromne sovjetske oružane snage ušle su u Mađarsku i počele vojne operacije: svi aerodromi su okupirani i gvozdeni obruč sovjetskih mehanizovanih snaga okružio je Budimpeštu. Toga dana počeo je neobjavljeni rat između Sovjetskog Saveza i Mađarske. Sam rat je počeo 31. oktobra s tim što

je faza aktivnih oružanih operacija počela 4. novembra. Sovjetske oružane snage – po broju jednake savezničkim snagama iskrcanim u Normandiji 1944. – ugušile su u krvi pobedničku mađarsku revoluciju.

Paralelno sa ovim događajima postavljala su se pred Jugoslavijom nova pitanja na koja je trebalo odmah odgovarati. I to u skladu sa njenim opštim međunarodnim položajem, u kontinuitetu sa linijom prihvaćenom na početku mađarske krize. Trebalo je principijelnost uspešno povezivati sa pragmatizmom koji je nametala realnost. Jugoslovenska diplomatija morala je da se kreće u trouglu između reformske orijentacije jedne socijalističke zemlje, imajući specijalne odnose sa Sovjetskim Savezom i Mađarskom, i vanblokovske aktivnosti u Ujedinjenim nacijama, gde je u to vreme bila nestalna članica Saveta bezbednosti.

Kao socijalistička zemlja reformske orijentacije nedvosmisleno je podržala i pozdravila prvu vladu Imre Naďa formiranu 1953. Njegov program unutrašnjih političkih i ekonomskim reformi, očuvanja nezavinosti i suvereniteta, nemešanja sa elementima vanblokovskog ponašanja, bio je veoma blizak koncepciji i politici Titove Jugoslavije. Mogućnost suštinskog poboljšanja odnosa Mađarske i Jugoslavije, do tada blokiranih Staljinovom i Rakošijevom politikom, bila je na vidiku.¹⁰ Međutim, obaranjem Nađove vlade 1955, i njegovim isključenjem iz partije, počela je agonija koja se završila izbijanjem revolucije u oktobru 1956. Rakošija je zamenio Gere, delimično i pod pritiskom Tita i KPJ, na čiju je saradnju očigledno računao Hruščov, tražeći rešenje za sve kritičniju situaciju u Mađarskoj.

U znak podrške, jugoslovenska vlada je u oktobru 1956, primila Gere a njegovu delegaciju. Ali, odmah po povratku iz Beograda u Budimpeštu, Gere raspiruje vatru odbijanjem narodnih zahteva, istaknutih u studentskim demonstracijama 23. oktobra. Dolazi do krvoprolića i povećanog broja žrtava među demonstrantima, koji su silom odgovarali na silu, dobivši oružje od armije i policije kao i kupovinom.

U toku noći između 23. i 24. oktobra počela je prva sovjetska agresija. Dolaze sovjetske trupe i tenkovi koji zaposedaju kritične punktove u Budimpešti. U svom Izveštaju Specijalni komitet UN za pitanje Mađarske piše da je došlo do "spontanog narodnog ustanka..." koji "... nije bio planiran unapred". I da su Gere ili predsednik vlade u to vreme Hegeduš najverovatnije privatno pozvali Sovjete da pošalju svoje trupe.¹¹ Veljko Mićunović, tada ambasador u Moskvi, pažljivo prati razvoj događaja, posebno pad Gere a posle posete Jugoslaviji, i piše: "Nije pomogla ni posjeta Gere a Hegeduša Jugoslaviji. Umjesto da mi ojačamo njih, oni su oslabili nas".¹² Kao da nije bio uveren u korisnost prijema Gere a u Jugoslaviji.

Kao što je već rečeno, uprkos sovjetskoj vojnoj intervenciji, revolucija je pobedila 28. oktobra. Bez nove strane intervencije, vlada Imre Naďa bi prevladala. Sovjetski Savez je fingirao spremnost za pregovore sa mađarskom vladom o povlačenju svojih trupa iz Mađarske pripremajući se, ustvari, za drugu agresiju koja je počela 31. oktobra.¹³

Tito je 29. oktobra uputio pismo podrške Nađu i Kadaru. Naglašava da ne želi da se meša u unutrašnje poslove Mađarske i apeluje za prekid oružanih sukoba u interesu

i obnove neuspelih pregovora o liberalizaciji svetske trgovine. Navedeno je još samo nekoliko drugih pitanja, uključujući hitno rešavanje spoljnih dugova zemalja u razvoju i utvrđivanje rokova za pružanje javne pomoći za ekonomski razvitak ovih zemalja.

Samit se nije suprotstavio procesu globalizacije, jer ga vidi kao veliki potencijal za ekonomski razvitak svih zemalja. U isto vreme, međutim, istaknuto je da globalizacija, u sadašnjem obliku, ovekovečava pa čak i povećava marginalizaciju zemalja u razvoju (ZUR). Ona mora biti transformisana u pozitivnu snagu za promene, kako bi najveći broj zemalja u tom procesu profitirao a ZUR brže napredovale i oslobađale se siromaštva i zavisnosti od razvijenog sveta. Potrebno je formulisati strategiju, koja bi globalizaciji dala jaku razvojnu dimenziju i omogućila da liberalizacija međunarodne razmene podstiče ekonomski razvoj. Samit se založio za kreiranje takvih međunarodnih uslova za razvoj, koji bi vodili većoj koherentnosti i boljoj koordinaciji između trgovinskih, monetarnih i finansijskih sistema, koji bi trebalo da budu otvoreni, zasnovani na pravilima, predvidivi i nediskriminacioni.

Samit je snažno podržao multilateralizam, jačanje međunarodnog prava i striktno poštovanje povelje UN, što ima za cilj da vodi uspostavljanju pravičnog i ravnopravnog poretka u svetu, suprotno monopolu male grupe zemalja.

U pogledu razoružanja i bezbednosti, već u prvom paragrafu ovog odeljka može se videti opšta usmerenost svih stavova samita. Tu se, s jedne strane, izražava zabrinutost u odnosu na tešku i kompleksnu situaciju u razoružanju a s druge strane, upućuje poziv da se pojačaju naponi kako bi se prevazišao zastoj u pregovorima i postiglo razoružanje i nuklearna neproliferacija, u svim aspektima. Samit je izrazio zabrinutost strateškom odbrambenom doktrinom zemalja sa nuklearnim naoružanjem, uključujući strateški koncept NATO alijanse. Izneta i mnoga druga pitanja iz ove oblasti na liniji su multilateralnog rešavanja ukupne problematike razoružanja.

Samit je veoma upečatljivo istakao da terorizam predstavlja najflagrantniju povredu međunarodnog prava i razradio veliki broj stavova o ovom pitanju. Istaknuto je da terorizam ne može biti izjednačen sa borbom naroda pod kolonijalnom i stranom dominacijom i okupacijom, a za samoopredeljenje i oslobođenje. Samit je oštro i bezuslovno osudio terorizam kao kriminalnu aktivnost u svim njegovim oblicima i manifestacijama. Osuđene su sve njegove metode i praksa i traži se preduzimanje hitnih i efikasnih mera za eliminaciju terorizma.

Kao i u ranijim prilikama, samit je veliku pažnju posvetio merama i akcijama za unapređenje uzajamne saradnje nesvrstanih i ostalih zemalja u razvoju.

U ovom sumarnom prikazu samita NZ izneti su, pre svega, stavovi globalnog značaja i karaktera. Prostor nije dozvoljavao upuštanje u mnoštvo konkretnih političkih pitanja koja se ne mogu uopštavati a odnose se na razne otvorene i potencijalne krize sukobe i konflikte. ■

Prašina u oči Human Rights Watchu

PIŠE: SANJA VUKČEVIĆ

Nevladina organizacija za zaštitu ljudskih prava *Human Rights Watch*, u posljednjem izvještaju o Hrvatskoj nazvanom "Desetljeće razočarenja: nastavak prepreka reintegraciji srpskih povratnika", upozorava da su srpski povratnici suočeni s brojnim kršenjima ljudskih prava, uključujući nasilje i zastrašivanje, gubitak stanarskog prava i ograničen pristup zapošljavanju u državnim službama. Tokom 2005. godine zabilježeno je 48 napada na Srbe, dok je taj broj, prema podacima srpskih manjinskih organizacija, ove godine značajno porastao. Samo u avgustu zabilježeno je 29 etnički motiviranih incidenata.

Human Rights Watch ocjenjuje da nerješavanje problema oduzetog stanarskog prava Srbima koji su izbjegli iz Hrvatske tijekom rata "predstavlja prepreku za povratak u gradske sredine", i da su se projekti vlade Hrvatske sačinjeni da osiguraju alternativni smještaj pokazali kao neefikasni, a povratak u Hrvatsku "težak ili nemoguć".

Samo nekoliko dana prije nego je objavljen ovaj izvještaj, hrvatska Vlada još je jednom bacila prašinu u oči međunarodnoj zajednici bombastičnom najavom o stambenom zbrinjavanju bivših nositelja stanarskog prava nad stanovima na područjima izvan onih od posebne državne skrbi. Da podsjetimo, temeljem tog akta, do 2011. godine planira se gradnja 3.600 stanova za najam po modelu javno-privatnog partnerstva, te u tu svrhu kupiti još 400 stanova na tržištu po cijeni

od 201,8 milijuna kuna. Kako je pojašnjeno, ukupna sredstva za ovaj projekt iznose tri milijarde kuna s tim da će visina zaštićene najamnine biti 2,54 kune po kvadratnom metru. Mogućnost otkupa stana, što je omogućeno svim drugim državljanima RH se ni ne spominje, povratnici su zakinuti za to, kao i za pravo nasljeđivanja.

Ovaj način zbrinjavanja povratnika u velike hrvatske gradove u početku su pozdravili svi: međunarodne organizacije jer je učinjen kakav takav korak "naprijed", a dežurna desničarska pera jer su vrlo brzo shvatili "kvaku 22" koja odstupa od prethodnih najava da će i ta kategorija ljudi imati pravo na otkup stanova. Jedino su predstavnici organizacija srpske nacionalne manjine protestirali i izrazili rezervu. A onda se, kako to obično biva, na zadnje noge digla hrvatska desnica i braniteljske udruge. Postavljaju se pitanja otkud novac za te stanove kad je još 13.000 branitelja stambeno nezbrinuto, otkuda zemljišta i slično, a kao šlag na tortu sjela im je mogućnost gradnje "srpskih" zgrada. Primjerice, u Splitu postoji oko 300 povratničkih zahtjeva za stambeno zbrinjavanje i ukoliko bi se svi oni riješili jednim stambenim objektom, kako to najavljuje aktualna gradska vlast, nije teško zamisliti situaciju u kojoj bi živjeli. Bilo bi to gore od bilo kakvog geta! Potvrđuju to i iskustva splitskog Vijeća srpske nacionalne manjine čije su prostorije toliko često na meti vandala da oni u šali kažu kako ne trebaju ni prati prozore jer ionako svako malo kupuju nove. Stoga, nije teško pretpostaviti koliko bi puta takav jedan objekt ostajao bez struje, bez telefonskih linija, pa čak i prozora. I kakvi bi se sve grafiti nalazili na njenom pročelju. A slično bi bilo, nije teško pretpostaviti, i u još nekim sredinama, Dubrovniku ili Zadru primjerice. Potpredsjednica Hrvatskog bloka Ljubica Vrdoljak otišla je tako daleko da je ustvrdila kako će Vlada graditi stanove za "srpske snajperiste" koji su svojim ubojitim oružjem kosili nevine civile po ulicama.

Nažalost, *Human Rights Watch* ovo nije obuhvatio u svom najnovijem izvještaju već je problematičnim smatrao i prvu verziju Programa stambenog zbrinjavanja izbjeglica koja je, iako vrlo restriktivna, drastično bolja od ove najnovije najave. Naime, "starim" programom, pravo na stambeno zbrinjavanje u nekadašnjem mjestu prebivališta u RH imaju svi građani koji su do 1991. godine imali stanarsko pravo, bez obzira nalaze li se oni u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, BiH ili trećim zemljama. Jedini uvjet, koji je ujedno i ozbiljan limitirajući faktor za podnositelje zahtjeva, jest da na području država nastalih raspadom SFRJ nemaju nijednu nekretninu u svom vlasništvu. To praktično znači, da su prava na stambeno zbrinjavanje lišeni svi oni koji na svoje ime imaju, primjerice, neku trošnu seosku kuću, staju ili vikendicu. Nadalje, tim programom su predviđena dva načina stambenog zbrinjavanja. Prvi je najam stana u državnom vlasništvu gdje bi korisnici kao zaštićeni najmoprimci plaćali 1,53 kune (sada je to 2,54 kn) po četvornom metru, a drugi je kreditiranje kupnje stana po povoljnim uvjetima. Kvadratura na koju imaju

pravo je 35 kvadrata za nositelje domaćinstva plus 10 kvadrata za svakog člana. Dakle, hrvatska Vlada je u potpunosti odustala od kreditiranja kupnje stana po povoljnim uvjetima, kroz model poticane stanogradnje koji već postoji u Hrvatskoj.

U "djelomično uspješnu priču", kako kaže *Human Rights Watch*, ubraja se obnova srpskih kuća uništenih u ratu, budući da je u posljednje dvije godine obnovljeno oko 4.000 kuća u njihovom vlasništvu. "Ali i za taj program trebalo je više godina, žalbeni postupak je spor, a postoji i veliki broj molbi koje još nisu rješavane", stoji u izvješću.

Human Rights Watch od Europske unije traži da u svoje pregovore s Hrvatskom uključi napredak u pogledu sigurnosti, rješavanja stambenog pitanja i zapošljavanja Srba. Hrvatskoj Vladi je preporučeno da poboljša stanje ljudskih prava srpskih povratnika tako da, između ostaloga, javno osudi sve etnički motivirane incidente i počinitelje izvede pred lice pravde, da zaposli više Srba i pripadnika drugih manjina u djelatnostima javnog sektora, te da osigura trajno stambeno zbrinjavanje Srbima koji su izgubili stanarsko pravo tijekom rata.

I ove preporuke ugledne međunarodne organizacije za zaštitu ljudskih prava teško da će zaživjeti u narednom periodu. Baš kao i obećanja Vlade o stambenom zbrinjavanju i njihovo spominjanje milijardi kuna kad do sada baš nijedan slučaj u Hrvatskoj nije riješen na taj način. Naprotiv, za očekivati je još goru situaciju ili u najmanju ruku ovakvu kakva je sada jer - predizborna kampanja je neslužbeno već počela. ■

Helsinški odbor u “Kući povjerenja” u Srebrenici

PIŠE: RADE VUKOSAV

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji iz Novog Sada čiji su delatnici Pavel Domonji i Snežana Kresoja sa dole potpisanim Radetom Vukosavom i omladincima i omladinkama iz Novog Sada, Odžaka, Kovilja, Pančeva, Zrenjanina, Subotice, Titela, Stare Pazove, Petrovaradina i Futoga, “Kompasovim” minibusom, su iz Novog Sada 29. septembra 2006., krenuli preko Drine u Potočare u Srebrenicu. Cilj puta je bio organizovanje trodnevnog seminaru Prevencija konflikata, a u sklopu toga i poseta Groblju žrtava u Potočarima, gradu Srebrenici, te druženje sa Srebreničanima. U Potočarima nas je, jedna od Majki Srebrenice, Čamila, upoznala sa Memorijalnim centrom i pokazala mezarje. Nakon toga posetili smo izložbu u Spomen sobi i odgledali projekciju filma o patnjama i stradanjima umorenih.

U Srebrenici smo se osvežili i smestili u Kući Povjerenja, u kojoj su domaćini Melika Malešević (upravnica Kuće Povjerenja), Albina Beganović i Mladen Stjepanović. U toj kući smo prijateljski i domaćinski primljeni. “Kuća povjerenja” ima restoran, salu i 3 sobe sa krevetima, sa ugodnim smeštajem, gde je smešten deo ekipe, a ostali su smešteni u privatnom smeštaju u Srebrenici. U subotu 29. septembra je vođen razgovor sa predstavnicama Udruženja Majki Srebrenice, (među kojima su Hatidža Mehmedović i druge), te Udruženja Žena Srebrenice (Nura Begović i druge) na temu – “Kako do poverenja” i “Pucanje duše”. Prihvatajući nas kao najskrenije prijatelje, one su otvorile svoje duše iznoseći sve jade i patnje koje su ih zadesile, te kako su izgubili svoje najmilije. Začuđujuća je njihova psihološka snaga i pribranost u iznošenju onoga u odnosu na ono što ih je snašlo, ali staloženo bez izražavanja mržnje. Ganula nas je priča o tri bombone, koje je jedna od njih raspoređivala, ulogorena u prostoriji Fabrike akumulatora, bez vode, hrane i mesta da se sedne i legne, bez izlazaka za obavljanje nužde – tri bombone je dnevno trošila: jednu za doručak, jednu za ručak i jednu za večeru. To joj je bilo sve. Koliko ih je samo ohrabrilo kad su došli iz Srbije oni koji ih razumeju i koji osuđuju svako nasilje od bilo koga i nad bilo kome. Više njih, a i jedan Amerikanac su nam rekli da je Helsinški odbor prva NVO iz Srbija koja je, nakon rata, ne samo posetila Srebrenicu već i uključila mlade iz Srebrenice u svoje aktivnosti, što nam je jako godilo. U “Kući povjerenja” su nas posjećivali i mnogi delatnici opštine, među kojima i načelnik općine g. Abdurahman Malkić. Posećivao nas je i srdačno nas je pozdravio. Čak nam je posvetio i nekoliko sati druženja upravo u nedelju, 1. oktobra, na dan izbora u BiH, baš onda kada je najviše zauzet obavezama. Između ostalog, upoznao nas je da je 1991. Srebrenička opština

imala 37.211 stanovnika, od kojih 0,1 odsto Hrvata, 72,9 odsto Bošnjaka, 25,2 odsto Srba i 1 odsto Jugoslovena. Sada je etnička slika drastično izmenjena, a što se tiče Bošnjaka, ima ih samo oko 4.500, koji se u malom broju vraćaju jer im je imovina uništena, a i nema zapošljavanja. Do rata je u srebreničkoj opštini bila razvijena industrija i druga privreda sa oko 10.000 zaposlenih, a sada je zaposlenih samo 1.600. To je sadašnja slika ovoga grada mučenika i njegove okoline – opštine. Srebrenica još deluje monotono i tužno, sa vidnim posledicama razaranja, a među ljudima je normalno ponašanje, kao da se zlo nije dogodilo. Ljudi opet žive zajedno. Svi sagovornici tvrde da su pre ovoga rata vrlo skladno, u dobrim komšijskim odnosima i mirno živeli i žale za tim vremenima.

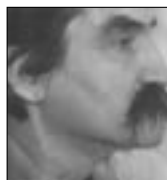
U subotu nas je Mladen vodio na “izlet” pa smo posetili i videli Mali Guber i Veliki Guber, izvore lekovite vode, gde su pre rata dolazili turisti. Sada je to zapušteno, zgrada je zapaljena kao i transformator za struju, pa se tu može videti samo neuređen potok Guber, i prekrasna prirodna lepota. Toga dana, uveče, u “Kući povjerenja”, je organizovana zabava na kojoj su se zabavljali i družili mladi naše ekipe sa mladima Srebrenice – prijateljski, srdačno i veselo, uz muziku i ples. Sutradan smo zajedno sa omladincima i omladinkama Srebrenice izmenjivali utiske, mišljenja i poglede. Pri svim razgovorima, oba dana, Snežana se pokazala izvrsnom voditeljicom uz vesele dosetke i vedro raspoloženje mladih. Pavel je bio vešti diskutant. Sve je bilo OK.

U nedelju, 1. oktobra su nas posetili i predstavnici UNHCR, razgovarali s nama i divili nam se. Posetile su nas i dve dame, predstavnice Ambasade USA u BiH. Gospodin Wiliem Tarpai se, nakon našeg povratka u Novi Sad, srdačno javio *mailom* Helsinškom odboru u Novom Sadu.

I omladina iz naše ekipe i Srebreničani su i u razgovorima i u druženju pokazali, na veliku radost, punu zrelost, međusobnu solidarnost i prisno prijateljstvo. Svi su bili za primer, što je za najveću pohvalu.

Istoga dana, u nedelju, smo pod vodstvom gospođe Albine Beganović, turističke voditeljice, posetili Muzej sa galerijom slika srebreničkih umetnika, franjevačku crkvicu, posvećene 700-godišnjici dolaska franjevaca u Bosnu Srebrenu, u čijem dvorištu postoji bogumilski *stećak* ispisan *bosančicom* i jedna *rimska stela*. Nakon toga smo posetili džamiju, pa pravoslavnu crkvu, u kojoj nas je njen paroh prijateljski primio i razgovarao i gde smo videli knjige sa slikom Ratka Mladića, namenjene prodaji. U “Kući povjerenja”, po rastanku sa domaćinima i našoj zahvalnosti na prijateljskom gostoprimstvu smo se pozdravili i, u nedelju 1. oktobra, vratili se zadovoljni u Novi Sad.

Ova poseta Potočarima i Srebrenici je pun pogodak i veliki uspeh, koji će i našoj ekipi i Srebreničanima ostati u upečatljivom sećanju. Posebno što omladina iz naše ekipe prvi put, kako oni izjavljuju, su stekli podrobnije saznanje kakvo se zlo, zapravo, tamo dogodilo. Ovo je bila prva i prava misija poverenja, druženja, dobre volje, tolerancije i prijateljstva, koju treba ponavljati. Ako bi još i političari ovako delovali, na ovim prostorima bi bilo blagostanje. ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Orah od utrobe

Povremeno pročitam po neku zbirku poezije, a vi znate u kakvoj se situaciji danas nalazi naša poezija ili pesništvo, što je svakako lepša reč. Nekada je poem bio gradivni elemenat ili inicijacija same filozofije, ali više nije, odavno nije, još od starih (starogrčkih) vremena. Eto, tako se to desilo. Gospođa lučaj je ovde umešala ponovo svoje prste, ta dama, koja inače mešetari. Zašto bi uostalom, slučaj, osim iz navodnih gramatičkih razloga, bio gospodin, kako to inače biva. Rečenice i tako menjaju naše pojmove. Miodraga Radovića sam sreću na ulici i nisam ga odmah prepoznao, iz nekog razloga pomešao sam ga, bolje je reći, zameno sam ga sa nekim drugim, to mi se često događa, verovatno zato, ko zna zašto, a to za ovaj esej nije ni važno. Za ovaj esej je važno da u Novom Sadu egzistira drugi Miodrag Radović, patriota u književnosti, na sasvim drugoj strani poetske ulice, kao što će se pokazati, od ovog Miodraga Radovića, koji je u “Prosveti” objavio svoju treću knjigu, i to je bolja reč od zbirke, poezije čiji je naslov “Bivši ljudi” i na čijim je koricama kolona partizana, verovatno sa slike Đorđa Andrejevića Kuna, što naravno otvara ovo pitanje: da li je ova partizanska kolona doista kolona “bivših ljudi” i, uopšte, ovo pitanje iz naslova knjige, ko su danas “bivši ljudi”, kako to ljudi postaju “bivši ljudi”. Hana Arent je, kao što znate, pisala o ljudima iz logora kao o “suvišnim ljudima”, ali možda je to samo jedna od mogućih aluzija, pošto se analogija ne može zatvoriti, a rečenice, kao što sam napisao, menjaju naše pojmove. Ali, eto, i to je jedna od mogućih ulica ove poezije, ili “pomeranog drumu”, kako bi rekao sam Radović. A, kada kažete “bivši”, onda najčešće kažete i “zbogom”, kao što to kaže i pesnik u pesmi koja se i zove tako kako se zove: “Kažimo im zbogom”, zbog koje je ovaj pesnik imao grdnih nevolja, što sam kasnije saznao, jer i ovde je rat najpre počeo u rečima, što je ludo, ali je tako, pošto ljudi i jesu ona izmeštena bića, koja najpre govore pa onda postoje. Zato je poezija od životnog značaja, iako tako na prvi pogled ne izgleda, niti je to moguće. Kao da se čitav svet ovde podelio na sadašnje i bivše pesnike, kao što se to i kaže, ili peva u pesmi, koja je bila prokažena, više nego otvoreno i jasno: “Mnogi su životi zgasnuli /Zarad vašeg pomeranog drumu /Odveć su gnojne vaše parole /Odveć su gnusne vaše patrole /Vi se u mržnji kupate /Vaš je duh suteran /I u moje ste reči hteli mučkovice da utisnete /Sve ste, baš sve opogani /Jer moja je reč moje srce /I vi ste je iščupali /Jer moja je misao moja duša /I vi ste je zagadili /... Pre nego

što vas upoznat /Kažem vam: zbogom”.

Rekao sam da sam za ovu poeziju saznao slučajno, iako su “bivši ljudi” još uvek svuda oko nas. Nisam zapazio ni neke osvrtne na poeziju Miodraga Radovića a “bivši” se slave na sva zvona i još uvek udaraju u svoje limene doboše. E, to je nepravda, jer Radović, kao malo ko ovde, jasno i glasno piše o odgovornosti pesnika za zlo, tako da bi se ovaj kroki mogao nazvati i “pesnik i zlo”, ili “o odgovornosti pesnika”, a ne “orah od utrobe”, kako se inače zove po pesmi iz ove zbirke. Tu golemu nepravdu je potrebno ispraviti i to je mali cilj ove rubrike pošto je ovih “bivših” uvek više i žive u stadima, a ovih sa “orahom od utrobe” veoma malo i nikad dovoljno i zato jer su tihi i pristojni, a ne nametljivi i bučni kao “bivši” i tome slično. Evo pesme “Orah od utrobe”: “Beg u pesmu dobar je način /Izbeći platfus otadžbine /Koja gazi sve. /Ali je privremen. /U klancu Termopila /Nestaće svi odvažni /Tada hulje osvajaju poeziju /A da ne znaju šta je putovanje /Niti su ikada zazali za pil. /Sve znanje sveta ipak počiva /Kako tvrde transcendentalni meditari /Na jednom jedinom mestu /U malom orahu /Koji je duboko skriven /Od radoznalih kirurga /Kasapa i ratnih zločinaca /Velikih poznavalaca ljudskog mesa /U utrobi čija vrata retki pronalaze”. Ili u pesmi “Bogosvrnuće”: “Pesnički mikrokosmos /Mala mandala /Cilj je svakog zločinca /Suština njegovog ubijanja /Svodi se na zanat /I talenat /Između ubojice i pesnika /Naposletku nema razlike /Samo ne treba biti banalan /Te se hlebom gostiti u tami /Božije priviđenje oskrnaviti /Odreći se dvanaest meseci u godini”. Eh, da je više ovih što imaju ovaj “orah od utrobe” u sebi. Seren Kjerkegor u uvodu za “Knjigu o Adleru” pravi veoma zanimljivu razliku između “pisca-premise”, koji zbog nemoći nikako ne uspeva da završi svoje delce uveren da je jedino smrt pravi kraj njegovog dela i pravog književnika, koji upravo na svom delu dokazuje da smrt nema tu moć ili značaj, jer kada bi “smrt imala tu moć onda”, kaže Kjerkegor, “ništa ne bi bilo lakše nego biti književnik, onda poezija ne bi uopšte bila potrebna”. Zar je slučajno da u tzv. “Poslednjem poglavlju” i Radović piše o ovoj zakučastoj dilemi, o izvrsnom Gedeonu, koji se budi “već drugu noć za redom”, shvativši da je utonuo u san ne završivši poslednje poglavlje svog novog romana. I prethodne romane nije uspeo da dovrši iz istog razloga, jer nije priveo kraju poslednja poglavlja na način koji bi mu bio prihvatljiv. “Padalo mu je na pamet stotine raznih završetaka”, piše Radović, tako da nema sumnje da je jadni Gedeon egzemplarni slučaj ovog “pisca-premise” za koga jse “pitanje kraja” postavlja u svoj svojoj težini. “Najzad je shvatio što mu je činiti, ili mu se bar tako učinilo. Široko se osmehnuo, presavio je tabak na mestu gde je trebalo doći poslednje poglavlje, i u njega je zabio veliki čavao. Zatim se neprivredno nagao nad njim, to jest podigao i snažnim zamahom glave probio čeonu deo. Ostao je da visi, dok se gusta crvena tečnost razlivala po stolu...”

Ako je smrt jedini “kraj”, književnost nam nije potrebna, zaključite pisci – patriotskih premisa. ■

Vreme je za dearkanizaciju

PIŠE: IVAN MRĐEN

Ne događa se često da analitičar određenih pojava i zbivanja ima priliku da samim nabranjem događaja i nekih nesuvislih neveštih reagovanja na njih dobije tekst kome gotovo ne treba nikakva dodatna sinhronizacija i doterivanje. Izgleda da su se stvari u ovdašnjem sportu dosta približile nekom virtuelnom dnu, kad je to postalo jasno i propagandistima po sportskim listovima i redakcijama, koji bi u svojoj nemoći da razumeju osnovne procese najradije digli ruke od svega.

I to uglavnom čine, napadno prepuštajući neke aktuelne teme novinarima koji prate politička i društvena zbivanja, a sve češće i crne hronike, dok se oni sami kao bave sportskim aspektom zbivanja, krijući se iza fraze “to nema nikakve veze sa sportom”. Realno gledano, mafijaško ubistvo još jednog predsednika superligaškog fudbalskog kluba, rasistički ispad prema domaćem fudbaleru u Čačku i nacionalističko orgijanje prema gostima iz Novog Pazara u Beogradu, sve do suludih pretnji košarkašu Milanu Guroviću koga je baš takva pamet donedavno kovala u zvezde, a sve zbog tetovaže koja “zna se koga” iritira... jesu događaji koji nemaju mnogo dodirnih tačaka sa sportom, ako se posmatra u nekom svom izvornom i čistom “više-brže-bolje” obliku. Međutim, kako takvog sporta u nas, jednostavno, nema, svi ti ekcesi postaju prirodno stanje stvari u ovdašnjem kriminalizovanom i dezorijentisanom sportskom ambijentu, pa čak i njegovo osnovno obeležje.

Drugim rečima, pokazuje se da je gola sila nešto što se toliko infiltriralo da se postepeno i institucionalizovalo kao pravilo ponašanja, a za to propagandisti po sportskim listovima i redakcijama i njihovi tobož zabrinuti sagovornici iz sportskih foruma i klubova nemaju nikakvo objašnjenje. Pre svega, zato što u našoj sportskoj javnosti ne postoji nikakva volja, ni spremnost, pa ni obična ljudska hrabrost, da se izvrši dearkanizacija ovdašnjeg sporta, od predsedničkih i ostalih važnih fotelja do ludaka na tribinama. Dearkanizaciju treba shvatiti kao raskid sa politikom sile, pritisaka i diktata, koja ne preza ni od fizičkog maltretiranja i ukllanjanja svih koji se nalaze na putu toj tuđenoj moći.

Željko Ražnatović Arkan je već pet godina mrtav, a njegovim ubicama su tek nedavno izrečene prvostepene presude, sa kojima nisu bili zadovoljni ni tužilac, ni odbrana optuženih. Njegov život je na ovim prostorima odavno feljtoniziran i prilagođen legendi, paralelno sa stvaranjem najveće zvezde ovdašnjeg folka od njegove udovice i njenih sladunjavih pesmica, a posledice svega toga će se još dugo osećati i u politici, i u odnosima sa okruženjem, i na planu sistema vrednosti koji se nameće mladim generacijama...

Međutim, teško da će u bilo kojoj oblasti ti njegovi tragovi biti tako duboki i odolevati tako dugo kao u sportu, jer su njegove “tekovine” u međuvremenu prihvaćene kao osnovni obrazac ponašanja u mnogim sredinama. Bez obzira što to niko neće priznati, već će naivno tvrditi da je reč o sopstvenim rešenjima, arkanizacija je zacarila od rukovođenja klubom i njegovim finansijama, preko “stvaranja” takmičarskih rezultata, sve do organizovanja navijačkih grupa za pritisak...

Iz tog ugla gledano, moguće je i aktuelne crnohroničke događaje u našem sportu posmatrati kao oblike ponašanja koje je simbolizovao pokojni Ražnatović, posebno ubistvo Gorana Mijatovića, predsednika Fudbalskog kluba “Bežanija”.

“Mijatović je deo svog novca uložio u srpski fudbal i niko nikad nije proverovao odakle mu te pare. On je pričao da je to novac od kladionica i kockarnica i da želi da decu skloni sa ulice od droge i kriminala. To je bila šarena laža, jer je on ulaganjima u ‘Bežaniju’, koju je ekspresno doveo do Super lige, ‘oprao’ pare od klasičnog kriminala i droge”, izjavio je dan nakon njegovog ubistva sagovornik “Blica” iz vrha srpske policije. Taj sagovornik je objasnio pojam “fudbalska mafija”, navodeći da “u tom poslu ima svega, od nameštanja utakmica, milionskih transfera igrača, kladioničarskih uloga, pranja novca...”, odnosno da su “pripadnici najorganizovanijih kriminalnih grupa odavno u sve to upleli svoje prste i sada dolazi do borbe za primat, do neraščišćenih računa”.

Serija ubistava “ljudi iz fudbala” počela je 1995. godine, kad je ubijen vlasnik FK “Zvezdara” Miša Nikšić. Tri godine kasnije na sličan način je život izgubio Jusuf Bulić Jusa, vlasnik FK “Železnik”. Početkom 2001. u taj niz je uvršten i Željko Ražnatović, tada prvi čovek FK “Obilić”. Iste godine likvidirani su i Radoslav Trlajić, tada predsednik FK “Bežanija” i Branislav Trojanović, predsednik FK “Zvezdara”. Tome, na neki način, treba dodati i ubistvo Branka Bulatovića, generalnog sekretara Fudbalskog saveza, pa i samoubistvo Mika Brašnjevića, predsednika OFK “Beograda”, koji se u to vreme nalazio u zatvoru zbog sumnje da je pripadao “stečajnoj mafiji”.

Bilo bi pogrešno, na osnovu prvog utiska, reći da je reč samo o nekoliko klubova sa beogradske i sportske periferije, jer su svi ti klubovi preko noći postajali “jaki prvligaši”, a “Obilić” je čak u sezoni 1997/98 bio i državni prvak. Ražnatović je te godine različitim pritiscima na protivnike i sudije jedan osrednji fudbalski ansambl promovisao u šampiona, uz prećutnu saglasnost ljudi iz najjačih ovdašnjih klubova. Da su znali sa kim imaju posla potvrdili su te godine i “Crvena zvezda” i “Partizan”,

prvi tako što nisu hteli da koriste svlačionice na stadionu “Obilića”, a drugi sramnom utakmicom u kojoj za čitavo poluvreme nisu nijednom šutnuli loptu ka голу “vitezova”. Ostali nisu imali tako velike ambicije, ali su, koristeći iste metode zastrašivanja i korumpiranja, svoje klubove uveli u najviši rang takmičenja.

Nevolja je, međutim, što još mnogo takvih “gazda” postoji i vedri i oblači u ovdašnjem sportu, ne samo u fudbalu i ne samo u prvim ligama, što su najčešće oni sinonim za razne “vruće terene” i “izuzetno teška gostovanja” o čemu pišu sportski propagandisti. Nije tajna da i protivnici i sudije u takvim okolnostima pribegavaju različitim oblicima dodvoravanja, pa je tako i nastala čuvena formula “tri za tri”, gde se klubovima sa takvom reputacijom njihovih čelnika prepuštaju bodovi na njihovom terenu, pa onda, kad domaći pobeđe, propagandisti pišu o “fer i korektnoj utakmici, uz dobro suđenje”. Dearkanizacija na toj ravni zbivanja u ovdašnjem sportu je nešto što se ne može izvesti kriminogenim metodama, jer, po pravilu, sa prljavom vodom “ode i dete”, pa tako danas više ne postoje ni “Zvezdara”, ni “Železnik”, “Obilić” je pred vratima ispadanja u trećeligaško društvo, a upućeni tvrde da ni “Bežanija” neće još dugo biti “otkrovenje našeg fudbala”.

Drugo važno područje Arkanovog nasleđa u ovdašnjem sportu su navijačke grupe, sada već kao osamostaljene forme delovanja, pri čemu ono što oni čine sve više nema nikakve veze ne samo sa sportom, već ni sa klubom iza čijih boja i znamenja se oni okupljaju. U tom smislu je posebno zanimljiva grupa navijača Fudbalskog kluba “Rad”, koji su povezani sa čitavim nizom incidenata i događaja, koji nemaju nikakve veze sa utakmicama ovog kluba. Takvu ocenu ne menja ni skandal prilikom nedavnog gostovanja FK “Novi Pazar” na njihovom stadionu, kad je zbog skandiranja “Nož, žica, Srebrnica” i “Srbija Srbima, napolje sa Turcima” privedeno devedeset huligana, jer su i u “Radu” shvatili da ih se sve to ne tiče, pa tako utakmica nije ni prekidana, dok je policija hapsila izgrednike.

I incident u Čačku, gde su navijači sa “kju kluks klan” kapuljačama i američkim južnjačkim zastavama poručivali domaćem igraču, tamnoputom Majku Tamvanjeri iz Zimbabvea “idi odavde, jer te ovde niko ne voli” - pokazuje da delovanje navijačkih grupa ima sve manje dodirnih tačaka sa klubom, u čije ime se to navodno čini. Nadležni fudbalski organi su brže-bolje kaznili “Borac” sa dve utakmice igranja bez publike, ponajviše u strahu od evropske fudbalske asocijacije koja je ove sezone u prvi plan istakla borbu protiv rasizma na stadionima i koja bi zbog ovakvog incidenta mogla da kazni i naš savez, pa i reprezentativne selekcije. Time se pokazalo da na otuđenu silu sportski organi reaguju koliko toliko energično, tek kad su suočeni sa višom silom i kad su ugroženi neki “viši interesi”.

Zbog toga ne treba očekivati nikakvu reakciju košarkaških organa posle uvredljivih grafita koji su osvanuli na ulazu zgrade u kojoj živi košarkaš “Crvene zvezde” Milan Gurović i u kojima nije teško prepoznati rukopis “navijača” Košarkaškog kluba “Partizan”, sa kojima se veče pre toga Gurović sukobio prilikom derbija

u hali “Pionir”. Međutim, čak i ako “Partizan” prođe bez ikakve kazne, ovo je još jedan primer koji pokazuje da su osionost i bahatost pojedinaca i čitavih navijačkih grupa usmereni prvenstveno protiv klubova čije se boje “vole kao oči svoje”, jer je mržnja prema “svima ostalima” i “svemu različitom” utemeljena kao jedan od osnovnih principa okupljanja i delovanja tih grupa. Zato je drugi pravac dearkanizacije našeg sporta upravo u demilitarizovanju i pacifikovanju tih otuđenih siledžijskih grupa, jer za većinu od njih, kao pojedince, ako sačuvaju bar malo privrženosti sportu, ima neke nade, s obzirom da je reč o veoma mladim ljudima.

Ne treba očekivati da će propagandisti po sportskim listovima i redakcijama moći na ovaj način da sagledaju sva ova zbivanja i pronađu neku zajedničku odrednicu, oko koje bi mogli ne samo da naprave suvisli komentar, već i da predlože neke pravce delovanja onima koji se još kunu da im je stalo do ovdašnjeg sporta. Tome u prilog ide činjenica da su svi požurili da objave idiotska saopštenja navijačkih grupa iz Čačka i sa Banjice, koje su, pošto je sad to u modi, akciju policije protiv njihovog bezobrazluka povezali sa “nečijom željom da, uoči referendumu, pokaže kako funkcioniše pravna država”. Kad se tako postave stvari, onda deluje sasvim “opravdano” to da su na Tamvanjeru ljuti zbog nekog promašenog penala (Čačak) ili da je vređanje gostiju iz Novog Pazara “dug za neprijatno iskustvo koje su poneli sa jednog od prethodnih gostovanja u ovom gradu” (Beograd).

Na tom nivou svesti i savesti se, po ko zna koji put, završava priča posle nekog incidenta koji je po svojoj brutalnosti prevazišao već uobičajene slike i prostakluka: svi izdaju nekakva saopštenja, tu i tamo neko pripreti sudom, nadležni obećaju “energičnu akciju” i – sve se zaboravi već sledećeg dana, jer stižu nove utakmice i nove prilike da svi zajedno pokažu da je sve po starom. Takav redosled događaja ne mogu da poremete ni pojedinačni “oštri komentari” razočaranih pojedinaca, jer su oni pisani tek da neko “isprazni dušu”, a “mere” koje se predlažu su, kao što je rečeno na početku ovog teksta, samo odraz sopstvene i opšte nemoći da se stvari i sagledaju i poprave na pravi način.

U tom smislu ilustrativan je deo komentara “Grafiti van pameti”, objavljenog u “Sportu” 20. oktobra 2006. godine. “I šta posle svega? Čemu sport? Čemu košarka? Čemu utakmice? Katanac na sve dvorane i stadione dok se ne dovedemo u red. A kad budemo imali ozbiljnu državu, kad se budu praznile tribine kao u Čačku, kad se kultiviramo kao nacija, onda ćemo, kao sav normalan svet, moći da gledamo utakmice i zaista uživamo u sportu”.

Etničke zajednice u kneževini Srbiji (2)

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Položaj Turaka u vreme vladavine kneza Miloša bio je veoma loš. Počev od kraja XVIII veka oni su četiri puta morali bežati iz Srbije. A svako raseljavanje lišavalo ih je svega što su posedovali i dovodilo do prosjačkog štapa. Ni prilike u Srbiji nisu za njih više bile dobre, a ni Turska nije mogla ništa da učini. Pa i beogradski vezir bio je samo senka stare turske moći i gospodstva; morao se zadovoljiti olupanim konakom, bedno obučanim vojnicima i pocepanim i gladnim velikodostojnicima. Najveći dostojanstvenik na njegovom dvoru, njegov čehaja-beg, nudio je “knezu Milošu na prodaju svoga hata, dobar samur-čurak i šal, jer troška nema, zaklinjući ga u decu i sve na svetu da ovo ostane tajna”.

I predstavnici turske vlasti u unutrašnjosti Srbije bili su, ustvari, gladna privilegovana fukara, gotova na sve, pa i na usluge knezu Milošu.

U strašnom stanju bila je i masa turskog življa koja se stalno smanjivala.

“Odnosi između Srba i Turaka nisu bili srdačni, ali su bli korektni, oni se nisu voleli, ali se nisu pregonili. Mržnja i nepoverenje koji su postojali i na jednoj i na drugoj strani, i koji su ponekad vrlo izrazito izbijali, brižljivo su prikrivani i zataškavani. Uzajamno ophođenje dobilo je oblik prividne pažnje i lažne učtivosti”.

Knez Miloš je u svakoj prilici odavao počast veziru - ljubeći mu skut i ruku - koja mu kao carskom predstavniku pripada. I prena drugim Turcima ophodio se vrlo pažljivo, lepo ih primao, odavao im počasti ili ih je obdarivao novcem i poklonima. Štitio je i tursku sirotinju i davao s vremenom na vreme milostinju. Svom poštovanju “turske vere” dao je izraza popravljajući džamiju u Jagodini. I drugima je knez preporučivao da se prema Turcima ophode lepo, uljudno i prijateljski, pa su im svuda, čak i srpski činovnici, ustajali na noge i nudili ih častima. I Turci su, sa svoje strane, naročito pod

Marašlijom, činili sve da stanje bude što snošljivije; Srbi nisu smeli vredati Turke, a Turci nisu smeli ugnjetavati Srbe.

Ipak, uzajamno licemerstvo nije moglo prikriti pravo stanje stvari, jer, iako po izgledu gospodari, Turci su u stvari bili taoci onih nad kojima su imali tobožnju vlast. Osim malog broja trgovaca i zanatlija svi ostali su bili bednici bez igde ičega i u svojim opalim i naherenim domovima živeli od danas do sutra. Oholi i neradni, oni su držali do sebe i trpeli veliku oskudicu ne prezajući, u najvećoj nevolji, od uloge agenata i dostavljača kneza Miloša ili, čak, formalnih prosjaka. Prosile su i turske žene ili nudile na prodaju poslednje ostatke svoga odela, kućnog posuđa, pa čak i ćeramidu i eksere sa svojih kuća.

Koliko je u Srbiji bilo Turaka u Miloševo vreme?

Oskudni podaci o tome ne samo da se ne slažu međusobno već se i isključuju. U Srbiji je 1819. godine bilo oko 5000 turskih domova odnosno 15000 do 20000 stanovnika. Sasvim siguran podatak o broju muslimanskog stanovništva sačuvao se za Beograd, a potiče iz 1836. U njemu je tada bilo 1338 oženjenih glava i 1 322 bečara i dece odnosno, sa ženama i vojnom posadom oko 5700 duša. A broj Turaka u gradovima i palankama Srbije nije mogao, kako to pokazuju najnovija istraživanja, biti viši od 24000. Ovim podacima treba dodati i broj onih muslimana koji su živeli pored Drine; u ukupno 37 naselja obitavalo je oko 8000 duša. Iz raspoloživih vesti može se samo zaključiti da je broj Turaka stalno opadao, a opadanje je započelo još u burnim vremenima pre Prvog srpskog ustanka. Dobar primer za to je Valjevo koje je pre Kočine krajine (1788-1791) imalo 24 džamije i više od 3000 turskih kuća, a samo 200 hrišćanskih, a 1826. i 1827. godine brojalo samo “do 30 turskih domova” i do 150 srpskih.

Već krajem 1815. ovako piše knez Miloš Petru Dobrnjcu: “Mi smo dosad srećno na sve strane postupili, i Bog nam je pomogao te smo sve palanke istrebili, samo jošte u četiri grada i u Čupriji Turaka se nahodi”. Oko 1818/19. spahije, koje su stanovale po svim varošima, povukle su se iz mesta gde nije bilo turskih utvrđenja i garnizona u utvrđena garnizonska mesta. Pojedinačna iseljavanja Turaka iz Srbije trajala su neprestano. Turci su odlazili ponajviše niz Dunav, pa u razne krajeve Turske i u Bosnu.

“Iako je knez Miloš živo želeo da mu se zemlja što više ispunji stanovništvom, pa je čak i Cigane nerado ispuštao iz nje, Turaka je želeo da se oslobodi što je god moguće više”. Tako je 1822. Milosavu Zdravkoviću Resavcu “... što je uhvatio Ciganina i Ciganku (...) preporučeno da ubuduće svakoga *kromje Turaka* hvata i pošalje Gospodaru (Milošu) koga bi god osetio da beži iz našeg pašaluka u drugi”.

Nakon ovih pojedinačnih i neregularnih iseljavanja Hatišerifima od 1830. i 1833. godine bilo je naređeno da Turci ne mogu više stanovati u Srbiji, osim vojnih garnizona u pojedinim tvrđavama Srbije, a svi oni koji imaju imanja da ih rasprodaju u roku od jedne godine, pa da se ise, da bi drugim Hatišerifom taj rok bio produžen

na pet godina. Tada je Srbiji vraćeno i onih pet otrgnutih nahija koje su joj pripadale u vreme Karađorđa.

Turci u varošima i selima pored Drine nisu hteli da se sele, neki su se čak i oružjem odupirali, pa je knez Miloš naredio popečitelju vojno-policajnih dela i popečitelju pravosudija da idu na Drinu da Turke isprate “s pokretnim imanjem njnim kuda koji ushtre, a nepokretno, koje su isti Turci pod tapijama držali, da im isplati”. Odnosno “da svakoga Turčina, koji bi se protivio iseleniju svežu i natovare ga zajedno s pokretnim imnjem njegovim na kola ili konja, pa da ga prevezu preko Drine, ili upute u Sokol”. Na kraju su osrala neiseljena samo dva sela, Mali Zvornik “pod topovima grada Zvornika” i Sakar, pola sata udaljen od Zvornika.

U svim mestima gde su muslimanske kuće paljene ili razorene nastojalo se, prema strogom kneževom naređenju, da se sačuvaju ambari i ostala imovina. A svim iseljenicama u Bosnu bilo je objavljeno da mogu dolaziti radi nadgledanja i obrađivanja svojih poseda, ali bez oružja.

Posle toga u Srbiji je ostalo Turaka još samo u carskim gradovima: Beogradu, Užicu, Šapcu, Smederevu, Fetislam (Kladovu), Adakaleu i Sokolu, kao gradska posada i nešto civila pod njenom zaštitom. Njihov tačan broj nije poznat. Jedan engleski putnik će 1844. godine zabeležiti “da je Užice glavna zaostala naseobina Turaka u Srbiji i da im se tu broj penje do 3500, a da Srba ima samo 600 duša.

Literatura

T. Đorđević, *Naš narodni život*, 2, Beograd, 1984.

P. Vlahović, *Pisci naše etnologije i antropologije*, Beograd, 1987.

R. Ljušić, *Kneževina Srbija 1830-1839*. Beograd, 2004.

Povodom teksta “Tišina, Komitet vas sluša”

Ljiljana i Biljana

PIŠE: STIPE SIKAVICA

(Ovaj tekst – kao reakcija na komentar Ljiljane Smajlović objavljen u «Politici» 3. septembra ove godine pod naslovom «Tišina, Komitet Vas sluša» – autor je poslao glavnoj urednici «najuglednijeg srpskog glasila», naravno, s namerom da ga objavi. Ispostavilo se, međutim, da je bilo iluzorno očekivati da će se gospođa Smajlović pridržavati makar nekih postulata na kojima počiva javna reč, a za šta se tobože onako uporno verbalno zalaže.)

Javljam se, evo, za reč ne da bih stao u odbranu Komiteta pravnika za ljudska prava i njegove predsednice Biljane Kovačević-Vučo (šta će advokatima “advokat”!), iako sam skoro u svemu saglasan sa onim stavovima Komiteta i B.K.V. koje sam mogao razaznati iz odgovora glavne urednice “Politike” Ljiljane Smajlović (objavljen u “Politici” od 3. septembra t. g. pod naslovom “Tišina, Komitet Vas sluša”) na tužbu što su je protiv Lj. Smajlović podneli Komitet i B.K.Vučo. Saglasan sam, velim, u svemu sa Komitetom i gospodom Vučo osim što bih možda drugačije formulisao neke misli koliko da se izbegne svaka nedoumica i što nisam siguran da je u ovom slučaju bilo potrebe da se poseže za tužbom. No, dobro, to je ovde nebitno. Dakle, javljam se za reč da bih izrazio protest protiv gospođe Smajlović zato što ona – po mom razumevanju teksta ispod navedenog naslova – manipuliše verovatno najvećim brojem “Politikinih” čitalaca.

Već u samom naslovu teksta “Tišina, Komitet Vas sluša”, sadržana je nimalo benigna insinucija. Krajnje uproščeno, naročito onom čitaocu koji, na primer, nije ni čuo za Džordža Orvela sugerise se (podmeće se) predstava o Komitetu na čijem je čelu B.K. Vučo kao o nekoj strašno moćnoj instituciji pred kojom ne samo da nije uputno govoriti išta što joj nije po volji, nego da je to i izuzetno opasno! Previše je čak i ako je (po nekima) u ovom času prva dama srpske žurnalistike htela da bude duhovita, da ne kažem sarkastična!

Drugo (opet simplifikovano), Ljiljana Smajlović se tobože vajka da se niko među “domaćim aktivistima za ljudska prava” koji su “izgradili međunarodne karijere i

reputacije na kritici balkanskih zločina”, da se dakle niko među njima nije odazvao njenom pozivu da za “Politiku” napiše autorski tekst u kojem bi “uporedio ratne zločine u Libanu” sa “ratnim zločinima na tlu bivše Jugoslavije” “čijim se počiniocima sudi na Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju u Hagu”.

Duboko sam uveren da je Lj. Smajlović bila sigurna u to da se niko među p(r)ozvanima neće prihvatiti zadate teme. Razlog je veoma prost – onaj ko bi se prihvatio tog “izazova” bio bi gubitnik u svakom slučaju: a) ako bi pisao onako kako bi (verujem) odgovaralo glavnoj urednici i njenim istomišljenicima, to jest da u suštini izjednači zločine nad civilima u Libanu i one počinjene na tlu bivše Jugoslavije (a pretpostavljam da gospođa Smajlović prvenstveno aludira na zločine kojima se terete pripadnici srpskog nacionalnog korpusa), izneverio bi vlastite principe jer to ne bi bilo tačno: razlike su velike, počevši od cilja u ime kojeg su zločini počinjeni pa sve do “umetničkog nadahnuća” što su ga ispoljavali “izvođači radova”); b) a ako bi načinio distinkciju sličnu ovoj o kojoj govorim, bio bi to zgodan povod naročito za one koji se ni danas ne odriču “demarkacione linije” Karlobag – Ogulin – Virovitica da se “novim argumentom” obruše na autora kao na “izdajnika” ili “mrzitelja” srpskog (na)roda.

Treće, glavna urednica “Politike” nalazi da su “izraelska vazдушna kampanja” i “kampanja NATO protiv Jugoslavije” “slične” i po “uništavanju infrastrukture i upotrebi kasetnih bombi protiv civila”! Tako nas gospođa Smajlović lukavo indirektno navodi na tanak led, to jest na zaključak koji je inače i omiljeni refren srpskih nacionalista: da je NATO “u agresiji na SR Jugoslaviju” prvenstveno ubijao civile i da je pre i neuporedivo više uništavao civilnu nego vojnu infrastrukturu i borbenu tehniku. Eksplicitniji stav o tome Ljiljana Smajlović izrazila je u tekstu objavljenom takođe u “Politici” 22. jula ove godine pod naslovom “Kao NATO” (koji je komentar i bio povod i razlog da Komitet podnese tužbu koju sam pomenuo na početku teksta), u kojem piše i ovo: “I NATO je javno pričao o uništavanju srpske vojne mašine, ali je sistematski uništavao jedino civilnu infrastrukturu. Na kraju je za tri meseca NATO uništio sedam ili osam tenkova na Kosovu (i, uopšte, naneo minimalnu štetu Vojsci Jugoslavije), ali je zato srušio pedesetak mostova širom Srbije...”

O tim dvema, istina složenim rečenicama ispod čijih se poluistina dedukcijom lako otkrivaju naslage obmana kojima srpski nacionalisti sluđuju građane ove ojađene zemlje, mogla bi se napisati čak obimnija studija, ali zbog ipak skućenog novinskog prostora (ako mi uopšte i bude ustupljen!) ovde ću reći tek dve napomene.

Prva. Istina je da vojna intervencija Alijanse na SR Jugoslaviju 1999. iz više aspekata nije mogla niti može da izdrži probu ozbiljne kritike. Međutim, tvrditi da je njen primarni, dakle i strateški cilj bio da razori civilnu infrastrukturu i pobije nedužno stanovništvo ne samo da je netačno nego je čak prilično glupo. To su veoma dobro znali i Miloševići politkomesari i ostali propagdisti te

su onako “hrabro” organizovali one lakrdijaške hepeninge po beogradskim mostovima, sa sve golemim oznakama “target” na leđima, i to uprkos tome da su NATO-formacije srušile “pedesetak mostova širom Srbije”. To su još bolje znali Slobini generali pa su svu vojsku koja nije bila neposredno angažovana u odbrani “svete srpske zemlje” izmestili iz kasarni i sa poligona i smestili ih po civilnim školama, sportskim objektima, pa čak i po bolnicama, što je (uzgred rečeno) veoma izazovna (ne samo novinska) tema o moralu ovdašnjeg političkog i vojnog establišmenta (koje se, koliko znam, još niko nije prihvatio).

Druga. Svoditi gubitke Miloševićeve vojne mašinerije u “agresiji NATO-snaga na našu zemlju” na “sedam ili osam tenkova na Kosovu”, odnosno na “minimalnu štetu” ako se Vojska SRJ posmatra u totalu, kao što je učinila Ljiljana Smajlović – apsurdno je. Jer, kad bismo ovde specifikovali i sumirali samo gubitke Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane – koji se vid oružanih snaga nakon tih gubitaka nije oporavio ni do dana današnjega – račun bi bio mnogo velik i bez krvarine.

Tvrđnja Slobodana Miloševića i njegovih generala da je strateški politički cilj srpske strane u ratnoj avanturi na Kosovu bio odbrana otadžbine nije bila ništa drugo do opet – banalna, ali veoma bolna prevara građana Srbije (preciznije: ondašnje SRJ)! Jer, da biste angažovali raspoložive ljudske i materijalne resurse u odbrani otadžbine bez ikakve griže savesti, morate imati makar minimalne izgleda na pobjedu u ratu. Međutim, nema takve vojne akademije u svetu u kojoj se uči lekcija u kojoj se preporučuje stratezima da povedu vojsku u rat u kojem nemaju ni promil verovatnoće na pobjednički ishod svojih armija. To su morali znati Milošević i njegovi generali (i znali su!) pre nego što su poturili svoje trupe pod vatreni malj krstarećih i ostalih raketa lansiranih sa distance koju je od oružja kojim su raspolagali Milošević-Pavkovićevi ratnici jedino mogla da prebaci srpska psovka. Zašto su žrtvovali “srpsku decu” i muževe, naravno, mislim prvenstveno na one koji su nasilno mobilisani? Zar samo zato da bi se “junaci” “Drugog kosovskog boja” mogli hvalisati (kao što su se i hvalisali) kako su potukli “NATO-agresora”! I tako dalje.

Da se priča ne bi otrgla kontroli, privodim je kraju. Čini mi se da se lako može predvideti ishod sudskog i verbalnog duela između Ljiljane i Biljane. Ljiljanino spočitavanje Biljaninim donatorima – dosadno je, a njena rečenica “Važna su ljudska prava, i važna je naša borba za njih” – zbilja ima prizvuk grke ironije. Skoro iz svakog njenog teksta napadno izvire politika za koju se bori. I čini to veoma profesionalno, dakle veoma uspešno. Zato je i instalirana na mesto glavnog urednika glasila koje ako nije najuticajnije ono jeste u samom vrhu najuticajnijih u Srbiji. Sa te pozicije neuporedivo je moćnija od Biljane, iako uvek ima tako “složenu” facu kao da ni mrava ne bi zgazila.

(Autor je član Nezavisnog udruženja novinara Srbije)

Samo poverenje među ljudima nam osigurava budućnost

Uporno lansiranje mržnje u BiH ima svoj cilj

PIŠE: RADE VUKOSAV

Mržnju među narodima BiH, još i sada, lansiraju nacionalistički političari sa ciljem da, *prvo*, skinu sa sebe i na narod svale odgovornost za rat, zločine, patnje i katastrofu koju su prouzrokovali u prošlom ratu. *Drugo*, da cementiraju nasiljem dostignute *uspjehe* krvavog etničkog čišćenja, podjela i daljeg širenja otrovne mržnje među Bosancima i Hercegovcima, a rat su počeli i vodio, takođe, širenjem straha i mržnje među narodima BiH. Bez te njihove rabote rata ne bi ni bilo. Produbljuje se toliko dubok jaz, razlike i suprotnosti među nasilno stvorenim “entitetima”, s krajnim ciljem otcepljenje Republike Srpske (RS) i priključenje iste Srbiji. Ne slušajmo ih, nego pobjedjimo mržnju tolerancijom i dobrotom. Nama je u BiH i Evropi živjeti zajedno. *Jozo, Simo i Huso su stotinama godina, u ovoj BiH, gusto izmiješani, živjeli zajedno.* Mrže se oni političari iz onih struktura koje su vodile rat ili su pomagali u njemu, pa i sada manipulišu narodom sijanjem mržnje; koji su pogazili svih Deset božjih zapovijedi i danas ih gaze, a ne narodi. Oni neprekidno ponavljaju njihovu davno lansiranu laž da “se narodi mrže”, kako bi “opravdano” razbili BiH.

U “Mostu” Radija Slobodna Evropa su na pitanja odgovarali Mirsad Ćeman, s jedne strane, a Rajko Vasić, sa druge. (“Danas”, Beograd - VIKEND, 23-24. septembar 2006. godine). Između ostaloga, Rajko Vasić kaže: “Uostalom, Bosna i Hercegovina nikad nije bila država”, papagajski ponavljajući ono što su već ranije bestidno kazali Dobrica Ćosić i Slobodan Milošević. On dalje kaže: “Realno je da se u Bosni i Hercegovini narodi mrže”. Šta kazati na ovu otrovnu izreku?! Po tome, ako bismo to prihvatili, kriv je narod za sva učinjena zla, a ne oni koji su, umjesto tolerancije širili mržnju, gurnuli narod u rat i ratovali da bi ostvarili svoje opake projekte, za ciljeve od kojih i sad ne odustaju. Po njima, svi mrzimo svoje komšije - “bližnjega svoga”, čega, prije pojave ustaša i četnika u Drugom svjetskom ratu, a sada ovih političara - nije bilo u BiH dok oni nisu zastrašivanjem naroda i mržnjom ga gurnuli u stradanja. Slobodan Milošević davno reče: “Za rat u BiH krivi su sva tri naroda podjednako” Građani krivi, a on, Tuđman

i ini zločinci nisu krivi! U doba stradanja građana on i Tuđman su u Karadordvu ispijali zdravice i dogovarali se o podjeli BiH. Cilj stalnog blebetanja o mržnji jeste da se u međunarodnoj javnosti stvori takav utisak i da se ta “mržnja” ozvaniči kao nepopravljiva kako bi opravdali *status quo*, sadašnje stanje - i narušili opstanak BiH. Otrovnu rečenicu da “narodi ne mogu zajedno” prvi je izgovorio memorandumovac, Dobrica Ćosić. Na tome se i temelji njihov neljudski karakter i zla namjera sa najkobnijim posljedicama i daljim propadanjem cijele ove regije.

Za Bosnu i Hercegovinu historija ima podataka više od 1000 godina, a već je prošlo 817 godina od zvanične državne “Povelje Kulina Banma Dubrovčanima”, 1189. pisane bosančicom na narodnom jeziku. U doba srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva, u “bogumilskoj Bosni”, niko nije proganjan zbog vjere, a bogumile su pape, Nemanjići i ugarsko-hrvatski kraljevi progonili, napadajući Bosnu zbog bogumilske crkve. Pravoslavlje je u BiH šireno sa Istoka, a katolicizam sa Zapada. Godine 1463. Bosnu osvajaju Osmanlije. Nakon toga najveći broj bogumila poprima islam.

Krajem XV vijeka u BiH dolaze, iz Španjolske prognani, Jevreji Sefardi i jedino u Sarajevu i uopšte u BiH Jevreji nikad nisu živjelu u getu, dok su u svim zemljama Evrope bili getoizirani. Svi pravoslavni manastiri i dobar dio katoličkih samostana, građeni su u doba Turaka, pa i pravoslavna Saborna crkva u Mostaru, koju ovoga rata *bobanovci* srušise. Već podosta dugo nad BiH lebde dvije opake, sulude i krvave nacionalističke strategije: “Srbija do Karlobaga, Ogulina i Virovitice” i druga – “Hrvatska do Drine i Zemuna”. Srećom, BiH je nadljudskom borbom opstala.

Sarajevo je jedini grad u svijetu, osim možda Jerusalima, gde stotinama godina, jedna blizu druge, na razmaku od nekoliko stotina metara, postoje sve bogomolje monoteističke religije: judaističke, islamske pravoslavne, katoličke i protestantske.

Sarajevo je jedini grad u bivšoj SFRJ gde su Sarajlije i drugi Bosanci 1991/1992. masovno izlazili na mitinge protiv rata, a upravo taj grad je najviše, od strane JNA i *karadžićevaca* ubijan, razaran i blokirano 1400 dana, uz ogromne patnje i pogibije ljudi, žena i djece i umiranja od gladi zime i bolesti. Ovo nam treba biti poučna lekcija u našoj historiji. Priznanja, osude krivice i pokajanja mora biti. Historija treba izvesti na čistinu – čiji je bio ovaj rat!

Za sve ovo moraju zločinci odgovarati pred sudom, a ne narod. Isporukom svih zločinaca sudu skidamo kolektivnu odgovornost sa naroda. Ko štiti zločince, ma koje vjere, poistovjećuje se sa njima. Potpunog međuetničkog povjerenja u BiH neće biti sve dok svako svoje zločince ili ne pošalje u Hag ili pred svojim sudovima ne kazni. Ni skrivanja zločinaca ni oprosta zločincima ne smije biti.

Izlaganje u “Kući povjerenja”, u Srebrenici, na Seminaru: “Prevenција konflikata”, 30. IX 2006., Helsinškog odbora za ljudska praava u Srbiji, Novi Sad.

